

Ny forskning i grammatik

Fællespublikation 3
Kollekolekollokviet 1995

ODENSE UNIVERSITETSFORLAG

INDHOLDSFORTEGNELSE

Forord	5
Danskprojektet	
Lars Heltøft: Det danske nominals udtryks- og indholdssyntaks – et dependensanalytisk forsøg.....	7
Engelskprojektet	
Niels Davidsen-Nielsen: Negation i engelsk.....	35
Franskprojektet	
Henning Nølke: Det attributive adjektivs stilling på fransk	49
Finn Sørensen: NPers denotationsmuligheder	84
Italienskprojektet	
Iørn Korzen: Substantivsyntagmers determination og reference – med udgangspunkt i italiensk og dansk	102
Russiskprojektet	
Per Durst-Andersen: Adverbialer i russisk: skopus- og domæneforskelle	127
Jens Nørgård-Sørensen: Det russiske substantivs grammatiske kategorier. Principper for beskrivelse.....	153
Tyskprojektet	
Lisbeth Falster Jakobsen: Referens, denotat, præsupposition, implikatur – og mentale rum	172
Adresseliste	199

© Forfatterne og
Odense Universitetsforlag 1996
Redaktion: Michael Herslund

Tryk og sats: Olesen Offset, Viborg
Omslag: Ulla Poulsen Precht
ISBN 87-7838-208-4

Odense Universitetsforlag
Campusvej 55
DK-5230 Odense M
Tlf. 66 15 79 99
Fax 66 15 81 26
E-mail press@forlag.ou.dk

FORORD

Dette bind er den tredje fællespublikation for projektgrupperne under SHF, „Grammatik over det danske sprog“ og „Lingvistik og fremmedsprog“. Det indeholder skrevne versioner af de arbejder, der blev fremlagt ved gruppernes møde på Kollokole 13.-14. september 1995.

Temaet for 1995-kollokviet var „Reference og determination“, en ramme som de her trykte bidrag udfylder godt, idet de spænder fra generelle overvejelser over reference og beslægtede begreber over fænomener som negation og adverbialer til studier over nominalsyntagmers og substantivers semantik og syntaks. Lige som sin forgænger, *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2.* fra 1994, vidner det foreliggende bind også om den mangfoldighed i teori og metode, som kendetegner projektgrupperne, hvilket ikke forhindrer deres årlige møder i at være både frugtbare og inspirerende.

Michael Herslund

Det danske nominals udtryks- og indholds- syntaks – et dependensanalytisk forsøg

Lars Heltoft
Danskprojektet

0. Resumé

I denne skitse forsøger jeg at formulere grundtrækkene af det danske nominals opbygning ud fra et funktionelt, dependensgrammatisk grundsyn. Analysen sætter spørgsmålstegn ved den traditionelle opfattelse af det danske nominals struktur, nemlig at substantivet er kerneleddet, og foreslår i stedet en version af bestemmeranalysen, hvorefter bestemmeren er kerneleddet¹. Mit forslag adskiller sig på flere vigtige punkter fra den dominerende opfattelse inden for den skandinaviske gren af Government and Binding-paradigmet (Delsing 1993).

Jeg skelner mellem tre sæt kriterier for kernestatus og tre deraf følgende, forskellige begreber om kerne.

Det vigtigste begreb er dependensbaseret. En kerne er herefter en nødvendig, forudsat kategori, simpel eller kompleks. I denne forstand viser den udtrykssyntaktiske kerne i danske nominaler sig at være bestemmeren.

Semantisk prominens er et andet kriterium, hvor vagt og intuitivt det end er. Her spiller det den rolle at fastholde essensen i den traditionelle substantivkerneanalyse. Det semantisk vigtigste led angiver nominalets semantiske kategori, og denne funktion udfyldes prototypisk af substantivet. I denne forstand kan man kalde substantivet den semantiske kerne.

Det tredje kriterium er valens eller kombinatorisk potentiale. Det kombinatorisk stærkeste led i en konstituent er valenskerne.

Det er dependenskriteriet og dermed dependenskerne der er det vigtigste begreb. For at undgå misforståelser vil jeg allerede her understrege at dependensanalysen gennemføres både på indholds- og udtryksplanet. Bestemmeren er den udtrykssyntaktiske kerne, men den indholdssyntaktiske kerne er et katatagme på indholdsplanet, med interdependens mellem bestemmer og kategori.

Sigtet i analysen er en beskrivelse af forholdet mellem topisk udtryksstruktur og hierarkisk indholdsstruktur. Analysen sammenligner deklarativ sætningsopbygning ('finit verbum på 2. plads') med strukturen i nominalhelheder. Både topologisk og hierarkisk er der slående ligheder, og analysen peger frem mod en fælles abstrakt grundstruktur for de to strukturniveauer: fælles indholdshierarki og fælles topologi (ledskema).

1. Substantivanalysen

Man har traditionelt opfattet nominalets interne opbygning som et relativt enkelt kerne-adledsforhold mellem en substantivkerne og dens adled, fx artikel (Art) og adjektiv (Adj). Substantivet (N) formodes at være den styrende syntaktiske kategori. Udtrykt i klassisk Bloomfieldsk terminologi er forholdet endocentrisk. Substantivet er den distributionelt dominerende kategori som er ansvarlig for det samlede nominals syntaktiske egenskaber. Formuleret i dependensbegreber eller i distributionelle begreber eller i uklare blandinger heraf antages denne analyse at gælde for størsteparten af verdens sprog². Denne analyse kaldes her substantivanalysen.

Substantivanalysen ser imidlertid bort fra vigtige forskelle mellem de enkelte sprog, og som jeg skal prøve at vise, bliver resultatet endnu et tilfælde af 'squinting-grammar' i Jespersens forstand. Hvad dansk angår, vil jeg forsøge at vise at substantivanalysen ikke er holdbar, hverken i sin dependensgrammatiske eller i sin distributionalistiske udgave.

2. To fejlslutninger

I overensstemmelse med den europæiske strukturalistiske tradition vil jeg forudsætte og søge at respektere en skarp skelnen mellem indholdsanalyse og udtryksanalyse. Det grammatiske system er ikke kun et udtrykssystem for semantisk indhold fra en semantisk komponent, men er i sig selv gennemsyret af indhold. Alle grammatiske paradigmer og konstruktioner har deres eget indholdsplan, og omvendt er det kun de indholdsforskelle der har systematisk udtryk i det pågældende sprog, som er grammatisk relevante.

Komplekse prædikater med inkorporerede substantiver er aktivitetsprædikater, se Herslund og Durst-Andersen (1996). Ordklassen 'substantiv' er således uspecificeret med hensyn til den semantiske forskel mellem argumenter og prædikater.

Inden for substantiver der betegner mennesker og menneskelige funktioner, er der en tilsvarende distinktion, jf. (5)-(6):

(5)	a.	kvinde	b.	student
(6)	a.	en kvinde	b.	en student
(7)		kvinden		
(8)		en kvinde der vil noget		
(9)		kvinden i hans liv		

Det der traditionelt regnes for kernen: N *kvinde* i (5), stemmer ikke overens med de traditionelle distributionelle kriterier, i og med at det hverken har samme distribution eller samme syntaktiske funktion som leddene (6ab), der ellers burde kunne substitueres med dem. (5) fungerer som prædikat i *hun blev kvinde* og *hun blev student*, men fungerer her ikke som et normalt referentielt (forankret) nominal, i modsætning til (7)-(9). Den nøgne form af et dansk substantiv er dets prædikatsform, og danske substantiver er dermed ikke født som nominalkerner. Eksempel (10)-(15) illustrerer den distributionelle forskel mellem nøgent substantiv og prædikativisk nominal. Adjektiviske prædikativer står på pladsen efter mådesadverbialer, hvorimod prædikativiske nominaler står før disse på objektpladsen. Nøgne prædikative substantiver står på samme plads som adjektiviske prædikativer:

- (10) hun var blevet tidligt student
- (11) *hun var blevet tidligt en dygtig student
- (12) danskerne havde købt helt vildt hus det efterår
- (13) *danskerne havde købt helt vildt husene det efterår
- (14) der blev læst flittigt avis
- (15) *der blev læst flittigt en fræk avis

(Detaljerne i denne analyse fremgår af Heltoft 1992, 1993, 1995).

2.2 Den anden fejlslutning skyldes en fejlagtig præmis hvorefter alle substantiver klassificeres som prædikater, som hos Simon Dik (1989). Det danske substantiv er neutralt med hensyn til modsætningen argument vs. prædikat. Først gennem et grammatisk valg afgøres det om et substantiv går den ene eller den anden vej. Substantiver kan fungere som prædikater, men i dansk forudsætter dette grammatikalisering i prædikativsystemet. På den anden side må et substantiv for at kunne fungere i et nominal kombineres med elementer fra et andet paradigme, artikelparadigmet. Allerede her ser man hvorledes nominalers interne opbygning er langt mere sprogspecifik end traditionelt antaget.

3. Udtryksanalyse

En analyse af nominalets dependensrelationer må tage udgangspunkt i distinktionen mellem udtrykssyntaks og indholdssyntaks.

I udtryksystemet er substantivet ikke den syntaktiske kerne i en dansk nominalhed. Det er velkendt at N ikke er en nødvendig del af udtrykket, men følgen er at N ikke kan være kerneleddet på det udtryks syntaktiske plan.

Semantisk set betegner N naturligvis en kategori, og på indholdsplanet er det altid en kategori (under forudsætning af at vi begrænser os til nominaler der refererer til førstegradsentiteter, jf. Lyons 1977, 1989), men dette er et indholdstræk, ikke en udtryks syntaktisk regel. Om denne semantiske kategori har syntaktisk udtryk gennem N eller gennem andet sprogligt materiale, er et andet problem.

3.1 Artiklen er den syntaktiske kategori der forankrer nominalet og dermed instruerer modtageren om at søge en referent (Dik 1990, Harder 1992). Fra denne synsvinkel er artiklen nominalets kerne. Det er N der er styret af Art; Art er nemlig den nødvendige sproglige udtrykskategori, jf. (17)-(19):

- (16) kvinden
- (17) den der skriver *d* i *gjort*
- (18) de der stemmer for bedes rejse sig
- (19) de fattige

Jeg skal senere præcisere denne foreløbige udtryksanalyse, jf. 4.4.

3.2 Forekomsten af attributivt adjektiv forudsætter også et valg i paradigmet Art⁵, men som fødte prædikater bevarer de attributive adjektiver deres prædikative kombinatoriske potentiale. Det attributive adjektiv har de samme valensrestriktioner som det prædikativiske adjektiv; de overflyttes, metaforisk udtrykt, fra deres prædikativiske funktion. De kan være mono- eller divalente og subkategoriserer deres *aktanter* med hensyn til den syntaktiske forskel mellem substantiver der betegner simple førstegradsentiteter, og verbal- eller adjektivaflædte substantiver, der betegner entiteter af anden grad, jf. (20)-(22) hvor *kort* og *kortfattet* er monovalente, *uforståelig* og *uacceptabel* divalente. Adjektivet *kortfattet* viser sine særlige valensrestriktioner på indholdsplanet, hvor det kræver et substantiv med indholdstrækket TEKST. Dette substantiv er ofte, men ikke nødvendigvis et verbalsubstantiv:

- (20) et kort ærme
 (21) det kortfattede budskab
 (22) det for os uforståelige/uacceptable budskab

Det attributive adjektiv gentager sine valenser (både kategoriale og semantiske, jf. Eisenberg 1989) fra sin prædikative funktion, og et hvilket som helst substantiv der har et attributivt Adj, må stemme overens med disse valensregler. I denne forstand er det attributive adjektiv den kombinatoriske kerne i nominalet; det attributive adjektiv er det kombinatorisk set stærkeste element, valenskernen. Analysen påstår imidlertid ikke at sådanne nominaler er afledt af prædikationer, fx relativsætninger, men den specificerer det relevante lighedsniveau, samtidig med at den fastholder den indholdsmæssige skelnen mellem attributive og prædikative funktioner, jf. Otto Jespersen (1924).

3.3 Hvad terminologien angår, er jeg loyal over for en dansk tradition (Diderichsen 1946) der skelner mellem ARTIKEL (ART) som ordklasse, udtrykssystemet indbefattet, og BESTEMMER (DET) som en funktional kategori (indholdskategori). Alle artikler er bestemmere, men bestemmere omfatter alt hvad der kan fungere som sådan, især genitiviske adled og en særlig klasse af kvantumsbeskrivere. Artikler er et subparadigme under det mere omfattende bestemmerparadigme (hvor

bestemmerne er organiseret i et såkaldt indholds-baseret paradigme, se Heltoft 1996). Det er mere præcist bestemmerkategorien der er kandidat til rangen som kerne i det danske nominal.

4. Bestemmere

Bestemmerparadigmet i dansk omfatter i det mindste artikler, genitiviske adled og kvantumsangivelser.

4.1 Artiklen

- (23)   a.   den lille by
                  b.   by-en

Artiklen viser et todimensionalt system: +/- definit, +/- tællelig. I dette subparadigme skelnes der mellem tælleligt og utælleligt, jf. singularisparadigmerne for et tælleligt N som *hus* og et utælleligt som *grus*:

(24)	tællelig	utællelig
indef.:	et hus	noget grus
def.:	det runde hus/ hus-et	det våde grus/ grus-et

Det meste heraf er velkendt. Den ikke-trivielle del er analysen af pronominalformen *noget* som artikel. Men dette 'pronomen' opfylder de udtryksmæssige kriterier for det traditionelle danske artikelparadigme: Det er tryksvagt og alternerer med den indiskutable fleksiviske bestemte artikel⁶:

- (25) ₀noget ¹godt te¹ater
(26) ₀det ¹bedste te¹ater ('det bedste eksempel på skuespil')

Det kan endog optionelt kongruere i semantisk køn (tællelighed) med det attributive adjektiv. Adjektivet kan altså enten kongruere med artiklen i dimensionen tællelighed, eller med N i dimensionen ikke-seman-

tisk køn (fælleskøn el. commune vs. neutrum). I (26) er substantivet *underholdning* fælleskøn, men kongruens i semantisk køn (tællelighed) er muligt:

(27) $\text{ønoget } ^1\text{anden}/^1\text{andet } ^1\text{underholdning}$

Bemærk at pluralisformen *nogle* også er indlemmet i artikelparadigmet (specifik fortolkning af indefinit pluralis):

(28) a. $\text{ønogle } ^1\text{vilde } ^1\text{ulve}$
 b. $\text{ønogle } ^1\text{hyrder}$

Jeg vender tilbage til den topologiske analyse af disse bestemmere i 10.

4.2 Kvantumsangivelse

Ovenstående skitse-mæssige gengivelse af artikelparadigmet leverer udgangspunktet for en nyfortolkning af en subtype af såkaldte 'partitivkonstruktioner', nemlig (29)-(30), hvor der ingen partitiv morfologi er, jf. at de tilsvarende udtryk på engelsk ville have partitiv morfologi. Kvantumsangivelsen står på bestemmerplads, og dens funktion er helt parallel til den indefinite utællelige artikel *noget's* funktion. Kvantumsangivelsens substantivdel er tryksvag, det prosodiske mønster er enhedstryk, og denne prosodi er som nævnt typisk for kompleks konstituentdannelse:

(29) a. $\text{øen } \text{øspand } ^1\text{koldt } ^1\text{vand}$
 b. $\text{ønoget } ^1\text{koldt } ^1\text{vand}$

(30) a. $^1\text{to } \text{økopper } ^1\text{stærk } ^1\text{kaffe}$
 b. $\text{ønoget } ^1\text{stærk}/^1\text{stærkt } ^1\text{kaffe}$

I moderne dansk har disse konstruktioner ikke længere partitiv morfologi, men er blevet omtolket til en kompleks bestemmerkonstruktion, prosodisk og positionelt analog til den utællelige artikel, men eftersom kvantumsangivelser ikke bøjes i utællelig *-t*-form, kan der heller ikke være kongruens (*to kopper stærk* (*stærkt) *kaffe*).

4.3 Genitiviske Adled

Genitiver står på bestemmerplads og kan uden vanskeligheder tolkes som definite bestemmere, eftersom de kan substitueres for ordklassen artikel og semantisk set klassificerer nominalets N som identificerbart

- (31) alle den lille bys sønderskudte huse
- (32) en kirkes sønderskudte tårn
- (33) en afdød professors efterladte storværk

4.4 Præcisering

At sige at Art er kernen i nominalet, er herefter en bekvem forkortelse for 'nominalets kerne er et led i bestemmerparadigmet'. Intet dansk substantiv kan optræde i et nominal uden en bestemmer, så klassen af bestemmerudtryk styrer N.

Udtrykssystemet for DET behandles mere detaljeret nedenfor, og jeg skal begrænse mig til at sige at ellipse ikke kan resultere i nøgne artikler. Denne funktion er pronominal, morfologisk kasus er stadig aktiv her, men artikler har aldrig egentlig kasusbøjning i dansk. Kun genitiver og kvantumsangivelser tillader fuld ellipse:

- (34) a. vi køber *de/dem
- b. vi køber to pakker
- c. vi tager hans

5. Indholdsanalyse

På indholdsplanet kan denne pointe uddybes. Nominaler angiver på indholdssiden altid en semantisk kategori der prototypisk, men ikke nødvendigvis udtrykkes gennem et N. Relationen mellem DET og KATEGORI er katatakse (neksus), forstået i den formelle, Hjelmlevinspirerede interpretation som relationen interdependens eller solidaritet (Hjelmlev 1943). I Jespersens oprindelige terminologi refererer neksus til de sproglige størrelser der konstituerer prædikationsrelationen, nemlig subjekt og prædikat (Jespersen 1924). Der er, så vidt jeg kan se, intet i vejen for at antage at det også er katatakse der organiserer det sproglige system til kodning af den anden grundlæggende talehandling, nemlig reference i betydningen 'forankring'. Bemærk at i denne fortolkning er

neksusproblemet tydeligvis sprogspecifikt, eftersom kun sprog der har artikler, kan have katatakse (neksus) mellem KATEGORI og DET.

Når der intet N er (N-plads tom), kan den semantiske kategori infereres. Enten foreligger der ellipse: Kategorien kan identificeres ud fra konteksten (det trivielle tilfælde), eller man kan slutte at den semantiske kategori er 'menneskelig'. Dansk ligner engelsk her, bortset fra at ellipse jo aldrig kræver noget formelt pronomen. Det danske nominal *de røde* er enten elliptisk, svarende til 'the red ones', eller det betegner kategorien 'menneskelig' og betyder 'the reds'.

Af det foregående følger at den traditionelle terminologi adled vs. kerne er inadækvat hvad dansk angår. Adjektivet forudsætter som udtrykssyntaktisk klasse netop ikke noget N, ej heller tilskriver N adjektivet attributiv funktion. Snarere er det indholdsstørrelsen EGENSKAB der forudsætter KATEGORI, og EGENSKAB kan specificere en semantisk kategori, men kun i denne betydning er adjektivet en modifikator eller adled.

6. Dependens på indholdsplanet

Vi kan nu opstille en oversigt over dependenserne i det danske nominal, med pile som dependensmarkører og kantede parenteser som konstituentangivelser. Indholdsplanet er:

(35) [[DET ↔ KATEGORI] ← EGENSKAB]

og udtryksplanet:

(36) udfyldt bestemmerposition ← (Adj) (N) (Adv/Rels.)

Eller med den alternative opstilling (37):

(37)

INDHOLD

DET	(EGENSKAB)	KATEGORI	(EGENSKAB)
Position (Adv/RelS) med udfyld- ningsmulig- hederne:	(Adj-stærk/svag)	(N)	
Art/genitiv/ kvantums- angivelse			

UDTRYK

Symboler uden parentes angiver styrende, nødvendige størrelser eller klasser, symboler i parentes styrede fakultative størrelser og klasser.

7. Topologi

Det danske ledstillingssystem beskrives traditionelt i topologiske skemaer (sætnings- eller ledskemaer), jf. Paul Diderichsens sætningskema (Diderichsen 1946; på engelsk Faarlund 1990, Heltoft 1992b). Topologiske skemaer er ikke i sig selv konstituentsystemer, deres grundlæggende status er derimod at være relative placeringsangivelser for konstituenten. Der skelnes mellem pladser for enkle, usammensatte konstituenten, felter for sammensatte konstituenten. I min version af ledskemaet for nominaler i dansk kan det fælles udtrykstræk for DET siges at være den obligatorisk udfyldte plads for bestemmere, andenpladsen i skemaet; førstepladsen er pladsen for alkvantorer og beslægtede størrelser: sammenfatterpladsen. Vi kan nu sige at ethvert bestemmerled der står på bestemmerpladsen, er udtrykssyntaktisk kerne i nominalet.

Led på bestemmerplads kan være bestemmere i relation til et led, der enten angiver nominalets kategori (N) eller specificerer den (Adj eller Adv/Rel.sætn.) og dermed gør nominalet identificerbart. Dette er ikke et uafhængigt interdependensforhold, men kun den måde den indholdsmæssige interdependens mellem KATEGORI og DET afspejles på i udtryksplanet. DET skal have et udtryk, KATEGORI skal ikke, men da dansk ikke tillader artiklerne at fungere som rene anaforer, skal der i dette tilfælde være et specificerende led for at relevansprincippet (Grice) kan opfyldes. Den anaforiske funktion er kodet pronominalt, pronominet er det etymologisk identiske *den/det*, pl. *de*, hvor pluralisformen stadigvæk bøjes i kasus: *de* nom. vs. *dem* akk. Artiklen har ingen kasusbøjning, så den funktionelle komplementaritet mellem artikler og anaforiske pronominer har på nuværende sprogtrin ikke ført til udtryksmæssigt sammenfald.

(38)

SAMMENFATTER	BESTEMMER	ADJ	N	ADV
'alle	den lille bys	sønderskudte	huse	
'hele	den afdøde professors	efterladte	storværk	
'samtlige	₀ mine	fjerne	slægtninge	fra Jylland
'begge	₀ hendes	ældre	søstre	
	₀ noget	godt	teater	
	₀ en ₀ spand	'koldt	'vand	
	₀ noget	'koldt	'vand	
	'to ₀ kopper	'stærk	'kaffe	

Spang-Hanssen (1992) har indvendt at ubestemte bestemmere og alkvantorer ikke kan skelnes alene på topologisk grundlag: maksimal-eksempler med udfyldning af både sammenfatterposition og bestemmerposition kan ikke laves, og man kan egentlig ikke se hvor den ubestemte artikel står. Heroverfor har jeg prøvet at vise at det faktisk er hvad man kan vente. Dansk håndterer nemlig kvantorerne på en særlig måde: Alkvantorerne (sammenfatterne) tages ud til prosodisk og topologisk særbehandling; de har fuldtryk (se nedenfor) og har en særlig plads, sammenfatterpladsen. Eksistenskvantoren får derimod ikke særlig behandling på det sproglige formniveau. Af lighederne på substansniveau mellem bestemt og ubestemt artikel (identificerbarhed), og mellem sammenfatter og ubestemt artikel (kvantorstatus) er det førstnævnte der

vinder. Udtrykt med et andet perspektiv: den ubestemte artikel kan anskues i to forskellige substantielle sammenhæng, som en eksistenskvantor og som en bestemmer, og af disse to muligheder paradigmatiseres bestemmerindholdet, altså identificerbarhed. Det er således rigtigt – men også en pointe – at man må inddrage andre dele af udtrykssystemet, enhedstrykssystemet og indholdsrelationerne i det traditionelle artikelparadigme. Men når den ubestemte artikel indholdsmæssigt er placeret i indholdsparadigmet for artikler, kan man i det mindste uden inkonsistens hævde at klassen af ubestemte bestemmere som helhed står på bestemmerplads.

8. En uformel statusopgørelse

I en lidt slagordsagtig form kan der altså formuleres følgende pointer om bestemmerne, adjektivernes og substantivernes funktion i et nominal:

Artiklen og bestemmerne i bredere forstand er den pragmatiske kerne i nominalet (de forankrer det og bringer dermed substantivet til at referere), adjektivet er den kombinatoriske kerne eller valenskernen, og substantivet – som 'trods alt' er den prototypiske kategoriangiver – er den semantiske kerne.

9. Kvantumsangivelser og kvantorer

Ovenstående analyse forholder sig naturligvis til aktuelle analyser af de skandinaviske sprogs syntaks inden for GB-traditionen, specielt til DP-analysen i Lars-Olof Delsing's version (1993), som nu er bredt accepteret inden for GB- og minimalistparadigmet. En egentlig analyse og diskussion af dette værk kan ikke komme på tale her. Jeg må begrænse mig til nogle få vigtige pointer.

a) Hierarki og linearitet søges vævet sammen i den transformationelle tradition, og således er indhold og udtryk også vævet sammen. Paradokset heri er at man må vise semantisk lighed ved at flytte rundt på træk fra udtryksplanet. Den efterhængte artikel gør man rede for ved at flytte N til D-positionen, en flytning der kun kan retfærdiggøres semantisk med

behovet for at få ligheden med i betydning mellem to typer artikler, men som ikke kan retfærdiggøres på linearitetens niveau. Set fra et funktionelt grammatisk udgangspunkt er trådene her sammenfiltret.

b) I min egen fremstilling er der intet forudsat om forholdet mellem udtryk og indhold. Dette er et helt åbent empirisk spørgsmål, og målet er netop at indkredse sprogspecifikke organisationsprincipper.

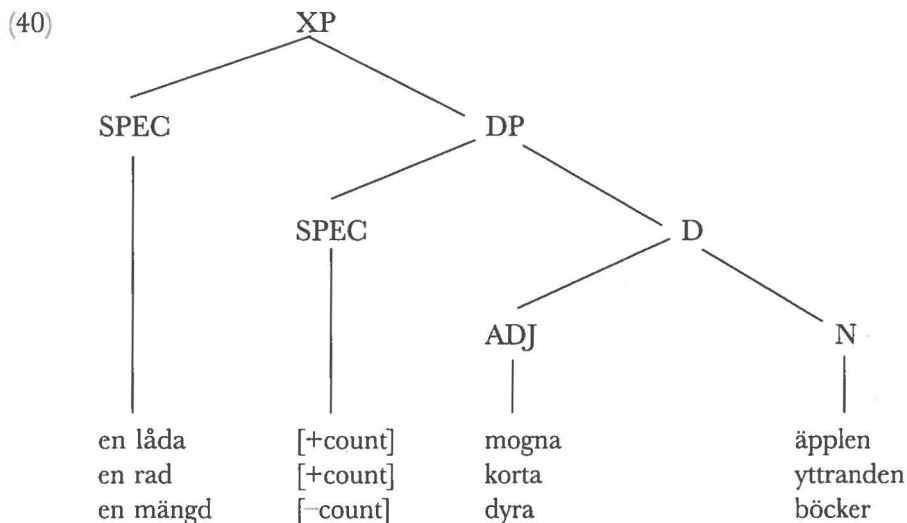
c) De fundamentale antagelser bag ved det deskriptive apparat jeg anvender, er de simple dependensrelationer, dependens og interdependens. Disse relationer konstituerer de grundlæggende konstituenttyper, benævnt som neksus og junktion af Jespersen, som neksus og hypotagme af Diderichsen.

d) Den funktionelle tilgang anvender det traditionelle paradigmebegreb i en bredere betydning. Indholdsbaseerede paradigmer kan samle og organisere materiale der set fra udtryksiden er heterogent, i systematiske indholdsmodsætninger. Men overalt gælder princippet om maksimal polysemi, dvs. at der kun oprettes de indholdsmodsætninger der svarer udtryksmæssige forskelle til.

9.1 Kvantumsangivelser er i denne sammenhæng et særlig interessant empirisk problem, som ikke blot viser de teoretiske og metodologiske forskelle der er på spil, men også direkte angår problemet om deskriptiv adækvathed. Delsing behandler svenske kvantumsangivelser som kvantorer og analyserer (39abc) som eksempler på strukturen (40):

- (39) a. en låda äpplen
 b. en lång rad korta yttranden
 c. en mängd dyra böcker

Strukturen (40) er forenklet for fremstillingens skyld, men ikke hvad forgreningen af DP angår. Delsing regner rent faktisk (39abc) for strukturelt flertydige, og alternativet til (36) er at have *låda*, *rad*, *mängd* under N. Jeg kan ikke gå i detaljer her, men det vil fremgå hvorfor jeg ikke mener dette alternativ er muligt.

Delsings begrundelser synes at være gode nok. Skandinaviske nominaler har en sammenfatterplads yderst til venstre, og det synes nærliggende at behandle alle kvantumsangivelser ens. Men der er også klare vanskeligheder. Kvantumsangivelser har et vigtigt udtrykstræk fælles med artiklerne, herunder dansk *noget*, *lidt*, nemlig *enhedstryk*, systemet til angivelse af kompleks konstituentstatus eller inkorporering, og deres funktion er parallel med de ubestemte bestemmeres. Naturligvis angiver de et kvantum, hvad der betyder også at de subkategoriseres i *+tællelig* og *-tællelig*, som Delsing jo også siger. Men for det første er allerede artikelsystemet kombineret med dimensionen *tællelighed*, og for det andet er kvantumsangivelsernes anden indholdsfunktion at være *diskursreferentindførere*, og det er denne funktion som integrerer dem i bestemmerparadigmet.

Delsing overser de sprogspecifikke 'udskæringsforskelle' (Peter Harder) mellem egentlige kvantorer og kvantumsangivelserne. Dansk regner med to undertyper af kvantorer eller sammenfattere, den ene omfatter varianterne af alkvantoren: *al*, *alle*, *hele*, *samlige*, *begge*, den anden er eksklusive identifikatorer med betydningen 'denne og ingen anden': *selve*, *selveste*. Den sidstnævnte gruppe er sandsynligvis også en slags alkvantor hvor den kvantorlignede fællesbetydning kan parafraseres: 'denne/dette her og det er alt relevant'. I modsætning til bestemmerne

har alle sprogligt identificerede kvantorer (sådan som dansk og svensk strukturerer kategorien) fuldtryk⁷.

Kernen i sagen er igen den ubestemte artikels karakter. Ligeegyldigt hvor ofte filosofisk og logisk inspirerede tilgange har sammenlignet den ubestemte artikel med eksistenskvantoren, så forbliver ubestemte bestemmeres sproglige funktion at angive diskursreferentintroduktion, dvs. at indføre ikke-identificerbare diskursrefenter, og det er præcis det kvantumsangivelserne gør i (41ab):

- (41) Han tog en spand vand og hældte ud over os.
 a. Den var iskold
 b. Det var iskoldt
 c. *Den var lavet af zink

Anaforisk henvisning angår her enten hele nominalet *en spand vand* eller kategorien alene (*vand*), men aldrig bestemmeren alene (*en spand*). Fortsættelser som (41c) er umulige. Sammenlign også forskellen mellem (41c) og (42): i sidstnævnte indgår nominalet *en spand* ikke som bestemmer i nogen kompleks konstituent, men det udtrykker simpelthen indholdskernen DET ↔ KATEGORI:

- (42) Han tog en spand med koldt vand. Den var af zink.

På samme måde kan den inkorporerede kvantumsangivelse ikke referere til en allerede indført, ikke-inkorporeret forekomst af det samme nominal:

- (43) a. Der stod to spande parat, en spand med koldt vand og en spand med varmt vand
 b. Der stod to spande parat, *en spand koldt vand og en spand varmt vand

Naturligvis kan kvantumsangivelsens egen interne artikel variere:

- (44) a. en *ø*spand koldt vand
 b. denne *ø*spand koldt vand
 c. den første *ø*spand koldt vand

i modsætning til (45abc), som er normale nominaler med adverbial specifikation:

- (45) a. en¹spand med koldt vand
 b. denne¹spand med koldt vand
 c. den første¹spand med koldt vand

Men substitutionsmulighederne omfatter ikke den efterhængte bestemte artikel, jf. (46ab):

- (46) a. *spanden koldt vand
 b. spanden med koldt vand

Analysen af kvantumsangivelserne som bestemmere passer fint ind i dette billede. Vi har allerede set at man ikke kan henvisse anaforisk til kvantumsangivelsen, som dermed ikke kan være noget selvstændigt nominal, jf. (41c). Eksemplerne (44abc) viser at kvantumsbeskrivelser som komplekse konstituentter ikke kan indeholde anaforisk bestemte nominaler. Formentlig kan dette forklares ud fra de indholdssyntaktiske regler for kompleks konstituentdannelse. Udtrykket **spanden koldt vand* forudsætter at kvantumsleddet alene kan henvisse anaforisk, hvad det ikke kan. Enhedstryksmønstret som udtryk for kompleks konstituentdannelse forudsætter at svagtrykskonstituenten ikke er den eneste konstituent. Svagtryksets semantiske værdi er at markere at konstituenten ikke er slut endnu: Den er en instruks til modtageren om at finde det fuldtryksled der er det semantiske hovedled, dvs. at svagtrykket peger videre mod *vand*. Samtidig markerer den bestemte artikel at konstituenten er afsluttet, og at yderligere specifikation må ske ved frie, hierarkisk overordnede led, nemlig et eventuelt adverbial bagefter.

Kvantumsangivelsen kan godt være et bestemt nominal, men ikke et rent anaforisk. (44bc) er bestemte nominaler, men ikke anaforisk bestemte. I (44bc) sikres informativiteten ved den deiktiske/demonstrative artikel (*denne* *spand*) eller ved adjektivet (*den første* *spand*). Anaforiske nominaler med efterhængt artikel (*spanden*) er ikke bærere af relevant ny information, men i **jeg smed spanden koldt vand efter ham* skal der være et relevanscentrum inden for nominalet, et fokus. Ved tolkningen af sætningen må man derfor søge at læse den i overensstemmelse med (46b), hvad der er strukturelt umuligt.

9.2 Partitive præpositionskonstruktioner

Partitive præpositionsforbindelser dannes med præpositionen *af*. Det styrede nominal er bestemt:

- (47) to af hans venner
 (48) den ene halvdel af familien

Det er ikke overraskende at *noget, nogen, nogle* forekommer med partitiv morfologi. Ligesom den ordinære bestemte artikel har disse bestemmere også en pronominal makker:

- (49) noget af lagkagen/nogle af lagkagerne
 (50) a. nogle af vennerne tog med
 b. tager der nogen af vennerne med?

Men sammenfattere tillader aldrig partitiv morfologi:

- (51) a. *alle af hans mange venner
 b. *begge af hans forældre
 c. *samtlige af de savnede personer

Dette forhold passer med den foreslåede strukturelle analyse af nominallet. Sammenfattere er ikke bestemmere, men der skal være en bestemmer i et nominal. Sammenfattere forekommer elliptisk i eksempler som (52):

- (52) Forældrene kan ikke hjælpe: begge er pensionister, den ene tilmed svagelig
 (53) alle (=musene) peb af glæde

men her er den kvantificerede kategori kontekstuellet givet. Denne brug regnes traditionelt for anaforisk eller pronominal, en analyse der ikke synes at være tvingende. Det vigtigste i nærværende diskussion er at de ikke er bestemmere. Der er ingen kategori i (52)-(53) der har brug for at blive bestemt. Mere diskutabile er derfor eksempler som:

(54) I samme forår rykkede tyskerne mod Paris, hvis beboere blev grebet af panik.

Alle som bare kunne komme af sted, flygtede. Havde vi haft bil, var min kone og jeg rykket med ud (..) (Pol 12.11. 1995, InterPol 8)

som må læses enten elliptisk med *beboere* som det udeladte led, eller med infereret kategori 'mennesker'. Her ser *alle* ud til at være det determinerende led. Accepterer man at artikelparadigmet har et nullid i ubestemt pluralis, er (54) imidlertid efter reglerne, og dermed ikke noget tvingende modeksempel, jf. note 5.

10. Hierarki og dependens i indholdsstrukturen

Nominalets topologiske struktur afspejler smukt nominalets indholdshierarki, og frem for alt gentager både nominalets hierarki og dets topologi i et vist omfang organisationsprincipper der også er virksomme i sætningstopologien. Sammenlign følgende topologiske skemaer:

(55)

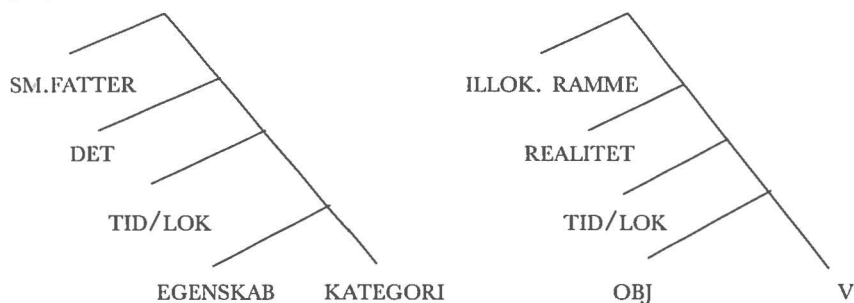
NOM:	SAMMENFATTER	DET	NUKLEUS	TID/LOKATION
S:	ILLOKUTION	REALITET	NUKLEUS	TID/LOKATION
		(V/2)		

hvor nominalets nukleus er Adj-N (EGENSKAB-KATEGORI), og sætningens nukleus er indholdsfeltets led, i kort form: Infinit V-Objekt (den interne topologiske opbygning af nukleus står ikke til diskussion her).

Det velkendte og omdiskuterede topologiske fænomen 'finit verbum på 2. plads' i de skandinaviske sprog er nu en topologisk og hierarkisk parallel til placeringen af bestemmerparadigmet på DET-pladsen. Det finitte verbum på realitetspladsen (V/2) og bestemmeren på DET-pladsen er semantiske paralleller. Begge er manifestationer af den realitetsværdi de respektive semantiske strukturer tillægges. Den alternative placering for finit V og bestemmer er i nukleus, som er placeringen for finitter og bestemmere der er semantisk umarkerede. Adverbialer (TID/STED oa.) står til sidst i begge strukturer og har ingen indflydelse på placeringen af V og bestemmer.

Nominaler med foranstillet artikel er et topologisk spejlbillede af deres indholdshierarki. Her gengives forholdet i et ikke-lineært trædiagram:

(56)

Et af de mest slående argumenter for denne analyse er sammenfatternes flertydighed. De to mest abstrakte sammenfattere *alle* og *hele* kan have illokutionære læsninger, nemlig emotive:

- (57) a. Se alle mågerne! (=Se hvor imponerende mange der er!)
 b. Se hele mængden! (=se hvor imponerende stor den er!)

(58) Jeg vil gerne se alle Londons seværdigheder!

I den ikke-logistiske, emotive betydning der menes her, siger (58) ikke at 'jeg vil se hver eneste turistattraktion i London', men at 'jeg er imponeret af deres antal og kvalitet, så jeg kan dårligt nok vælge nogen fra'. Endnu bedre: de emotive læsninger af sammenfatterudtryk kan udløse det modale ledstillingsmønster i dansk ('ledsætningskemaet'), med emotive udråb og ønsker som resultat. Eksempler på det modale mønster er (59) og (60):

- (59) Sikke sød du dog er!
 (60) Gid du ikke havde sagt det!

Helt tilsvarende finder man sammenfattere i (61)-(62):

- (61) Alle de fluer her dog er i dagligstuen!
 (62) Hele den usikkerhed han så skaber omkring sig!

Bemærk at (61) og (62) ikke kan tolkes som nominaler med relativsætning. Relativkonjunktionen *som* kan ikke indsættes hvis den emotive betydning skal bibeholdes. Sætter man den ind, insisterer man på den egentlige kvantorbetødning:

- (63) *Alle de fluer som her dog er!
 (64) *Hele den usikkerhed som han så skaber omkring sig!

Analysen kan føres endnu videre. (65-66) har modalt sætningsmønster ('ledsætningsrækkefølge'), og de har foranstillet nominal med emotivled i sammenfatterposition, angivet i (67-68):

- (65) Jamen bedstemor, sikke en skrækkelig stor mund du har! (Villy Sørensen Pol 12.11. 1995 InterPol 15)
 (66) for en hørm af hvidkål her dog er!
 (67) sikke en skrækkelig stor mund
 (68) for en hørm af hvidkål

Mens det spørgende pronomen *hvilken* ikke kræver en artikel, er det i hvert fald i moderne talesprog normalt med eksplicit artikel, (70-72), og disse viser en klar topologisk forskel mellem sammenfatterposition og bestemmerposition:

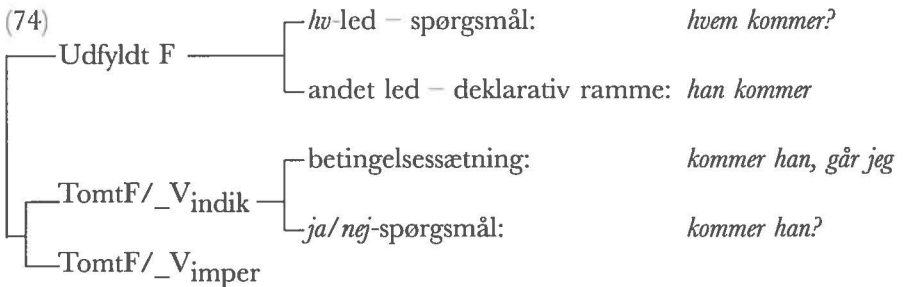
- (69) hvilken hånd vil du have?
 (70) hvad for en hånd vil du have?
 (71) hvad for nogle andre muligheder kan du få øje på?
 (72) hvilken en løsning foretrækker du?

Deres topologi kan fremstilles således:

(73)

SM.FATTER/ILLOKUTION	DET	NUKLEUS	TID/LOKATION
sikke	en	stor mund	
for	en	hørm	af hvidkål
hvad for	en	hånd	
hvilken	en	løsning	
hvad for	nogle	andre muligheder	

Analysen peger også på en omperspektivering af fundamentfelsesudfyldningens semantik. Som navnet fundamentfelt angiver, er det den tekstuelle funktion der er i fokus i Diderichsens analyse af feltet. Men samtidig angiver fundamentfelsesudfyldning jo illokutionær ramme, og det er denne funktion der gør fundamentet hierarkisk analogt med sammenfatterne, ikke den tekstuelle funktion. (Vi ser her helt bort fra imperativiske sætninger og markerer blot deres eksistens; F = fundamentfelt):

Vi kan nu fremstille den topologiske og hierarkiske analogi mellem sætningsstruktur og nominalstruktur i dansk.

(75)

SAMF./ILLOK.	DET/ (V/2)	NUKLEUS	TID/LOK
alle	de	sønderskudte huse	derovre
hele	den	lange ventetid	før jul
sikke	en	skrækkelig stor mund	
for	en	hørm	af hvidkål
sikke en (..) mund	(at)	du har!	
for en hørm af (..)	(at)	her dog er!	
gid	(at)	du ikke havde sagt det	
alle de fluer	(at)	her dog er	herinde
hele den usikkerhed	(at)	han så skaber	omkring sig
hvor	har	du fundet øllerne	henne?
derovre	fandt	jeg dem	

Bemærk at maksimaludfyldning fungerer fuldt ud i sprogformer med det 'pleonastiske' *at* (Hansen 1983), mens formelt, skrevet rigsmål har pladsmæssig tvetydighed. Modalmarkørerne er enten på V/2-plads (realitetsplads), eller på illokutionsplads. Begge analyser giver god indholdsmæssig mening. At vælge illokutionær ramme eller værdi er ikke det samme som at vælge realitetsværdi, men der følger et valg af realitetsværdi med det illokutionære valg. Denne uafklarethed sætter talesprogets differentiering mellem de to positioner for henholdsvis illokutionær værdiangivelse og realitetsværdi i nyt lys. Det er nu en gennemførelse af et strukturprincip der ikke blot kendes fra sætningers deklarative sætningsmønster, men også fra nominalers strukturering af forholdet mellem topologi og semantisk hierarki. Tvetydigheden i rigsmålet kan beskrives på baggrund af det maksimale eksempel (77) hvor det spørgende led står først og det modale på andenplads:

(77) hvem mon der kommer først?

De strukturelle tvetydigheder er anskueliggjort i (78):

(78)

SAMF./ILLOK.	REALITET	NUKLEUS	TID/LOK
hvem gid	mon	der kommer først? du ikke havde sagt det	
	gid	du ikke havde sagt det	
alle de fluer		her dog er	herinde
hele den usikkerhed		han så skaber	omkring sig
	alle de fluer	her dog er	herinde
	hele den usikkerhed	han så skaber	omkring sig

Naturligvis afspejler den efterhængte bestemte artikel ikke det semantiske hierarki, nej dansk tillader ikke en gang bestemmerudfyldning sammen med efterhængt bestemt artikel. Det fleksiviske organisationsprincip afspejler derimod tendentielt nominalets dependensmæssige organisation. DET og KATEGORI udviser interdependens (katatakse), og den efterhængte bestemte artikel er obligatorisk under bestemte semantiske betingelser (ren anaforisk relation), jf. (79). I det finite verbsystem afspejles dependensforholdene obligatorisk. Der er katatakse mellem verbalstammen og moduskategorien (imperativ vs. indikativ). Princippet bag de fleksiviske systemer er ikke semantisk skopushierarki, men semantisk dependensstruktur. DET og KATEGORI danner et katatagme på indholdssiden, som så manifesteres ikonisk i nominalets udtryksstruktur. Adjektiver spiller jo ingen rolle her, så den relevante struktur er (79). Nominalkernen realiseres som N-stamme + bestemthedsfleksiv når der intet adjektiv er i strukturen:

(79) SAMMENFATTER → og/eller TID/LOK → [KATEGORI ↔ DET]

Heraf følger der et kritikpunkt mod transformationsgrammatikkens autonome syntaksopfattelse som også er blevet fremført af andre medlemmer af den københavnske funktionelle grammatikgruppe, se fx Harder 1992, Harder 1995, hvad tempus angår. Set i lyset af de to organisationsprincipper hierarkisk og dependentiell organisation fremstår den transformationelle sammenkobling af foransat og efterhængt bestemt artikel som en oversættelsesregel mellem ikke-hierarkisk og hierarkisk organisation. Men opflytning af N til DP er faktisk vildledende hvad den deskriptive adækvathed angår. De to alternativer DET-placering

og efterhængt, fleksivisk artikel er ikke semantisk neutrale repræsentationer på et autonomt syntaktisk niveau, men de er alternative organisationsprincipper på det indholdssyntaktiske plan. Den transformationelle løsning forplumrer denne forskel ved at ignorere dens indholdsmæssige karakter.

11. Konklusion

Den analyse jeg har forslået i denne fremstilling, kunne kaldes neksusudgaven af DP-analysen. Ud fra skellet mellem indhold og udtryk generaliseres DP-analysen på udtryksplanet til at dække ikke blot artikler og genitiviske led, men også inkorporerede kvantumsangivelser. Anaforiske pronominaler er ikke bestemmere, men er den ventede undtagelse til dette konstruktionsprincip. På indholdsplanet er det derimod katatagmet bestående af DET og KATEGORI der er nominalets kerne.

Det er en forudsætning for at DP-analysen overhovedet kan gennemføres, at kvantumsangivelser analyseres som bestemmere, mens sammenfattere (alkvantorer) ikke gør. Kvantumsbeskrivelser kan ganske vist siges at kvantificere på substansniveauet, men dette er ikke deres strukturelle organisationsprincip. Det indholdsmæssige fællestræk (indholdsformtræk) der forener ubestemte artikler og kvantumsangivelser, har jeg foreslået at indkredse til trækket ikke-identificerbarhed og dermed til deres evne til at introducere diskursreferenter.

I lidt mere spekulativ form har jeg til sidst foreslået at man opfatter nominalers topologi og hierarkiske skopusopbygning som opbygget efter samme principper som de to sætningstyper, deklarativsætningen og modalsætningen („helsætning“ og „ledsætning“). Dette forslag ser en fælles semantisk-hierarkisk struktur i nominalhelheder og sætninger, og ad denne vej kan man i samme greb forklare flere interessante polysemiforhold omkring sammenfatterkategorien.

Henvisninger:

Bach, Emmon. 1968. Nouns and Noun Phrases. I Emmon Bach & Robert T. Harms (udg.), *Universals in Linguistic Theory*. New York: Holt, Rinehart & Winston, 91-122.

- Delsing, Lars-Olof. 1993. *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages. A Comparative Study*. Lund: Department of Scandinavian Languages. University of Lund.
- Dik, Simon C. 1989. *The Theory of Functional Grammar. Part I: The Structure of the Clause*. Dordrecht: Foris Publications.
- Diderichsen, Paul. 1946. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Eisenberg, Peter. 1989. *Grundriss der deutschen Grammatik*. Stuttgart: Metzler.
- Faarlund, Jan Terje. 1990. *Syntactic Change. Toward a Theory of Historical Syntax*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 50. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Hansen, Erik. 1975. Noget om *intet*. At færdes i sproget. Iagttagelser og synspunkter. *Dansk Sprognævns Skrifter* 9, Gyldendal 113-137.
- Hansen, Erik. 1983. Det pleonastiske *at*. En grammatisk-kritisk undersøgelse. *Danske Studier* 1983. København: Akademisk Forlag.
- Hansen, Erik og Lars Heltoft (under udarb.). *Grammatik over det Danske Sprog*. København: Munksgaard.
- Harder, Peter. 1976. *En strukturel og funktionel beskrivelse af bestemthed i moderne engelsk, med særligt henblik på den bestemte artikel*. København: Engelsk Institut, Københavns Universitet.
- Harder, Peter. 1992. Syntaks og semantik med særligt henblik på tempus. I Frans Gregersen (udg.), *Lingvistisk Festival*. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab.
- Harder, Peter. 1995. *A Theory of Functional Semantics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Heltoft, Lars. 1992a. Topologiens Plads i en Sprogteori. I Frans Gregersen (udg.), *Lingvistisk Festival*. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab, 67-98.
- Heltoft, Lars. 1992b. The Topology of Verb Second and SVO-languages – a Study in the Sign Functions of Word Order. I Michael Herslund (udg.), *Copenhagen Studies in Language* 15. København: Handelshøjskolens Forlag, 13-64.
- Heltoft, Lars. 1993. Revision af indholdsfeltet. Mette Kunøe (udg.): *Rapport fra Det 4. møde om Udforskningen af Dansk Sprog (MUDS)*. Nordisk Institut, Århus Universitet.

- Heltoft, Lars. 1995. Predicative Adjectives and Adverbials as Valency Bearers. I Lene Schøsler og Mary Talbot (udg.), *Studies in Valency I*. Odense: The University of Odense Press.
- Heltoft, Lars. 1996. Paradigmatic Structure, Word Order and Grammaticalization. *ROLIG 54*, Roskilde Universitetscenter.
- Herslund, Michael og Per Durst-Andersen. 1996. Prepositional Objects in Danish. I Lars Heltoft og Hartmut Haberland (udg.), *Proceedings of the Thirteenth Scandinavian Conference of Linguistics*. Roskilde Universitetscenter.
- Hewson, John. 1991. Determiners as Heads. *Cognitive Linguistics 2-4*, 317-337.
- Hjelmslev, Louis. 1966 [1943]. *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.
- Jespersen, Otto. 1924. *The Philosophy of Grammar*. London: Allen & Unwin.
- Lyons, John. 1977. *Semantics 1-2*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lyons, John. 1989. Semantic Ascent: A Neglected Aspect of Syntactic Typology. I Doug Arnold et al. (udg.), *Essays on Grammatical Theory and Universal Grammar*. Oxford: Clarendon Press, 153-186.
- Lyons, John. 1995 [1966]. Towards a 'Notional' Theory of the 'Parts of Speech'. In John Lyons, *Natural Language and Universal Grammar. Essays in Linguistic Theory, volume I*. Cambridge: Cambridge University Press, 110-145.
- Nedergaard-Thomsen, Ole. 1991. Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation in Danish? *Acta Linguistica Hafniensia 23*, 145-196.
- Nedergaard-Thomsen, Ole. 1992. Unit Accentuation as an Expression Device for Predicate Formation. The Case of Syntactic Noun Incorporation in Danish. I Michael Fortescue et al., *Layered Structure and Reference in a Functional Perspective*. Amsterdam: John Benjamins, 173-229.
- Spang-Hanssen, Ebbe. 1992. Diskussion af Lars Heltoft 1992a. I Frans Gregersen (udg.), *Linguistisk Festival*. København: Institut for Almen og Anvendt Sprogvidenskab.

Noter:

- 1: De iagttagelser der fører til den foreslåede analyse er næppe særlig nye, se Lyons 1995 [1966]. Analysen er udarbejdet i forbindelse med forarbejderne til Hansen og Heltoft: *Grammatik over det Danske Sprog* og indgår heri. Den er formuleret uafhængigt af lignende synspunkter i Government & Binding-teorien. Selve idéen er i øvrigt ikke helt ny. Hewson (1991) har en række referencer, hvoraf den ældste er til Guillaume, årstal 1949; den tidligste formulering jeg har kunnet finde i en dansk sammenhæng, er i Peter Harders universitetspeciale (Harder 1976). Nogle vil givetvis savne flere eller færre referencer i artiklen, men jeg forsøger ikke i nærværende fremstilling at føre en egentlig diskussion af litteraturen om emnet.
- 2: Se fx bemærkningerne i Lyons 1995 [1966]. Det er uden betydning i denne sammenhæng om et sprog som Nootka har substantiver eller ej.
- 3: John Lyons krediterer i en kritisk kommenteret nyudgave af sin klassiske artikel om ordklasserne (1995[1966]) transformationsgrammatikken for den indsigt at substantiver og nominaler er begreber på to forskellige strukturelle niveauer. Med mine egne forudsætninger i dansk grammatisk tradition fra det 20. århundredes første halvdel (Otto Jespersen, Paul Diderichsen) kan jeg ikke undlade den kommentar at denne tradition også skelner skarpt mellem syntaktisk funktion (sætningsleddenes plan) og syntaktisk materiale (det materiale af lavere grader som sætningsleddene er opbygget af, for eksempel ordklasserne).
- 4: De mest omfattende behandlinger af inkorporering i dansk er NedergaardThomsen 1991, 1992.
- 5: Det er paradigmet der er forudsat, og det betyder at sætninger som *han hjælper fattige* ikke er modeksempler. Ubestemt flertal skelner på dansk mellem nul-form for non-specifik betydning og en form med *nogle* for specifik betydning (Hansen 1975).
- 6: Der er endog en anden semantisk variant i *lidt* (pers. medd. Erik Hansen), fx i *°lidt 'ny' jazz* som betyder enten 'lidt jazz i stilen new jazz, lidt moderne jazz' eller 'lidt hidtil ukendt jazz'. Heroverfor betyder *°lidt 'nyt' jazz* kun 'lidt hidtil ukendt jazz'.
- 7: Specielt for dansk er obligatorisk akkusativ i nominalhelheder af typen:

(1)	a.	denne den sorteste dag i fædrelandets historie
	b.	disse indoeuropæistikkens stjernestunder
	c.	hende den lille rødhårede pige
	d.	ham Lars

der også har et identificerende led på sammenfatterpositionen. Denne analyse er tvungende også for moderne standarddansk, hvor det hedder (2a) og ikke (2b):

(2)	a.	det mente ham Lars også
	b.	*det mente han Lars også

Appositionstolkningen (hvorefter pronominet er i N-position med efterleddet som apposition), er ikke mulig for moderne dansk, da den ville forudsige nominativ som i (2b). Derimod gælder appositionstolkningen naturligvis for svensk, hvor det kun kan hedde (3):

(3)	det menade han Lars också

Den danske pronominal kasusregel skal efter min opfattelse formuleres som en modsætning mellem anaforisk subjektfunktion og alle andre funktioner, men denne diskussion behøver vi ikke at føre her.

Negation i engelsk

Niels Davidsen-Nielsen
Engelskprojektet

1. Indledning

En negativ sætning adskiller sig fra en tilsvarende positiv ved at udtrykke at en eller flere af de sandhedsbetingelser der må opfyldes for at denne positive sætning lader sig anvende, ikke er opfyldt. For at en positiv sætning som *Sanctions challenge vital interests* lader sig anvende, må det således være tilfældet at noget truer noget, at sanktioner truer noget, at noget truer interesser og at noget truer vitale interesser (se fx Huddleston 1984: 432). Med en negativ sætning som *Sanctions don't challenge vital interests* udtrykkes at et eller flere af disse forhold ikke gør sig gældende. Og ved hjælp af modsætningstryk kan man angive hvad det er for en sandhedsbetingelse der ikke er opfyldt:

- (1) 'Sanctions don't challenge vital interests.
- (2) Sanctions don't challenge 'vital interests.

Her angives ved hjælp af prosodi hvad der traditionelt kaldes negationens fokus.

Hvis sætningen udtales med umarkeret prosodi, dvs. med nukleært tryk på *interests* og uden prosodisk reduktion af dens foregående del, specificeres det ikke hvilken eller hvilke betingelser der ikke er opfyldt. Det må modtageren selv finde ud af ved hjælp af konteksten.

Negationens fokus kan også signaleres syntaktisk ved hjælp af kløvning:

- (3) It isn't sanctions that challenge vital interests.
- (4) It isn't vital interests that sanctions challenge.

En negativ sætning kan bruges ikke blot som en deskriptiv negation (dvs. hvor det drejer sig om sandhedsbetingelser der ikke er opfyldt),

men også som en benægtelse. Hvis A siger *Sanctions challenge vital interests*, så kan B benægte dette udsagn med en negativ sætning hvori *don't* udtales med nukleært tryk:

(5) Sanctions 'don't challenge vital interests.

Forskellen mellem deskriptivt nægtende sætninger og benægtelser kaster sommetider lys over vanskelige eksempler, som fx følgende:

(6) They don't owe me nothing.

I standardengelsk kan denne sætning kun bruges som en benægtelse af *They owe you nothing*. Uden for standardengelsk kan den imidlertid også bruges som en deskriptivt nægtende sætning, dvs. med samme betydning som *They don't owe me anything*.

2. Standardnegation

I sin standardudgave signaleres negation i engelsk ved at placere NOT efter operatoren, som i *The cycle of death will not continue*. Hvis der ikke er nogen operator i den tilsvarende positive sætning, indsættes en form af DO foran NOT i den negative sætning, som i *Sanctions don't challenge vital interests*.

I talt engelsk og i uformelt skrevet engelsk sammentrækkes det negative element med den foranstående operator. Hvis prædikatoren realiseres af en form af BE, HAVE eller WILL, er der imidlertid to sammentrækningsmuligheder, som illustreret af *She hasn't resigned yet* og *She's not resigned yet*. Sammentrækning af BE, HAVE eller WILL med subjektet er særlig almindelig hvis subjektet realiseres af et pronomen.

3. Negationens syntaktiske domæne

I de eksempler der er givet ovenfor, har negationens syntaktiske domæne være hele *sætningen*. Domænet kan imidlertid også være *lokalt*. Som et eksempel herpå kan nævnes *Not long ago my mother turned eighty*, hvor det kun er *long ago* der udgør negationens domæne.

Når man skal sondre mellem sætningsnegation og lokal negation, kan man betjene sig af nogle *negationstests* (se Klima 1964 og Payne 1985). For en sætning der som helhed er negativ, er det karakteristisk at den tillader:

- (i) et positivt frem for et negativt påhængsspørgsmål;
- (ii) en koordineret sætning der begynder med (AND) NEITHER frem for (AND) SO eller ender med EITHER frem for TOO;
- (iii) en konstruktion der begynder med NOT EVEN.

Efter disse kriterier er en sætning som *You can't come tomorrow* med kontraktion negativ som helhed:

- (1) *You can't come tomorrow, can you?*
- (2) *You can't come tomorrow and neither can your wife.*
- (3) *You can't come tomorrow and your wife can't come either.*
- (4) *You can't come tomorrow, not even in tails.*

Hvis der i denne sætning ikke er kontraktion og NOT udtales trykstærkt, kan der være enten sætningsnegation eller lokal negation. Det vil sige at *You can 'not come tomorrow* kan betyde enten 'du har ikke tilladelse til at komme i morgen' (sætningsnegation) eller 'du har tilladelse til ikke at komme i morgen' (lokal negation). Læsningen med lokal negation kan tydeliggøres ved tilføjelse af adverbialer, fx ved at sige *You can always not come tomorrow if you like*. I denne betydning er sætningen som helhed positiv, ikke negativ. Dette kan vises ved at bruge de ovennævnte tests:

- (5) *You can 'not come tomorrow, can't you?*
- (6) *You can 'not come tomorrow and so can your wife.*
- (7) *You can 'not come tomorrow and your wife (can not come) too.*

Sætningsnegation og lokal negation kan optræde i samme sætning. Som et eksempel der illustrerer dette, kan anføres:

- (8) *You can't 'not come tomorrow.*

4. Andre former for sætningsnegation end standardnegation

En negativ sætning er ikke altid kendetegnet ved at NOT forekommer efter operatoren. For det første finder man i engelsk sætningsnegation i sætninger med *negative eller negerede kvantifikatorer*. Eksempler:

- (1) A predawn earthquake in eastern Java caused *no* casualties or serious damage.
- (2) *Not everyone* is comfortable with the trend.

Negationens domæne er altså det samme i *The earthquake caused no casualties* og *The earthquake did not cause any casualties* (som anvendelse af de tre tests viser).

Sommetider er sætningsnegation med negative kvantifikatorer det eneste alternativ, som fx i *Nobody cares*. Her er *Somebody doesn't care* udelukket, med mindre *somebody* har specifik reference. I en række idiomatiske udtryk er sætningsnegation med negative kvantifikatorer praktisk taget det eneste alternativ, som i *It's no wonder* og *It's none of your business*. Og i sætninger med HAVE i betydningen 'eje' foretrækkes denne negationsform ofte frem for standardnegation, som i *We have no cash* (se Johansson & Lysvåg 1986: 241).

Bortset herfra er valget mellem sætningsnegation med en negativ kvantifikator og standardnegation stort set et spørgsmål om stil. For eksempel er valget mellem *The earthquake caused no serious damage* og *The earthquake did not cause any serious damage* stilistisk.

Sætningsnegation i form af kvantifikatornegation og standardnegation kan optræde sammen:

- (3) *Nobody didn't know the answer*.

Her er begge de negative elementer operative, så selvom sætningen som helhed er negativ – hvad anvendelse af de tre tests vil vise – ligger dens betydning tæt op ad betydningen af *Everybody knew the answer*.

Foruden sætningsnegation med negative og negerede kvantifikatorer finder man sætningsnegation udtrykt med *negative adverbialer*. Eksempler:

- (4) I *never* for a moment doubted the merit of our cause.
- (5) *Not everywhere* are the effects of these policies noticeable.

Til de negative adverbialer skal sandsynligvis henregnes BARELY, HARDLY, RARELY, SCARCELY og SELDOM, selvom disse ikke er formelt markerede som negative ved at begynde med /n/. Som det fremgår af følgende eksempler, giver anvendelse af de tre tests ikke noget helt klart resultat:

- (6) She scarcely speaks a word of Danish.
- (7) She scarcely speaks a word of Danish, does she?
- (8) She scarcely speaks a word of Danish and neither does her husband.
- (9) ?* She scarcely speaks a word of Danish, not even to her husband.

Mens de to første tests peger på at SCARCELY er et negativt adverbial, gælder dette ikke for den tredje. Eksempel (9) er ugrammatisk eller i bedste fald af tvivlsom acceptabilitet. Derimod er *She scarcely speaks a word of Danish, even to her husband* velformet, og det peger på at SCARCELY er positivt.

Ifølge nogle grammatikere er ikke blot BARELY, osv., men også LITTLE og FEW negative, i modsætning til A LITTLE og A FEW. De betragter altså *I understood little of what she said* som negativ og *I understood a little of what she said* som positiv. Det er dog rigtigere at sige at LITTLE og FEW befinder sig i en *gråzone* mellem positiv og negativ, endskønt klart nærmest ved den positive ende af skalaen. Sætninger som de følgende er altså ikke absolut negative:

- (10) The earthquake caused few casualties.
- (11) The earthquake caused little damage.

Hvad angår de tre tests er de positive:

- (12) The earthquake caused few casualties, didn't it?
 (13) The earthquake caused few casualties and so did the ensuing landslide.
 (14) *The earthquake caused few casualties, not even at the epicentre.

Med hensyn til *inversion* opfører FEW og LITTLE sig imidlertid som explicit negative adverbialer og som de implicit negative adverbialer BARELY, HARDLY, RARELY, SCARCELY og SELDOM. Dette kan man konstatere ved at sammenligne sætninger som følgende:

- (15) Little did John expect this move.
 (16) Nowhere are the effects of these policies more evident than in Denmark.
 (17) Hardly a word did he utter.

5. Lokal negation

De mest indlysende eksempler på lokal negation finder man i de tilfælde hvor et ord indeholder et *negativt præfiks*. Eksempler:

- (1) *Incredulity* reigned again.
 (2) My car keys have *disappeared*.
 (3) Patek Philippe is *unlike* any other watch.

Negation inden for ordets grænser kan også signaleres med suffikset *-less*:

- (4) The new book on Bernstein is a *passionless* hagiography.

Lokal negation uden for ordets grænser kan som nævnt udtrykkes med NOT. Dette er almindeligt foran adjektiver og adverbier der begynder med et negativt præfiks:

- (5) Our new therapy is a *not insignificant* step in the right direction.
 (6) *Not infrequently* there is torrential rain on this part of the coast.

Negationens syntaktiske domæne er også lokalt i sætninger som *I hope not* og *I'm afraid not*, hvor NOT realiserer hhv. et objekt og en adjektivskom-

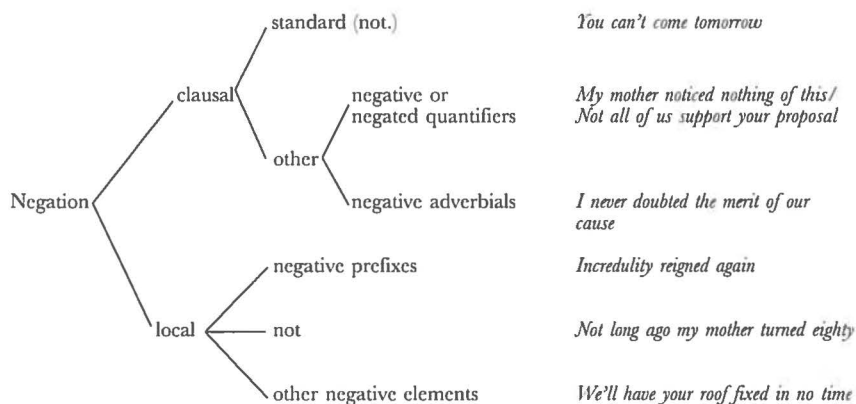
plementering og viser tilbage til noget tidligere nævnt. Disse sætninger er altså positive.

Lokal negation uden for ordets grænser med andre negative elementer end NOT kan illustreres med følgende eksempler:

(7) We'll have your roof fixed in no time.

(8) The underlying objective is nothing less than regime toppling.

De forskellige negationstyper er sammenfattet i tavle I:

Table 1: Types of negation

6. Ikke-assertive former

Nogle engelske ord er typisk begrænset til at forekomme i negative sætninger, interrogative sætninger og betingelsessætninger, dvs. i konstruktioner der ikke udtrykker en assertion som positive deklaratve sætninger sædvanligvis gør.

Betegnelsen 'assertion' er her brugt som i den engelske grammatiske tradition (fx af Quirk et al. 1985). I almindelig logisk forstand kan negative deklaratve sætninger imidlertid betragtes som assertioner lige som positive eftersom de på basis af facts kan bedømmes som sande eller falske.

Forekomsten af ikke-assertive former i de nævnte sætningstyper kan illustreres med følgende eksempler med EVER:

- (1) She hasn't ever made me happy.
- (2) Has she ever made you happy?
- (3) If I have ever made you happy (I will not have lived in vain).
- (4) *She has ever made me happy.

De former der typisk er begrænset til ikke-assertive kontekster, er ANY, komplekse pronominer og adverbier der begynder med ANY (ANYTHING, ANYBODY, ANYONE, ANYWHERE), EITHER, EVER, YET og AT ALL.

I negative sætninger optræder disse former både hvis der er standardnegation og hvis der er andre former for sætningsnegation:

- (5) The Prime Minister hasn't resigned yet.
- (6) You'll never get anywhere in a roomful of women.

Sommetider finder man også ikke-assertive former i positive deklarative sætninger hvori der er ord med negative præfikser (lokal negation) eller ord der giver associationer af forbehold:

- (7) We disapprove of any intervention in that area.
- (8) We frown on any such idea.

Ikke-assertive former bruges endvidere i implicit negative sætninger med adverbialerne BARELY, HARDLY, RARELY, SCARCELY eller SELDOM:

- (9) After my divorce I scarcely see anybody at all.

Hvad assertive vs. ikke-assertive former angår, opfører LITTLE og FEW sig som negative elementer, og det samme gælder ONLY:

- (10) The earthquake caused little damage anywhere.
- (11) Few people have ever made me that happy.
- (12) Only my husband has ever made me that happy.

7. Negationens semantiske rækkevidde

I afsnit 3 blev negationens syntaktiske domæne behandlet, og der blev sondret mellem sætningsnegation og lokal negation. I dette afsnit behandles negationens semantiske rækkevidde, dvs. det beslægtede, men ikke identiske spørgsmål om hvilken del af en sætnings betydning det negative element har semantisk indflydelse over.

Ved syntaktisk lokal negation i form af præfikser har det negative element kun semantisk indflydelse på ordet det føjes til, fx i *She's quite insincere*. Ved negation uden for ordets grænser med NOT eller andre negative elementer kan det også blot være ordet lige efter der påvirkes semantisk, som i *In no time we'll have your roof fixed*. Men det kan også være en ordgruppe, som i *I've read a not too encouraging report on arms control*, hvor det er adjektivgruppen *too encouraging* der rammes. Endvidere skal det nævnes at i et eksempel med lokal negation som *You may not do the dishes* (i betydningen 'jeg fritager dig for at vaske op') er det hele prædikationen *do the dishes* der udgør negationens semantiske rækkevidde.

Ved sætningsnegation kan det negative elements semantiske rækkevidde være hele sætningens proposition:

- (1) Sanctions don't challenge vital interests.
[Not [sanctions challenge vital interests]]

At subjektet er inkluderet, fremgår af at eksemplet kan udtales med modsætningstryk på *sanctions*, dvs. negationens fokus kan ligge på dette ord.

Imidlertid er det hyppigt tilfældet at noget af det semantiske materiale der indkodes i en sætning med syntaktisk sætningsnegation falder *uden for* negationens semantiske rækkevidde. Dette er ofte tilfældet med *adverbialer*. For det første opfører *disjunktter* og *konjunktter* sig altid således:

- (2) Sanctions don't challenge vital interests, unfortunately.
[Unfortunately [not [sanctions challenge vital interests]]]
(3) Sanctions don't challenge vital interests, however.
[However [not [sanctions challenge vital interests]]]

Adjunkter adskiller sig fra disjunker og konjunker ved oftest at falde inden for negationens semantiske rækkevidde. Dette gælder altid hvis de er *obligatoriske*.

- (4) All the grand remembrance could not keep his focus on the battles of the last good war. (S P O A)

Fakultative adjunkter kan også falde inden for negationens semantiske rækkevidde:

- (5) This bottle isn't labelled very clearly.

Men de kan også falde uden for. Dette gælder især årsags- og hensigtsadverbialer:

- (6) For those reasons I didn't write the book.

Også når det placeres finalt, kan et sådant fakultativt adjunkt stå uden for negationens semantiske rækkevidde, men i så fald udtales det uden prosodisk prominens:

- (7) I didn't write the 'book for those reasons.

Hvis adjunktet her udtales med prosodisk prominens, trækkes det ind under negationens semantiske rækkevidde:

- (8) I didn't write the book for 'those reasons. (eller: for those 'reasons)

Om et fakultativt adjunkt ligger inden for eller uden for negationens semantiske rækkevidde kan også signaleres med konstituentrækkefølge:

- (9) I didn't kill him deliberately. (indenfor)
 (10) I deliberately didn't kill him. (udenfor)

I denne forbindelse kan bemærkes at placering af adjunktet foran det negative element ikke normalt angiver at adjunktet ligger uden for negationens semantiske rækkevidde. I et eksempel som *Without autonomy*

we cannot have a free and democratic society ligger det fakultative adjunkt *without autonomy* således indenfor.

Hvis et adjunkt falder uden for negationens semantiske rækkevidde, er den sætning der bliver tilovers når adjunktet fjernes, en *logisk følge* af den sætning hvori det bevares. For eksempel er *I didn't kill him* en logisk følge af *I deliberately didn't kill him*.

Hvis et adjunkt falder inden for negationens semantiske rækkevidde, er den sætning der bliver tilbage når adjunktet fjernes *ikke en logisk følge* af den sætning hvori det bevares. For eksempel er *I didn't kill him* ikke en logisk følge af *I didn't kill him deliberately*. I eksemplet med adjunkt dræbes den omtalte mandsperson, men i eksemplet uden adjunkt dræbes han ikke.

Modale hjælpeverber kan stå inden for eller uden for negationens semantiske rækkevidde. Det første kan illustreres med deontisk MAY:

- (11) You may not borrow my car.
[Not [permitted [you borrow my car]]]

Det andet kan illustreres med epistemisk MAY:

- (12) She may not understand your decision.
[Possible [not [she understand your decision]]]

Med indførelse af negationens semantiske rækkevidde modificerer man i en vis forstand sondringen mellem sætningsnegation og lokal negation, dvs. det der er anført om negationens syntaktiske domæne. En sondring der opstilles først, viser sig siden at skulle raffineres således at der kan foreligge sætningsnegation samtidig med at enkelte af sætningens elementer falder uden for negationen.

8. Overflyttet negation

I komplekse sætninger kan negationen gå på hovedsætningen, bisætningen eller begge dele:

- (1) Sanctions don't challenge vital interests, as it happens.
- (2) Police know that the shooter was not a professional.
- (3) I didn't write the book in order to make money.

I nogle tilfælde – især i uformel stil – overflyttes (eller 'hæves') negationen fra bisætningen hvor den hører hjemme semantisk, til hovedsætningen:

- (4) It doesn't look as if Major knows the answer to this.
(smlg. It looks as if Major doesn't know the answer to this)

De hovedsætningsverber der tillader denne form for negationsoverflytning, er meningsverber som *believe*, *expect*, *imagine*, *suppose*, *think* og perceptionsverber som *appear*, *seem*, *feel*, *look*, *sound*. Som et eksempel med et meningsverbum kan gives:

- (5) I don't believe/think it's raining any longer.

Komplekse sætninger med overflyttet negation er praktisk taget synonyme med sætninger hvori negationen bevares i bisætningen. Ifølge nogle grammatikere mister negationen lidt af sin styrke ved at blive hævet, men rigtigheden heraf er nu ikke indlysende.

Et specielt problem foreligger i eksempler som følgende:

- (6) I don't believe the man in charge is able to handle the situation.
- (7) I believe the man in charge isn't able to handle the situation.
- (8) I believe the man in charge is unable to handle the situation.

Det spørgsmål der rejser sig, er om man skal antage at (6) er en negationsoverflyttet version ikke blot af (7), men også af (8), hvori negationen er *lokal*

En sådan analyse ville være forholdsvis abstrakt, idet negationsoverflytning i så fald ville være ledsaget af en ændring af det negative elements form (af UN til NOT). Hertil kommer at der i dette tilfælde er tale om en mærkbar svækkelse af negationens styrke. Derfor opererer jeg

ikke med overflytning af lokal negation i bisætninger til sætningsnegation i hovedsætninger.

9. Negation i ikke-deklarative sætninger

I *interrogative ja-nej sætninger* udtrykker negation at talerens forventning mht. ja-nej ikke er neutral, men positiv:

(1) Isn't your attitude changing?

Her søger taleren information, men samtidig udtrykkes en forventning om at den beskrevne situation foreligger. Betydningen er altsåomtrent 'Sig mig om jeg har ret i at antage at din holdning er ved at forandre sig?'

I positive *WH-spørgsmål* er talerens forventning altid positiv:

(2) Who persuaded you?

Her beder taleren om at få oplyst identiteten af den person som udførte en handling der antages at have fundet sted. Den tilsvarende *negative sætning*:

(3) Who didn't persuade you?

er ikke ret naturlig. Men hvis den gøres mulig ved kontekstualisering, betyder den omtrent 'Hvem var det der ikke hørte til den kreds af personer der overtalte dig?' Negative WH-sætninger er særligt almindelige når WH-ordet er WHY:

(4) Why won't you live in London?

Negative imperativiske sætninger dannes ved at sætte DON'T foran hoved verbet, også når dette er BE:

(6) Don't knock him unconscious.

(7) Don't be afraid.

Eksklamatoriske sætninger kan normalt ikke negeres, jfr. et eksempel som *How beautiful she looks!* Eksempler kan dog tænkes:

(8) How cleverly she doesn't stop speaking!

Denne sætning ville kunne benyttes til omtale af en person der er dygtig til ikke at lade sig afbryde.

Henvisninger

- Huddleston, R. 1984. *Introduction to the Grammar of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Johansson, S. & P. Lysvåg. 1986. *Understanding English Grammar*, Part I. Oslo: Universitetsforlaget.
- Klima, E. 1964. Negation in English. J. A. Fodor & J. Katz, eds. *The Structure of Language*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall, 246-323.
- Payne, J. 1985. Negation. T. Shopen, ed. *Language Typology and Syntactic Description I. Clause Structure*. Cambridge: Cambridge University Press, 197-242.

Det attributive adjektivs placering på fransk

Henning Nølke
Franskprojektet

Certainement, après avoir bien cherché, je n'ay point trouvé que l'on puisse establir aucune reigle, ny qu'il y ayt en cela un plus grand secret que de consulter l'oreille.
(Vaugelas, 1647, Tome I: 309)

Introduktion

Det franske substantivsyntagme har følgende grundstruktur:

SUBSTANTIVSYNTAGMET

Determinativ	Forfelt	Kerne	Bagfelt
--------------	---------	-------	---------

Som hovedregel står alle attributiver i bagfeltet. Enkelte ordtyper kan dog i særlige tilfælde klemme sig ind i forfeltet. Det gælder fx numeralier. Adjektiverne er den eneste konstituenttype, der kan befinde sig såvel i forfelt (foranstilling) som i bagfelt (efterstilling)¹. Her kommer ordstillingsprincipperne og deres indbyrdes konkurrence virkelig på prøve. Adjektivets placering i forfelt eller bagfelt har da også optaget grammatikerne igennem århundreder. Ifølge Bjørn Larsson er der skrevet mere end 7000 sider om emnet (Larsson 1994:9), og alligevel må mange aspekter af problematikken siges stadig at ligge hen i mørke. Naturligvis har man afdækket visse ret klare regler. For eksempel er farveadjektiver altid efterstillet (men *une verte pelouse*²), og de elementære adjektiver er foranstillet (men *un homme très grand*). Selv disse regler gælder dog, som det fremgår ikke 100%, og man har derfor tilføjet nogle

principper for, hvornår sådanne adjektiver flyttes fra deres normale pladser. Således er en græsplæne per natur grøn. *Verte* er derfor „épitète de nature“, som altid foranstilles. Omvendt er det tilføjelsen af adverbiet *très*, der fremprovokerer efterstilling af det elementære adjektiv *grand*. Sådant virker *très* dog ikke altid. Det hedder *la conférence officielle*, men *la très officielle conférence*. Dertil kommer, at et stort flertal af adjektiver tilsyneladende findes lige hyppigt foran- og efterstillet. Nogle har klart forskellig betydning i de to stillinger. Der er forskel på *une maison ancienne* og *une ancienne maison*, medens andre tilsyneladende betyder det samme i de to positioner: Der er næppe stor forskel (om overhovedet nogen) på *une énorme maison* og *une maison énorme*. Derimod er *un énorme mangeur* bestemt ikke det samme som *un mangeur énorme*.

Problemerne er legio, og det samme er det antal forklaringsforsøg, der har været foretaget. Hovedproblemet består i at afgøre, om et givet adjektiv i en given situation skal foran- eller efterstilles. Vi³ vil først opstille en række faktorer, den traditionelle grammatik peger på (afsnit 1.) for derefter at gennemgå og kritisere nogle teorier, der omhandler dette problem, og som peger på enkelte faktorer, som skulle have en afgørende rolle for valget (afsnit 2. og 3.). I afsnit 4. vil vi så vise, at fokalisering inden for substantivsyntagmet er en afgørende faktor i denne sammenhæng, og i de to sidste afsnit ser vi endelig på fokaliseringsteoriens eksplikative (afsnit 5.) og deskriptive kraft (afsnit 6.)

1. Faktorer: traditionen

Statistikkerne viser, at adjektiver i ca. 35% af alle tilfælde er foranstillede – det er strukturen AS – og i ca. 65% af tilfældene er efterstillede – det er strukturen SA⁴. De viser også, at der er meget stor forskel på de enkelte adjektivers stabilitet mht. valg af position, og de viser, at et væld af forskellige faktorer tilsyneladende kan spille ind. Ikke blot er nogle adjektiver hyppigere foranstillet end andre, men det gælder også, at visse teksttyper har hyppigere foranstilling end andre, at man oftere har foranstilling i visse substantivsyntagmetyper end i andre osv. Ja, det ser endda ud til, at tendensen til foran- eller efterstilling kan afhænge af geografisk område, af sprogbrugers alder og køn m.m.m. Allehånde forskellige parametre (fonetiske, semantiske, pragmatiske, usus, stil, ...) synes altså at kunne spille en rolle for valg af position, og man forstår, at

det er vanskeligt at finde én forklaring eller ét forklaringsprincip for adjektivets placering i for- eller bagfelt.

Efter en vis traditionel opfattelse kan man udskille en lille gruppe „elementære adjektiver“, nemlig *grand (gros) – petit, bon – mauvais, vieux – jeune, vrai – faux, beau, joli* (jf Pedersen *et al* 1980:163). Disse er normalt foranstillet, medens resten af adjektiverne normalt skulle være efterstillede. Forskellige principper kan så medføre, at adjektiverne „flyttes“ i forhold til deres normalposition. Tilføjelse af adverbier til adjektivet kan således medføre efterstilling af elementære adjektiver: *une jolie femme*, men (evt.) *une femme très jolie*, og normalt efterstillede adjektiver kan foranstilles, hvis de derved kan få en betydning, der minder om de elementæres: *à d'immenses distances*, eller hvis de tjener til at fremhæve eller postulere en iboende egenskab: *une rude épreuve, une ferme résolution*. Endelig plejer man at nævne en række adjektiver, der har klart forskellig betydning i for- og bagfelt, fx *ancien, brave, fameux, pauvre, simple*. Disse „regler“ kædes ofte sammen med en beskrivelse af for- henholdsvis bagfeltets semantiske værdi. Foranstillet får adjektivet en upræcis, generel, kvantificerende, subjektiv, banal værdi. Det smelter så at sige sammen med substantivet. Der sker en slags „betydningsreduktion“ (Togebjerg 1985:182). Efterstillet derimod får adjektivet en præcis, specifik, klassificerende, objektiv værdi. Substantiv og adjektiv indeholder hver sin selvstændige nye oplysning. Adjektivet bevarer sin „fulde værdi“. Til disse beskrivelser føjes så ofte bemærkninger om, at afsender i sit valg kan tage stilistiske og rytmiske hensyn.

Der er næppe tvivl om, at der her er tale om stærke tendenser; men der er for mange tilfælde, der ikke finder deres forklaring i så simpel og upræcis en model. For det første viser undersøgelser af store korpora (især Damourette & Pichon 1911-1930; Forsgren 1978; Larsson 1994; Wilmet 1980), at flere af de nævnte elementære adjektiver findes stort set lige hyppigt i for- og bagfelt, hvorimod visse ikke-elementære faktisk langt oftest er foranstillet. Dette kan man selvfølgelig redde ved simpelt hen at omdefinere klassen og sige, at der er tre ægte elementære adjektiver: *vrai, nombreux* og *vaste*, og yderligere otte adjektiver, der langt oftest er foranstillede: *fameux, excellent, véritable, innombrable, immense, magnifique, superbe, célèbre* (jf Larsson 1994: 226). Lister af denne art har dog ringe forklaringsværdi i sig selv, og man kan aldrig være sikker på, at nye

statistikker ikke vil give nye resultater. For det andet – og værre – er det dog, at principperne for ændring af normalstilling ikke blot er så løst formuleret, at de er vanskelige at bruge, de er også forskelligartet af natur; og alleruheldigst er det måske, at man tilsyneladende finder mange modeksempler, hvilket det dog er svært at være helt sikker på, netop pga. den vage formulering.

Problemet synes at være, at man har manglet både tilstrækkelige empiriske undersøgelser og en samlende teori. I de seneste 25 år er der dog blevet foretaget en række meget grundige undersøgelser, og flere teorier har set dagens lys. Som på så mange andre punkter har allerede Damourette & Pichon, som vi skal se, foregrebet mange af senere tiders ideer. På grundlag af et meget omfattende eksempel materiale, foreslog de allerede for ca. 80 år siden, at både adjektiv og substantiv bevarer deres fulde selvstændige værdi ved efterstilling af adjektivet. Resultatet er, at substantivet får tilknyttet „une qualité permanente“. Ved foranstilling derimod smelter substantivets og adjektivets betydning sammen, og der dannes en ny substantiel størrelse med midlertidig, evt. uafhængig eksistens (jf tome II, s.41)⁵. Denne idé er en klar præcisering i forhold til tidligere tanker, og er en forløber for flere af de mere stringente teorier, vi finder senere.

Erwin Reiner (1968) giver en glimrende oversigt over de forklaringer, der har været foreslået lige fra John Palsgrave i 1530 frem til vor tid. Det fremgår helt klart, at der er en masse forskellige faktorer på spil. En oversigt over disse kan give os en første idé om, hvor vi skal søge en teoretisk holdbar forklaring, der kan sætte os i stand til at opstille nogle regler. Forskellene præsenteres på mange forskellige niveauer. Der er bred enighed om, at følgende egenskaber er knyttet til henholdsvis for- og bagfelt:

FORFELT (AS)

BAGFELT (SA)

Feltet får tillagt en betydningstype

Subjektiv værdi

(*triste personnage, simple soldat*)

Objektiv værdi

(*personnage triste, soldat simple*)

Adjektiv+Substantiv udtrykker én tanke (sammensmeltet)

(*virginale robe*)

Substantiv+Adjektiv udtrykker to tanker

(*robe virginale*)

Banal, forventet kvalifikation, herunder anaforisk værdi

(*J'ai vu un éléphant énorme. ... Cet énorme éléphant buvait de l'eau,*
citeret efter Waugh 1977:132)

Egentlig ny oplysning

(1. *J'ai vu un éléphant énorme* →
2.)

Iboende egenskab „épithète de nature“

(*fidèle abonné, verte pelouse*)

Ny oplysning, klassificerende værdi

(*abonné fidèle, pelouse jaune*)

Adjektivets betydning svækkes, semfattig

(*Je suis l'unique fils, ...*)

Adjektivets fulde betydning bevares, semrig

(*, ... mais pas fils unique*)

Overført betydning

(*une brillante carrière*)

Bogstavelig betydning

(*une lampe brillante*)

Morfemagtig

(*un parfait accord*)

Leksemagtig

(*un accord parfait*)

Numeral, kvantificerende værdi

(*pure bêtise, première scène*)

Distinktiv værdi

(*eau pure, scène première*)

Determination
(*première scène*)

Kvalifikation
(*scène première*)

Modifikation af substantivet
(*heureux poète*)

Beskrivelse af substantivet
(*poète heureux*)

Adjektivet kvalificerer en verbalhandling, der er indeholdt i substantivets betydning „adverbiel foranstilling“
(*un énorme mangeur, un bon joueur de tennis*)

Verbal natur, prædikativ værdi (ofte svarende til en relativsætning)
(*un mangeur énorme, un joueur de tennis bon*)

Typer af adjektiver

Elementære adjektiver
(*grand, petit, beau, ...*)

Andre adjektiver, især farveadjektiver og relationelle adjektiver (herunder „pseudo-adjektiver“, der betegner race og nationalitet, jf Bartning 1980)

Hyppigt brugte adjektiver

Sjældnere adjektiver

Adjektiver med bred betydning
(*vaste, gigantesque*)

Adjektiver med snæver betydning
(*spacieux, géant*)

Korte, enkle adjektiver

Lange adjektiver

Adjektiver med præfikset *-in*
(Wilmet 1986:136-137)

Adjektiver på *-el*, verbaladjektiver

Sammensatte, ubøjelige adjektiver af typen *bleu clair*, (*une robe vert bouteille* (denne type er altid efterstillet)

Synkategorematiske adjektiver

Kategorematiske adjektiver

Avalente adjektiver

Valente adjektiver

(selv uudtrykte valensled synes at spille ind: *un homme fier, une fille amoureuse*)

(Andre) formelle faktorer

(især afdækket af Mats Forsgren (1977))

Efter bestemt determinativ

Efter ubestemt determinativ

Ved tunge substantivgrupper (især med tre eller flere stavelser samt ved sammensatte substantiver)

Ved lettere substantivgrupper

(Superlativ er lige hyppigt for- og efterstillet)

Ved komparativ dannet med *plus* eller *moins*, især hvis fulgt af sammenligning

(Ved tilføjelse af *très* i specielle sammenhænge, ex: *la très officielle conférence, une très amicale poignée de main*)

Når adjektivet får tilføjet komplementer (specielt adverbier eller præpositionssyntagmer)

(Normalt) som subjekt

I konteksten *pas ... de* —

Derudover nævnes en række forskelligartede faktorer, der skulle kunne have en ikke nærmere defineret indflydelse. Det kan fx dreje sig om:

- afsenders stilistiske hensigter (fx arkaismer)
- rytmiske og/eller eufoniske hensyn
- analogi
- geografiske forskelle
- genre (foranstilling skulle være mere udbredt i moderne tekster og i visse genrer, som fx journalistik)

Endelig er de fleste forfattere enige om, at der findes en mindre gruppe adjektiver, der får helt forskellig betydning alt efter, om de står i for- eller bagfelt. Det gælder fx *certain* (foran „en vis“/„visse“; efter „sikker“/„pålidelig“), *pauvre* (foran „stakkels“, efter „fattig“) og *propres* (foran „egen“, efter „ren“). Damourette og Pichon (1911-1930) opregner hele 53 sådanne par.

Som det fremgår af ovenstående liste, er nogle af de nævnte faktorer af ret intuitiv karakter, medens andre er mere formelle. Afdækningen af en række formelle faktorer skyldes først og fremmest Mats Forsgrens grundige undersøgelser fra 1978. Forsgren har på grundlag af et omfattende korpus bestående af især eksempler fra aviser afdækket en række kraftige, formelle tendenser, der er nævnt i oversigten. Forsgren knytter endvidere semantiske kommentarer til sine statistiske resultater, hvilket gør dem ekstra nyttige. Blandt Forsgrens mere overraskende resultater skal i øvrigt nævnes, at hans undersøgelser tyder på, at den ledfunktion, substantivsyntagmet udfylder i sætningen, også kan have betydning i visse tilfælde. For eksempel finder man langt oftere foranstilling i substantivsyntagmer, der fungerer som subjekt end i substantivsyntagmer, der fungerer som subjektsprædikat. Endelig indeholder Forsgrens bog en grundig analyse af adjektivets placering i forbindelse med sammensatte substantiver.

2. Enhedsteorier

Der er altså ingen tvivl om, at en lang række faktorer spiller ind på placeringen af et givet adjektiv i et konkret tilfælde. Mange af disse faktorer supplerer hinanden, medens andre kan komme i konflikt. Problemet bliver så vægtningen af faktorerne. Det ideelle ville selvfølgelig være, om man kunne finde et simpelt bærende princip, der kan forudse og forklare eksistensen af alle de registrerede data. Det er netop, hvad nogle nyere forskere har forsøgt. Vi skal her nævne fem sådanne enhedsteorier⁶.

Harald Weinrich foreslår i en lille artikel fra 1966 en meget enkel løsning, som er specielt interessant derved, at den bygger på et generelt, strengt strukturalistisk princip for ordstilling eller rettere for rækkefølgen af de mindste betydningsbærende størrelser, som han kalder *monemes*. Da man ikke ved, hvad et ord er, siger han, må man nøjes med at

studere „monemstilling“. Han viser så, at foranstilling på fransk bruges til (bundne) morfemer, medens efterstilling benyttes til leksemer. Deraf følger følgende simple regel: Det foranstillede adjektiv fungerer som (bundet) morfem, det efterstillede som leksem (1966:85). Vi skal se, at Weinrich er den eneste, der på denne måde placerer problematikken i et mere generelt perspektiv.

Erwin Reiner (1968) forsøger efter sin grundige gennemgang af tidligere arbejder selv at finde frem til et enkelt styrende princip. Hans udgangspunkt er ideen om, at valget mellem for- og bagfelt er styret af stilistiske hensyn. Nu kan stilbegrebet næppe siges at være veldefineret i lingvistik, og det synes da også umuligt at opstille egentlige operationelle regler ud fra Reiners analyse. Hans løsning er, at foranstilling af adjektivet „exprime l'attitude d'absorption du sujet parlant“, medens efterstilling svarer til „l'attitude d'objectivation“ (*ibid.*:375). En sådan teori er vanskelig at efter- (eller mod-) bevise, fordi den betjener sig af vage termer; men Reiner peger på et overordentlig væsentligt træk: for at kunne sige noget seriøst om adjektivets placering, er man nødt til at inddrage en analyse af hele det substantivsyntagme, det indgår i. Samspillet mellem substantiv og adjektiv spiller en afgørende rolle både på formelt og funktionelt plan.

Linda R. Waugh (1977) præsenterer en teori, der ifølge forfatteren selv er i stand til at forklare adjektivets placering ud fra nogle ganske enkle principper. Udgangspunktet er, at den betydning, et adjektiv får i en konkret anvendelse, opstår som en kombination af to betydningskonstanter: adjektivets egen semantisme og den betydning, der er knyttet til dets position. Waugh placerer eksplicit sin teori på *langue*-niveau og henviser derfor mindre (og sommetider større!) variationer som værende *parole*-fænomener, som hendes teori ikke kan tilbyde nogen forklaring på. Inspireret af Roman Jakobsons strukturalisme forklarer hun positionens værdi ud fra ideen om markerethed: AS er den markerede struktur på fransk, SA den umarkerede. Foranstilling tilføjer altså en ekstra betydning, og det drejer sig ifølge Waugh om en deiktisk betydning, der er situationsafhængig. I AS modificerer adjektivet *deiktisk* “not only the substantive but also the lexical meaning of the substantive“ (*ibid.*:89-90). Waugh definerer intetsteds sin anvendelse af termen 'deiktisk'; men hendes eksempler giver en idé om, hvorledes den skal op-

fattes. På grund af den deiktiske værdi afhænger det foranstillede adjektivs betydning på afgørende vis af substantivets betydning, medens det efterstillede adjektiv altid betyder stort set det samme ligegyldigt, hvilket substantiv det knytter sig til. For eksempel, siger hun, afviger betydningen af *heureux* i *poète heureux* ikke synderligt eller systematisk fra dets betydning i *homme heureux*. Foranstillet derimod farves adjektivet af hele konteksten. I *un heureux poète* betyder *heureux*, *heureux* som digter, og hvad det så nøjagtigt vil sige, afhænger igen af hele situationen. Waugh giver en stribe eksempler på minimale par til understøttelse af sin teori. *Un viel ami* er en, der har været ven længe, medens *un ami vieux* blot er en ven, der er godt oppe i årene; *un méchant livre* er en tredjeklasses bog, medens *un livre méchant* er en bog med et ondt indhold, osv. Bortset fra det fundamentale deiksisbegreb lykkes det Waugh at definere sine grundlæggende begreber ret stringent; men hendes kritikere (se især Bossong 1980; Forsgren 1983) har påpeget, at teorien ikke holder, når den bliver udsat for mere subtile eksempler. Det er dog nemt at se, at Waugh med sin enkle teori er i stand til at gøre rede for hovedparten af de faktorer, vi nævnte ovenfor. Hun har helt sikkert fat i et væsentligt aspekt af problematikken⁷.

Marc Wilmet har længe arbejdet med adjektivets placering inden for substantivsyntagmet. Ud fra analyser af et meget omfattende korpus (Wilmet 1980) har han afdækket en lang række faktorer, der har indflydelse på valget af position; men hans erklærede formål har hele tiden været at nå frem til en enhedsteori. I sin sidste artikel fra 1993 sammenfatter han sine resultater i to „nøgler“, der principielt skulle kunne bruges af en computer til i enhver situation at afgøre om et givet adjektiv skal foranstilles eller ej: Foranstilling fører til **neutralisering** (*vif intérêt, rude épreuve, ...*) eller til **specialisering** (*maigre moisson, sales blagues, ...*; Wilmet 1993:21). Han viser med præcise eksempler, hvorledes disse enkle regler kan gøre rede for de iagttagelser, andre forfattere har gjort. For eksempel bidrager bestemt artikel til neutralisering, hvorfor denne som observeret af Forsgren yder en gunstig kontekst for foranstilling. Det hedder (normalt) *un individu méprisable*, men (ofte) *le méprisable individu*. Et ekstra argument findes i foranstillingen af adjektiver ved *proprier* i udtryk som *le bouillant Achille*, der betyder, at Akilleus er «en perpétuelle ébullition». Wilmets regler kan sammenfattes i nogle enkle matematiske formler. Foranstilling svarer til delmængde: $S \supset A$ (adjekti-

vet inkluderes i substantivet, «le plaisant conte est récréatif à la manière des contes» (*ibid.*: 23)), medens efterstilling svarer til fællesmængde: $S \cap A$ (betydningen af syntagmet bliver fællesmængden af adjektivets og substantivets betydninger, «le conte plaisant procède de la manière standard d'être récréatif» (*idem*))⁸. Som det fremgår af Wilmets egne eksempler, er hans teori faktisk en formalisering af Damourette & Pichon (som i øvrigt glimrer ved deres fravær i hans bibliografi). Han synes da også at løbe ind i de samme problemer som disse forfattere. Når Wilmet således vil forklare konkrete eksempler, må han ty til at tale om metaforisk neutralisering og metynomi (ved *rouges tabliers*) eller om parodisk, folkloristisk neutralisering (*perdu village*). Det er muligt, at sådanne tiltag vil kunne formaliseres; men som det står, synes Wilmets teori endnu at lade en række dunkle punkter tilbage.

Bjørn Larsson er sidste skud på stammen. Han har underkastet et stort antal eksempler med de såkaldte positivt valoriserende adjektiver en grundig analyse. Selv om hans arbejde altså kun vedrører en afgrænset mængde adjektiver, er der tale om et væsentligt bidrag til beskrivelsen af hele problematikken; både fordi de betragtede adjektiver er blandt dem, der i særlig høj grad accepterer begge positioner, og fordi Larsson inddrager og bygger videre på tidligere forskeres resultater. Han er fra begyndelsen negativt indstillet over for ideen om at finde en enkelt forklaring for adjektivets placering, men når alligevel frem til at foreslå en (delvis) ny hypotese. For Larsson er adjektivets ekstension det afgørende:

«Plus l'extension d'un adjectif épithète est grande, plus sa probabilité d'antéposition sera forte» (Larsson 1994:206)

(I 4.3. ser vi nærmere på, hvad Larsson forstår ved „extension“.) Som det fremgår, udtrykker hypotesen en tendens ikke en regel. Der er tale om en overordnet styrende faktor; men den skal kombineres med andre tendenser, som Larsson dog ikke formaliserer. Han opremser og hierarkiserer imidlertid mod slut nogle andre styrende principper, der specielt vedrører substantivets ekstension og form. Afgørende er det også, at Larsson foretager en konceptuel analyse af begrebet ekstension. Selv om Larssons teori kun direkte vedrører en delmængde af alle adjektiver på fransk, er der ingen tvivl om, at den har fat i et meget væsentligt aspekt af

problematikken, og vi skal bruge den nedenfor som udgangspunkt i vort forslag til at nå en bedre samlet forståelse.

3. Faktorer: sammenfatning

Vi kan konkludere, at mange forskelligartede faktorer spiller ind på adjektivets placering i for- eller bagfelt. Trods afdækningen af en række formelle faktorer synes der dog at være bred enighed om, at valget dybest set er semantisk betinget. Drømmen om at finde den ene endegyldige årsag har derfor ført til semantiske hypoteser. De fleste semantisk orienterede forklaringer har dog det problem, at de på den ene side forudser, at samme adjektiv får forskellig betydning i for- og bagfelt, og på den anden side, at det altid har samme betydning i samme position. Det er imidlertid ikke vanskeligt at finde eksempler på det modsatte. Larsson nævner eksempler som *une fontaine merveilleuse* og *un film fantastique* (Larsson 1994: 115), hvor det efterstillede adjektiv klart er tvetydigt, uden at det derfor virker rimeligt at tale om to forskellige adjektiver. Omvendt er det vanskeligt at afdække en forskel mellem *une maison énorme* og *une énorme maison*. Derimod er der en klar forskel på *un énorme mangeur* og *un mangeur énorme*. *un énorme mangeur* er en, der spiser meget, medens *un mangeur énorme* er en, der spiser, og som er stor af krop⁹. Dette viser, at betydningsforskelle på foran- og efterstilling af samme adjektiv kun spiller en rolle, hvis substantivet lægger op til det (tillader det). De konkrete muligheder afhænger af semkombinationer. Samspelet mellem adjektiv og substantiv er helt afgørende, og en teori, der ikke kan gøre rede for det, er dømt til at være ufuldstændig.

Dette gælder sågar for adjektiver som *brave*, *simple*, *vrai* osv., der som nævnt ovenfor oftest analyseres som havende to helt forskellige betydninger i for- og bagfelt. Det er i øvrigt forskelligt, hvor mange adjektiver man regner med til denne særlige klasse. Damourette & Pichon (Tome second: 45-61) gennemgår ikke mindre end 53 forskellige adjektiver, der har været hævdet at have denne egenskab. De viser dels, at de fleste tilfælde kan forklares ud fra de almindelige principper, og dels, at substantivet i alle tilfælde spiller en afgørende rolle. Deres konklusion er, at der ikke er nogen grund til at udskille en særlig gruppe tvetydige adjektiver. Det er klart, at en løsning, der

kan forklare forskellen på *un vrai roman* og *un roman vrai* uden at måtte ty til at tale om homonymer, vil være klart at foretrække.

Også hele ytringssituationen kan spille en afgørende rolle, for så vidt som den nøjagtige tolkning af foranstillede adjektiver kan være helt situationsafhængig (jf Waughs analyse ovenfor). Kun adjektiver, der tillader situationsindflydelse (*merveilleux, bon, sacré(!)*), synes at kunne foranstilles. Derfor er farveadjektiver altid efterstillede. Ting er røde. Naturligvis bortset fra, når farverne bruges metaforisk (*une noire colère*) eller for (i den aktuelle situation) at aktualisere en særlig, iboende egenskab ved substantivet (*de vertes prairies: „épithète de nature“*; men så kan farveadjektiverne jo netop også foranstilles. Derimod afhænger det af en vurdering foretaget i situationen om noget er fx *bon*¹⁰. Af samme grund foranstilles adjektiver typisk, når de skal bruges argumentativt, ikke mindst i eksklamativer (*Quelle sacrée jolie fille!*).

Det skyldes også mulighed for situationsafhængighed, at der er klar forskel på *un énorme mangeur* og *un mangeur énorme*. I kombinationer af et substantiv, der betegner en handlende person og et adjektiv, der kan kvantificere handlingen, er der altid denne klare betydningsforskel. Derfor kan man sige *un énorme mangeur énorme*, men næppe **une énorme maison énorme*.

Af de betragtede teoridannelser forekommer Larssons hypotese at være den, der er bedst forenelig med, hvad vi faktisk kan iagttage. Som den står, er den dog uden egentlig forklaringskraft. Larsson efterlyser da også selv et mere generelt princip til forklaring af sin hypotese:

„Si notre hypothèse se trouve vérifiée de manière plus définitive, il restera toujours à expliquer comment et pourquoi l’extension des mots peut avoir une influence sur l’ordre des mots“ (Larsson 1994:231)

Det er netop sådan et princip, vi vil foreslå i det følgende afsnit, hvor vi vil søge at nærme os en forklaring, der indskriver fænomenet i det mere generelle problem om ordstillingsprincipper, informationsstrukturering osv. Der er ikke tale om at foreslå en ny enhedsteori; meget tyder på, at der måske simpelthen ikke er én faktor, der kan forklare det hele. En modulær tilgang er altså oplagt.

Lad os dog lige først hurtigt repetere de overordnede principper, der synes at være enighed om:

- I **foranstilling** svækkes adjektivets selvstændige, objektive betydning. I stedet tager det betydning fra omgivelserne. Samtidig sker der en semantisk underordning eller ligefrem en sammensmeltning med substantivet.
- I **efterstilling** bevarer adjektivet sin fulde selvstændige værdi, hvorved dets specifikke betydningstræk fremhæves.

4. Fokalisering som forklaringsprincip

Hvorledes kan man forklare, at adjektivets betydningstræk fremhæves, når det anvendes i bagfelt, og svækkes, når det anvendes i forfelt? Findes der et princip, der eksisterer uafhængigt af dette fænomen, og som er i stand til at forudse det? Vi har set, at ingen af de store enhedsteorier har været i stand til at foreslå forklaringsprincipper, der er uafhængige af den betragtede problematik. Derved taber de væsentligt i forklaringsværdi. Undtagelsen er Weinrich (1966). Hans skelnen mellem „morfemisering“ og „leksemisering“ er dog overordentlig vanskelig at håndtere, så længe disse to processer intetsteds er præcist defineret. Netop den rige variation af styrende principper taler for en modulær tilgang. Den modulære forklaring bygger nemlig på en idé om, at de forskellige effekter, vi kan iagttage, – lige fra de syntaktiske til de stilistiske – er et resultat af et samspil mellem de involverede fænomener. Disse er i denne sammenhæng:

- adjektivets medfødte betydning
- substantivets medfødte betydning
- linearitets- og prosodifænomener
- syntaktiske styringsforhold inden for substantivsyntagmet.

En forklaring har altså disse fire elementer at operere med.

Fokaliseringsteorien kombinerer netop disse elementer på ytrings niveau. Lad os kort gennemgå dens væsentligste bestanddele¹¹.

4.1 Fokalisering

Under ytringsprocessen foretages fokaliseringer inden for den streng, der udgør en ytring, og der dannes et eller flere foki. Fokus kan karakteriseres ved tre konstituerende og indbyrdes afhængige egenskaber:

Den første er **syntagmatisk**: Fokus fremstår i ytringen som bestående af en sammenhængende del af den lineære streng. For at forstå ytringen må modtager lokalisere fokus' udstrækning.

Den anden er **paradigmatisk**: Fokus præsenteres som resultatet af et valg truffet blandt elementerne i et paradigme. For at forstå ytringen må modtager genskabe dette paradigme.

Den tredje er **intentionel**: Det paradigmatisk valg er truffet med et særligt formål for øje. For at forstå ytringen må modtager forstå dette formål.

Man kan skelne mellem **simpelt** fokus og **specialfokus** afhængigt af formålet. Enhver fokalisering består i en identifikation, nemlig af paradigmeelementet. Simpelt fokalisering har denne identifikation som eneste formål, medens specialfokalisering altid har yderligere formål. Den semantisk/kommunikative værdi af simpelt fokus er, at det bliver præsenteret som svar på et – som oftest underforstået – spørgsmål. Derved fører simpel fokalisering til en stratifikation af ytringen i fokus og substrat, hvor substratet får præsuppositions-lignende status (se kommentarerne til eksempel (1) nedenfor). Simpelt fokus er endvidere altid markeret syntaktisk, idet enhver ytring indeholder netop et (simpelt) fokusdomæne. Dette er karakteriseret fonetisk ved at blive afsluttet af en klart stigende eller faldende intonationskurve¹² og syntaktisk ved at være struktureret som et højreforgrenet træ, hvori ordet er mindstelement.

De prosodiske, syntaktiske og semantiske egenskaber ved simpelt fokus lægger nogle præcise bindinger på, hvilke elementer der kan fokaliseres i en konkret ytring af en sætning:

For det første skal fokaliseringen falde inden for domænet, og den skal ramme en af dets knuder som illustreret af følgende eksempel:

- (1) Paul s'est promené dans la forêt.

Fokaliseringsdomænet i (1) har følgende struktur:

(1') (promené (dans la forêt))

Det simple fokus i (1) vil altså være:

Enten hele strengen *promené dans la forêt*. Det svarer til en situation, hvor det vides på forhånd (præsupponeres), at Paul lavede noget, spørgsmålet er blot hvad han lavede.

Eller blot delstrengen *dans la forêt*. Det svarer til en situation, hvor det vides på forhånd, at Paul gik en tur, spørgsmålet er blot hvorhen.

Dette er de to eneste muligheder for fokus i (1).

For det andet skal det fokaliserede element være semantisk egnet, hvilket betyder, at det skal kunne opfattes som et element valgt ud af et paradigme. Dette kan præciseres ved anvendelsen af en passende semantisk teori. I en sem-analyse gælder det, at de generiske semer tjener til at etablere det involverede paradigme, medens de specifikke semer tjener til selve udskillelsen. Det er i en vis forstand dem, der fokaliseres, og derfor gælder, at jo flere specifikke semer et ord indeholder, jo lettere fokaliseres det. Resultatet bliver, at de specifikke semer i fokus så at sige fremhæves, medens de specifikke semer i den ikke fokaliserede del (substrat) nedtones. Det betyder, at adjektivet i efterstilling bevarer sin fulde værdi, medens dets betydning svækkes eller ligefrem ændres i foranstilling.

4.2 Fokalisering i substantivsyntagmet

Denne fokaliseringsteori er i første omgang udarbejdet for sætningen; men det synes muligt at videreudvikle den, så den i en lidt modificeret udgave også kan fungere inden for de enkelte akcentgrupper. Vi mener, man kan tale om en form for *simpel fokalisering inden for hver enkelt akcentgruppe*. Simpel fokalisering er i denne udvidede opfattelse direkte forbundet med tilstedeværelsen af en stigende eller en faldende intonationskurve, der netop tjener til at afgrænse akcentgrupperne. Svarende til, at fonetikerne skelner mellem prosodiske major- og minorafgrænsere (fx Martin 1981)¹³, kan vi skelne mellem overordnet og under-

ordnet simpel fokalisering. Hver ytring giver anledning til én overordnet simpel fokalisering og hver akcentgruppe til en underordnet simpel fokalisering. Disse to fokaliseringer falder sammen i de terminale akcentgrupper, hvilket har indflydelse på ordstillingen også inden for den minimale, berørte akcentgruppe (se afsnit 6.1). Semantisk set består den underordnede simple fokalisering lige som den overordnede i at præsentere fokus som resultatet af et valg foretaget inden for et paradigme, samtidig med at den bevirker en stratifikation inden for akcentgruppen. Derved fremhæves de specifikke semer, der befinder sig i fokus, medens de specifikke semer i substratet nedtones.

Efter denne udvidede fokaliseringsopfattelse kan man vise, at der altid finder en eller flere simple fokaliseringer sted inden for et substantivsyntagme. Lad os igen se nærmere på substantivsyntagmets grundstruktur:

SUBSTANTIVSYNTAGMET

Determinativ	Forfelt	Kerne	Bagfelt
--------------	---------	-------	---------

Vi ved, at afslutningen af et substantivsyntagme altid er markeret af en prosodisk afgrænser. Det betyder, at et substantivsyntagme altid udgør en eller flere akcentgrupper. Undersøgelser afslører, at Determinativ+Forfelt+Kerne altid tilhører samme akcentgruppe, medens bagfeltet kan udgøre sin(e) egen(e) akcentgruppe(r). Dette ses ved, at sidste stavelse i kernesubstantivet kan have hævet intonationskurve uden at være sidste stavelse i syntagmet. Dette sker især hyppigt, når substantivsyntagmet er komplekst bygget op. Generelt kan man sige, at jo tungere Det+Forfelt+Kerne er, og jo tungere Bagfelt er, jo større tendens er der til at udtale syntagmet som to (eller flere) akcentgrupper. Sammenholdt med ovenstående hypotese betyder dette, at ethvert substantivsyntagme med strukturen AS indeholder et fokusdomæne som angivet i (2):

(2) (Adj(Sub))

Determinativ kan ikke fokaliseres og er derfor ikke medtaget. Et substantivsyntagme med strukturen SA har derimod to mulige fokusdomænestrukturer som angivet i (3):

- (3) a. (Sub(Adj))
 b. (Sub)(Adj)

hvor a. er strukturen, der svarer til udtale af syntagmet som én akcentgruppe, medens b. er strukturen, der svarer til udtale af syntagmet som to akcentgrupper. I denne simple struktur vil b. sjældent forekomme. Substantivsyntagmer af typen ASA har følgelig de to mulige strukturer angivet i (4):

- (4) a. (Adj(Sub(Adj)))
 b. (Adj(Sub))(Adj)

Vi kan herefter opstille følgende regler/hypoteser:

- Et foranstillet adjektiv kan aldrig være simpelt fokus (alene).
- Et efterstillet adjektiv er altid (del af) simpelt fokus.

Et foranstillet adjektiv kan nemlig pga. domænets struktur aldrig fokaliseres alene. Det udgør nemlig ikke en selvstændig knude i nogen af strukturerne, men indgår kun i kombination med substantivet. Deraf følger, at det foranstillede adjektiv enten befinder sig uden for fokus eller også fokaliseres sammen med substantivet. Uden for fokus bidrager det selvfølgelig stadig til dannelsen af det propositionelle indhold; men det får en præsuppositions-lignende status (jf 4.1). For så vidt angår det foranstillede adjektiv, spiller forskellen på strukturerne a. og b. altså ingen rolle. Denne forskel, der jo er knyttet sammen med en forskel i udtale, vedrører alene substantivets rolle i forbindelse med fokaliseringen; kun i b. kan det evt. fokaliseres selvstændigt, i a. er det enten uden for fokaliseringen eller det fokaliseres sammen med det efterstillede adjektiv. Vi skal se, at disse enkle regler er i stand til at gøre rede for hovedparten af de fænomener, vi ovenfor har set er forbundne med adjektivets placering i for- eller bagfelt.

4.3 Fokalisering og ekstension

Allerførst skal vi dog vise, at det faktisk ser ud til at være den forklaring, Larsson eftersøgte. Hans forklaringshypotese bygger på begrebet 'adjektivets ekstension'. En af Larssons meriter er, at han kommer nærmere ind på, hvad der egentlig skal forstås ved et adjektivs ekstension. Efter en grundig diskussion går han ind for følgende definition/karakteristik af en sproglig størrelses ekstension:

„plus la référence d'une unité linguistique est explicitement présupposée, homogène et stable, plus elle a de compréhension, plus elle contient d'information, moins elle est fréquente (et probable) et *moins elle a d'extension*. Et inversement: plus la référence d'une unité linguistique est implicitement présupposée, hétérogène et variable, moins elle a de compréhension, moins elle contient d'information, plus elle est fréquente (et probable) et *plus elle a d'extension*“ (Larsson 1994: 204; vore fremhævelser)

En sproglig størrelses ekstension afhænger altså af, hvor præcis dens betydning er, og hvor megen information den formidler. Derved gøres også rede for den intuitive forståelse af begrebet ekstension, hvori det har noget med (virtuel) reference at gøre. Jo større mængde virtuelle referenter størrelsen har eller tillader¹⁴, jo større ekstension har den; og omvendt. Beskriver vi nu betydning ved hjælp af semer, får vi, at jo flere specifikke semer, jo mindre ekstension. Dermed kommer fokaliseringen ind i billedet. Fokalisering bevirker nemlig fremhævelse af specifikke semer (se 4.1) og altså dermed indskrænkning i leksemets ekstension. Omvendt bevirker manglende fokalisering nedtoning af specifikke semer, og dermed optoning af de generiske semer, der etablerer paradigmet. Men det betyder jo netop øget ekstension: hele paradigmet involveres. I det omfang Larssons hypotese holder, gør vores det altså også; og den har den væsentlige fordel, at den er udviklet på grundlag af generelle fænomener uafhængigt af iagttagelser af adjektivets placering i for- eller bagfelt.

4.4 Tilsyneladende modeksempler

Inden vi går over til at se nærmere på, i hvilket omfang fokaliseringshypotesen er i stand til at gøre rede for de forskellige effekter, der er

knyttet til adjektivets placering, skal vi dog se på et par tilsyneladende modeksempler. Det første vedrører foranstilling til fremhævelse af iboende træk ved substantivet (*épithète de nature*). Betyder fremhævelse ikke netop fokalisering? Dette (skin)problem ser vi nærmere på nedenfor, hvor vi analyserer hele *'épithète de nature'*-mekanismen (6.3). Damourette & Pichon omtaler en anden type tilsyneladende modeksempler:

- (5) L'univers est peuplé d'esprits : chaque homme en a deux, un bon et un mauvais. Dans le monde, *les bons esprits* sont ceux de l'air, les *méchants* ceux de la terre (Salomon Reinach, *Orpheus*, p. 224; citeret efter Damourette & Pichon, Tome second:44)

Der sker her klart en fokalisering af det foranstillede *bons*, for så vidt som det kontrasteres med det efterfølgende *méchant*. Ifølge Damourette & Pichon er denne type eksempler sjældne; men hvad der er nok så væsentligt: adjektivet udtales i sådanne tilfælde altid med stærktryk. Dette viser klart, at der er tale om specialfokus, hvilket også fremgår af konteksten. Mere præcist er det en kontrastiv fokalisering. Eksemplet tjener til at understrege, at vores regel taler om *simpelt fokus*. Specialfokus kan jo ramme hvor som helst.

5. Fokaliseringsteoriens eksplikative potentiale

Lad os nu se på sammenhængen mellem vores hypotese og de fire store enhedsteorier, vi omtalte ovenfor. For Reiner udtrykker foranstilling talers „absorption“, medens efterstilling betyder „objectivation“. Denne effekt forudser fokaliseringshypotesen. Det foranstillede adjektiv har enten en præsuppositionsstatus (hvis det er uden for fokus), eller også smelter det i yringsprocessen sammen med sit substantiv, nemlig når det fokaliseres sammen med dette. I begge tilfælde er resultatet, at det mister sin autonomi, og det må vel være det, Reiner lægger i termen 'absorption' (?). Det efterstillede adjektiv derimod får via fokaliseringen fremhævet sine inhærente, leksikalske og dermed objektive træk, og vi får „objectivation“.

Waugh's teori placerer sig på langue-niveau. På dette niveau svarer den strukturelt til vore domænemarkeringer. Waugh siger, at betydning op-

står ved en kombination af adjektivets semantik og positionens semantik. Heri er vi enige, blot opfatter vi „positionens semantik“ som et sæt instruktioner for, hvorledes konkrete elementer i den aktuelle ytringssituation kan virke ind. Derved får vi mulighed for at gøre rede for de „parole-fænomener“, hun er nødt til at se bort fra. For Waugh er den afgørende forskel på AS og SA, at A i SA bevarer sin egen selvstændige betydning, medens A i AS modificerer deiktisk. Nu er Waughs definition af deixis som sagt ikke helt klar; men hendes eksempler tyder på, at det hun søger at fange, er det foranstillede adjektivs situationsafhængighed. Denne afhængighed formuleres jo stringent i fokaliseringshypotesen. Hvorom alting er, synes vi at kunne forklare alle de eksempler, Waugh gennemgår. Vi skal nedenfor se på et større udvalg.

Formuleringen af fokusdomænerne synes næsten ækvivalent med Willets formuleringer. I AS bliver A en integreret del af det samlede refererende udtryk (og vi får $S \supset A$), medens A i SA bevarer alle sine betydningstræk og referencen af det samlede udtryk bestemmes ved foreningsmængden af disse, hvilket betyder, at mængden af referenter bliver fællesmængden af S's og A's virtuelle referenter (vi får $S \cap A$)¹⁵.

Endelig har vi allerede set, at fokaliseringshypotesen kan opfattes som en formalisering af Larssons hypotese.

Vor forklaringsmodel synes altså at være mindst kompatibel med de store enhedsteorier, der har været foreslået. Inden vi går over til at afprøve den på de eksempler, man finder i den omfattende lingvistiske litteratur, skal vi pege på to positive virkninger, den har.

Den første er, at den løser „neutraliseringsproblemet“. Vi så, at de fleste semantiske forklaringer forudsiger, at samme adjektiv altid må have forskellig betydning i for- og efterstilling. Da betydning i vores tilgang er resultatet af en interpretationsproces, er der intet til hinder for, at resultatet i et konkret tilfælde kan blive synonymi mellem AS og SA; der er ingen generelle restriktioner, der forhindrer dette eventuelle resultat, som vi så et eksempel på ovenfor, hvor vi bemærkede, at det er svært at se en betydningsforskel mellem *une énorme maison* og *une maison énorme*. Vi hævder blot, at synonymien så er nået ad forskellige veje i de to strukturer. Der er stadig tale om to forskellige fokaliseringsprocesser, som blot pga. særlige forhold i de involverede leksemers semantik samt i den

omgivende kontekst fører til et (næsten) identisk resultat. Deri ligger altså også en forventning om, at en ændring af konteksten vil kunne fjerne betydningssammenfaldet, og det synes netop at være tilfældet for de eksempler på synonymi, der er blevet fremført. Lad os se på et af de måske kendteste. Guiraud giver i sin *La syntaxe du français* (1970:111) eksempelparret *un terrible accident/un accident terrible*, og hævder at disse to sekvenser betyder nøjagtigt det samme. Det er ikke svært at se, hvorfor dette faktisk oftest synes at være tilfældet. Et uheld er per natur frygteligt, så den forskellige effekt af fokalisering af adjektiv og af substantiv vil i dette tilfælde normalt blive neutraliseret. I særlige situationer vil den ene sekvens dog kunne forekomme at være mere på sin plads end den anden. Man kunne fx forestille sig de to sekvenser anvendt som undertekster til to billeder af den samme ulykke. Det ene billede er taget i fugleperspektiv og giver et indtryk af ulykkens omfang. Her ville *un terrible accident* nok være det naturlige valg. Det andet billede er et nærbillede, der viser nogle frygtelig tilredte ofre for ulykken. Her ville man nok snarere anvende *un accident terrible*. Sådanne forskelle er dog meget subtile, og det er tankevækkende, at de to franske magasiner *L'Express* og *Le nouvel Observateur* for nylig i samme uge havde valgt næsten samme forsidetekst, idet den eneste forskel var adjektivets placering. *L'Express* skrev: *ALGÉRIE La faillite sanglante*, medens *Le nouvel Observateur* skrev *ALGÉRIE La sanglante faillite*. Svarer det mon til en forskellig holdning hos de to magasiner?

Den anden positive virkning, vi vil nævne, er at modellen også forudsiger, at adjektiver altid har (næsten) samme betydning i SA og i prædikativ funktion. Fx har *pauvre* samme betydning „fattig“ i *il est un homme pauvre* og i *cet homme est pauvre*, medens det betyder noget andet „stakkels“ i *il est un pauvre homme*. Både i SA og som prædikativ fokaliseres adjektivet nemlig, hvorved det altså bevarer sin „fulde“ betydning. I direkte forlængelse heraf har vi også en forklaring på, at AS er den markerede rækkefølge på fransk således at forstå, at det er den, man normalt skal have en særlig grund til at vælge. Adjektiver er på grund af deres grundlæggende semantiske og syntaktiske funktion som modifikatorer nemlig (generelt) ord med selvstændig, ofte stærkt specificeret semstruktur. Denne bevarer de i SA, samt – naturligvis – når de alene udfylder en ledfunktion (fx som subjektsprædikativ); men i AS bliver de helt afhængige af deres omgivelser – de mister så at sige den selvstændighed, de er født til.

6. Fokaliseringsteoriens deskriptive kraft

Efter således at have argumenteret for hypotesens eksplikative potenti-ale, er det på tide at se på dens deskriptive kraft. Lad os undersøge, i hvilket omfang teorien kan gøre rede for alle de effekter (syntaktiske, semantiske, stilistiske osv.), som vi ovenfor så var knyttet til de to positioner.

I det omfang den er kompatibel med de store enhedsteorier, har vi allerede set, den kan klare de samme data som disse. Hvad vi nu vil se nærmere på, er, i hvilket omfang den er i stand til at forudse og forklare de særlige faktorer, vi så, der er forbundet med valget af position. Mange af faktorerne hænger sammen på kryds og tværs. For overskuelighedens skyld gennemgår vi dog de tre hovedgrupper, vi stillede op i afsnit 1. (andre formelle faktorer, typer af adjektiver og semantiske faktorer), hver for sig for derefter at diskutere tilfælde, hvor forskellige faktorer kan komme i indbyrdes modstrid. Endelig vil vi vise, at vores forklaringsmodel også kan gøre rede for tilfælde, hvor samme adjektiv synes at have helt forskellig betydning i for- og efterstilling.

6.1 Formelle faktorer

Først de formelle aspekter. De kan opfattes som spor af dybereliggende årsager, eller sagt på en anden måde er de resultatet af et samspil mellem forskellige semantiske bindinger, der er knyttet til de forskellige elementer, der indgår i substantivsyntagmet. Således har fx determinativet en indflydelse på adjektivets placering, som vi skal se nedenfor. Det er derfor klart, at der nødvendigvis oftest kun kan være tale om tendenser. Det er altså forventeligt, at der ikke er nogen, eller kun ganske få, egentlige formelle regler. Til gengæld kan tendenserne kombineres og forstærke eller svække hinanden. I (næsten) alle tilfælde synes de endvidere at kunne annulleres som følge af særlige forhold i konteksten.

Vi har set, at substantivsyntagmets determinativ har en indflydelse på adjektivets placering. Der er klart større tendens til efterstilling med ubestemt determinativ end med bestemt. Hvis vi accepterer, at en af det ubestemte determinativs grundlæggende funktioner er at præsentere syntagmets referent(er) som ny(e), forstår vi, at der i ubestemte syntagmer er tendens til at tillade fokalisering af adjektivet, der jo netop som

semantisk modifikator typisk er det element, der er ansvarligt for de nye træk. Derfor må vi forvente de tendenser, Forsgren (1978) har registreret.

Tyngde siges også at spille en vis rolle. Vi får således lettere foranstilling ved tunge substantiv(grupp)er (fx *la désopilante scène de séduction*) og lettere efterstilling ved tunge adjektiv(grupp)er (fx *la conception extrêmement large*). Med andre ord er der tendens til, at det tungeste element står sidst. Nu er tyngde ikke noget veldefineret begreb i lingvistik, og man kan have mistanke om, at det kun kommer ind i billedet, der hvor man ikke kan finde en egentlig forklaring på et studeret fænomen. Hvis vi imidlertid opfatter tyngde som et begreb, der både involverer fonetisk (antal stavelser) og semantisk (antal og type af semer) „tyngde“, kan vi også forudse tyngdeeffekterne. Den tungeste størrelse er så den, der har flest specialiserede semer, og er derfor den mest fokaliserbare. Den må altså forventes at stå sidst. Denne betragtning dækker også det faktum, at tilføjelse af komplementer til adjektivet – valensled såvel som adverbielle modifikatorer – øger tendensen til efterstilling væsentligt. Tilbage står dog, at netop adverbiet *très* sommetider kan trække den modsatte vej. Det ser vi på nedenfor (i afsnit 6.3)¹⁶.

To andre ved første øjekast overraskende regler, Forsgren har afdækket, falder ligeledes på plads. Begge vedrører det samlede substantivsyntagmes placering og ledfunktion i sætningen. Når substantivsyntagmet fungerer som subjekt, er der stor tendens til at anvende strukturen AS, medens Forsgren i substantivsyntagmer, der står efter nægtelsen *pas* og har reduceret artikel (*de*), udelukkende har fundet strukturen SA (Forsgren 1978:149). Denne distribution er, hvad man må forvente efter fokaliseringshypotesen. I subjektspostition falder substantivsyntagmet nemlig uden for det overordnede fokus, og det forekommer naturligt, at de specifikke træk, adjektivet tilfører, let nedtones i denne position. Denne idé om en sammenhæng mellem den overordnede og de underordnede simple foki kommer endnu tydeligere til sin ret i forbindelse med Forsgrens anden iagttagelse. Den reducerede artikel er nemlig i denne sammenhæng en syntaktisk markering af, at substantivsyntagmet er simpelt fokus for nægtelsen¹⁷. Hele syntagmet præsenteres altså som resultatet af et valg foretaget inden for et paradigme. Af samme grund som ved ubestemt determinativ, men i endnu højere grad, favoriserer

denne overordnede fokalisering en (underordnet) fokalisering af adjektivet og dermed valget af strukturen SA. Hvis forklaringen er korrekt, er der dog også her kun tale om en stærk tendens og ikke om nogen regel. Vi må derfor forvente at kunne finde eksempler med AS efter *pas...de*. Det er heller ikke vanskeligt:

- (6) La circulation en ville ne lui pose pas de *gros problèmes* : J'utilise beaucoup les trottoirs précise-t-il en souriant et les pistes cyclables quand elles existent ... (*La Dépêche du midi*, 29.10.1989)

Egentlig er det underligt, at Forsgrens korpus slet ikke indeholder eksempler af denne type.

Endelig skal nævnes komparativernes efterstilling op ad sammenligningens andet led (*un pays presque aussi grand que la France*). Udover det allerede omtalte tyngdeprincip hænger denne sammen med et generelt kohæsiionsprincip. Elementer, der hører sammen, placeres som default-position op ad hinanden. Der er dog også en sammenhæng mellem fokalisering og kohæsiion, der groft sagt består i, at man for at sætte to størrelser fra hver sin af to på hinanden følgende ytringer i forhold til hinanden er nødt til at fokusere hver enkelt af dem (jf Nølke 1994:141).

6.2 Typer af adjektiver

At visse typer adjektiver lettere foranstilles end andre, finder også sin forklaring i fokaliseringshypotesen. Dette hænger sammen med, at de forskellige adjektivs semantik gør dem mere eller mindre velegnede til at blive fokuserede. Vi har set, at foranstilling medfører en nedtoning eller ligefrem sletning af (stærkt) specifikke semer. Deraf følger, at det som hovedregel gælder, at jo flere specifikke semer et adjektiv har, jo mere tiltrækker det fokuseringen, og jo færre det har, jo lettere undslipper det den. Det er derfor de såkaldte elementære adjektiver oftest foranstilles. Men bemærk, at denne foranstilling kun er en – omend en meget stærk – tendens. Som vi har set, kan de sagtens efterstilles, især når de præciseres ved tilføjelse af modifikatorer. Omvendt er det klart, at farveadjektiver, der jo har en meget specifik betydning, (normalt) efterstilles. Særligt specifikke er de relationelle adjektiver, der ligefrem for-

binder to nominale betydninger, og hvis betydning derfor ikke tåler den reduktion, der automatisk følger i foranstilling. Ligesom attributive substantiver er de altid efterstillede. Det er i øvrigt samme forklaring, der er på, at adjektiver som *spacieux* og *géant* er efterstillede. *Géant* er formentlig ligefrem et substantiv¹⁸. Det ville forklare, at foranstilling af *géant* vist er helt udelukket.

Hyppigt brugte adjektiver er formodentlig hyppige, netop fordi deres betydning er ret generel, derfor foranstilling, medens sjældne adjektiver – som fx tekniske adjektiver – netop har en meget specialiseret betydning, altså efterstilling. Korte, enkle adjektiver er også ofte fattige på specifikke semer, hvilket trækker mod foranstilling, og lange adjektiver har som tendens mere præcis betydning, hvilket trækker mod efterstilling. Her er i øvrigt en oplagt kobling til de (generelle) formelle faktorer diskuteret ovenfor.

At adjektiver på *-el* efterstilles forklares ved, at de er relationelle adjektiver. Vanskeligere er det, at forklare, hvorfor sammensatte, ubøjelige adjektiver af typen *bleu clair* undtagelsesfrit efterstilles. Det faktum at de er ubøjede, kunne tyde på, at de har skiftet kategori og er substantiver, hvorfor de umuligt kan foranstilles. Dette er dog en hypotese, det står tilbage at verificere¹⁹. Det er heller ikke helt klart, hvorfor adjektiver med præfikset *in-* så ofte foranstilles. Det kan hænge sammen med, at negationen altid „afspecificerer“. Ved at nægte noget specifikt, får man normalt som „resten“ noget ikke-specifikt, altså noget mere vagt eller generelt, der netop typisk undgår fokalisering. Generelt synes negative elementer at undgå fokalisering.

At de synkategoriematiske adjektiver foranstilles følger endelig direkte af fokaliseringshypotesen. De henter deres betydning fra substantivet og kan derfor ikke fokaliseres selvstændigt.

Adjektivets medfødte semantik kan altså gøre dem mere eller mindre velegnede til at indgå i AS eller SA. I denne forstand er de bundet til den ene eller anden position. Dette bånd kan være mere eller mindre stærkt, og hvis det brydes, får vi nogle særlige, forudsigelige betydningsnuancer. Hvis et synkategoriematisk adjektiv efterstilles, bliver det kategoriematisk; fx får *bon* i *un homme bon* en helt specifik betydning (en moralsk nuance),

som dette adjektiv altid får i efterstilling helt uafhængigt af, hvilket substantiv det knyttes til²⁰. Derfor har vi også den store forskel på *un bon joueur de tennis* og *un joueur de tennis bon* (se afsnit 1.). *Un bon joueur de tennis* er god til at spille tennis (adverbiel foranstilling, se 6.3), medens *un joueur de tennis bon* er et godt menneske. Omvendt vil et normalt efterstillet adjektiv i AS miste sine specialiserede træk/semes, hvilket kan have forskellige effekter. Det kommer vi nærmere ind på i gennemgangen af felternes semantiske værdi.

6.3 Semantiske faktorer

De semantiske faktorer, vi remsede op under overskriften *Feltet får tillagt en betydningstype*, er i vidt omfang overlappende. For overskuelighedens skyld gennemgår vi dem nedenfor i grupper uden at nævne de klare sammenhænge, der også er mellem grupperne.

- *Subjektiv værdi, én tanke*: adjektivet får ofte en subjektiv værdi i AS, men aldrig i SA. Det skyldes, at det i AS kan undslippe fokaliseringen, hvorved det får en præsuppositions-lignende status. Subjektivitet er ligesom ekspressivitet nemlig altid knyttet til ikke fokaliserede elementer. Man kan ligefrem i visse tilfælde tale om „emotional“ eller „subjektiv“ foranstilling. Damourette & Pichon giver en række eksempler på denne type foranstilling af verbaladjektiver, der jo som hovedregel er efterstillede: *cet infâme et excommunié Corneille, de très fins et massés cheveux, une mérite défaite* (Tome II: 101).

- *Én tanke, betydningssvækkelse*: Det er en direkte effekt af manglende selvstændig fokalisering af adjektivet, at AS svarer til én tanke, at dets betydning svækkes, og at det føles semfatigt. Omvendt forklarer den selvstændige fokalisering af adjektivet, at SA udtrykker to tanker.

- *Banal kvalifikation, anaforsisk værdi*: Adjektivet kan kun bruges anaforsisk i foranstilling. Dette skyldes, at anaforer generelt ikke kan fokaliseres (Nølle i trykken). Derfor har vi kombinationen *J'ai vu un éléphant énorme. ... Cet énorme éléphant buvait de l'eau.*

- *Iboende egenskab, overført betydning*: Vi nævnte ovenfor, at et adjektiv, der pga. sin semantik normalt er efterstillet, ved foranstilling mister sine specialiserede træk/semes, hvilket kan have forskellige effekter. Det er utvivlsomt sådan, man skal forklare den metaforiske anvendelse, der ofte er knyttet til foranstilling, fx *une brillante carrière* over for *une lampe brillante* (se også eksempler på „emotional/subjektiv foranstilling“ oven-

for). Det er efter samme model, vi vil forklare l'épithète de nature. Det foranstillede adjektiv mister sine klassificerende træk, og effekten bliver (i dette tilfælde), at de nævnte egenskaber ved referenten præsenteres som iboende. En iboende egenskab fremhæves og præsenteres som (i sammenhængen) særlig væsentlig (en *mise en relief*). Denne fremhævelse kunne intuitivt minde om fokalisering, men er af en ganske anden art. L'épithète de nature involverer netop ikke noget valg af referent. Dette er en god illustration af, hvor vigtigt det er at operere med veldefinerede begreber.

Flere forfattere har understreget, at der faktisk er glidende overgange mellem metaforisk anvendelse og épithète de nature. Larsson har følgende kommentar til udtrykket *vertes prairies*:

« (...) l'adjectif *vert* ne désigne pas seulement la couleur de la prairie, mais également – par extension métaphorique pourrait-on dire dans la terminologie classique – d'autres propriétés chez l'objet que la seule couleur » (1994: 215)

Der er heller ikke noget gensidigt udelukkelsesforhold mellem épithète de nature og „elementær foranstilling“, således som flere andre forklaringsmodeller lægger op til. Forsgren giver eksemplet: *C'est ainsi que nous allons découvrir ce qui se passait derrière les confortables apparences* (1978:124).

- *Kategorisering, distinktiv, værdi, bogstavelig betydning m.m.*: Da den simple fokalisering rammer de specifikke semer, har vi forklaringen på, at adjektivet i SA får kategoriserende, distinktiv værdi, at det bevarer sin fulde betydning, at det indeholder en ny oplysning, og at det bevarer sin „bogstavelige betydning“.

- *Morfemagtig, numeral og kvantificerende værdi, determination*: I den såkaldte pronominel-numerale foranstilling (Togebj 1965:119) nærmer adjektivet sig determinativer og kvantorer i betydning (sammenlign *la première scène* og *la scène première*). Der er ikke her tale om træk, der tjener til at foretage valg inden for en mængde af lignende størrelser, men derimod om yderligere egenskaber ved referenten selv, der så at sige er udpeget allerede. Disse egenskaber vedrører dens mængde/størrelse og dens forhold til diskursuniverset. Ligesom kvantorer og andre størrelser med scope kan adjektiver i denne funktion ikke fokaliseres. Ønsker taler at lægge vægten på et adjektivs eventuelle kvantitative og/eller determi-

nerende egenskaber, må han derfor foranstille det, for at det derved kan undslippe fokaliseringen. Dette forklarer, at adjektiver som *nombreux* og *vaste*, hvis væsentligste semer netop vedrører disse aspekter, næsten altid foranstilles (se ovenfor). Det er også i forbindelse med den kvantificerende værdi, foranstilling altså lægger op til, vi finder forklaringen på, at adverbiet *très* modsat alle(?) andre tilføjelser til adjektivet ikke blot let accepterer, men oven i købet undertiden ligefrem fremprovokerer foranstilling. *Très* modificerer netop det graduerende. Derfor har man fint *la très heureuse réponse*, fordi et svar jo kan være mere eller mindre vellykket, og i eksempler som *la très officielle conférence* er der vel ligefrem en tendens til foranstilling, hvorimod der uden tilføjelsen af *très* er nærmest obligatorisk efterstilling. I *la conférence officielle* ligger der nemlig intet graduelt i adjektivet; en conference er enten officiel eller uofficiel. Tilføjelse af *très* fremtvinger derimod en graduel læsning, og foranstilling bliver mulig og kan bruges til at understrege dette graduelle aspekt.

- *Morfemagtig, determination, adverbial foranstilling*: Vi har allerede set, at fokaliseringen af adjektivet i SA kan bevirke, at substantivet får en præsuppositionsagtig status i forhold til adjektivet (se 4.2). Dette bevirker, at adjektivet får en klart prædikativ natur, og dermed kvalificerende og verbal karakter. En følge af disse betragtninger er i øvrigt, at det at tale om elementær foranstilling i betydningen foranstilling i analogi med de såkaldte elementære adjektiver er at vende tingene på hovedet. Det er de elementære adjektivers medfødte semantik (semstruktur), der gør dem specielt velegnede til foranstilling; men denne foranstilling er stadig kun en tendens, omend en stærk tendens, som vi så ovenfor.

- *Modifikation, adverbial foranstilling*: Fokaliseringsteorien har ikke noget bud på, hvorfor adjektivet i foranstilling ofte får adverbial værdi og modificerer et verbaludtryk, der ligger i substantivets betydning; men den forudsiger, at denne effekt ville være umulig i efterstilling. Den adverbialle værdi, man får frem i eksempler som:

- (7) Un bon chanteur (≈ 'qui chante bien')
 Un grand fumeur (≈ 'qui fume beaucoup')
 Les grands brûlés (≈ 'qui sont très brûlés')
 Un gros mangeur (≈ 'qui mange beaucoup')
 Un bon joueur de tennis (≈ 'qui joue bien')

ligger nemlig ikke inhærent i adjektivet. I efterstilling fremhæves jo (pga. fokaliseringen) adjektivets specifikke semer, så efterstilling ville umuliggøre fremkomsten af den entydigt adverbielle værdi. Men hvorfor foranstilling under særlige omstændigheder fører til adverbial værdi af adjektivet, byder fokaliseringshypotesen altså ikke nogen forklaring på. Alt hvad den siger er, at en efterstilling ville blokere effekten. Dette eksempel illustrerer udmærket, at fokaliseringsteorien skal ses som et modul i en større forklaringsmodel.

Fokaliseringshypotesen har altså bidraget til at give en præcisere karakteristik af de to positioners værdi. De traditionelle beskrivelser er ret intuitive og bygger på upræcist definerede begreber; men dette er faktisk naturligt, hvis de beskrevne egenskaber er resultater af forskellige fokaliseringshandlinger, som jo er yderst følsomme over for hele den omgivende kontekst.

6.4 Faktorer i konflikt

Det kan forekomme, at nogle af de opremsede faktorer er i indbyrdes konflikt. Vi har allerede set mange eksempler på dette, bl.a. eksemplet med *la très officielle conférence* (se ovenfor). Endnu et morsomt eksempel har vi i følgende lille tekst fra Charles Perraults *Contes* (p.88):

Je suis avec un très profond respect,
 MADEMOISELLE,
 De Votre Altesse Royale,
 Le très humble et très obéissant serviteur,
 P. DARMANCOUR

De formelle faktorer trækker her kraftigt mod efterstilling; men en fokalisering af adjektiverne *profond*, *humble* og *obéissant* (der endda er et verbaladjektiv) ville være katastrofalt for afsenderens hensigt. Det ville nemlig henlede opmærksomheden på, at det overhovedet kunne tænkes, at han ikke havde dyb respekt og var ydmyg og lydige. Dette eksempel afslører også, hvorfor så mange har talt om særlige stilistiske effekter i forbindelse med foranstilling.

6.5 Adjektiver med forskellig betydning i for- og efterstilling

Lad os endelig se på nogle af de tilfælde, hvor samme adjektiv synes at have helt forskellig betydning i AS og SA. Vi har allerede været inde på forskellen på de synkategoriematiske adjektiver i AS og SA. Også andre tilfælde falder let på plads. *Du nouveau vin* er vin, man lige har fået og (evt.) lige er begyndt at drikke; *du vin nouveau* er vin, der for nylig er blevet til vin. Parallelt er *une nouvelle robe* en kjole, man lige har taget på i stedet for den forrige, medens *une robe nouvelle* er en kjole, der er efter nyeste mode. Foranstillet har vi ny over for tidligere, efterstillet ny over for gammel. Foranstillet får *nouveau* altså en numeral værdi, efterstillet en beskrivende/klassificerende. En lignende forklaring synes at kunne appliceres på *ancien*. *Un ancien roi* er en tidligere konge, *un roi ancien* er en konge fra den tid, man kalder *ancien*. Andre adjektiver er vanskeligere. *Un pauvre homme* er en stakkels mand; *un homme pauvre* en fattig mand. En forklaring på dette spil kræver en nærmere semanalyse af adjektivet *pauvre*. Man kunne forestille sig, at det indeholder et mindre specifikt sem, der angiver noget med mangel, og et mere specifikt sem, der angiver, at temaet for manglen er jordisk gods. I foranstilling forsvinder den specifikke angivelse, der kun kan komme frem i en fokaliseret kontekst, og tilbage bliver en helt generel mangelsituation. En stakkels mand, er faktisk en mand, der generelt mangler. Det kan være venner, helbred, intelligens osv. Og det kan selvfølgelig også være penge. Efter vore normer er en fattig mand alt andet lige også en stakkels mand; men alt andet er ofte ikke lige. Han er måske lykkelig, fordi han uden penge har færre problemer. Tilbage står at undersøge, om alle de adjektiver, litteraturen har nævnt som tvetydige, kan forklares efter samme model. Det vil i alle tilfælde kræve en grundig semanalyse af hvert enkelt adjektiv.

7. Konkluderende bemærkninger

Et særlig attraktivt træk ved fokaliseringsforklaringen er, at den gør rede for, at placeringen på en gang afhænger af *langue*- og af *parole*-fænomener. Fokalisering er netop en mekanisme, der involverer begge niveauer. Den er restringeret/markeret på *langue*-niveau og manifesterer sig inden for de *langue*-afstukne grænser på *parole*-niveau. Det er derfor klart, at taler kan spille på placeringen, men vel at mærke kun inden for de rammer, teorien giver ham. Derfor kan *parole*-fænomener som stilistiske,

rytmiske og/eller eufoniske hensyn, analogi, geografiske forskelle m.m. spille en rolle for valget.

Fokaliseringshypotesen har vist sig i stand til at forklare hovedparten af de fænomener og regler, der er knyttet til adjektivets placering. I nogle tilfælde har vi dog måttet nøjes med at komme med tentative forklaringer. Det gjaldt fx vores diskussion i afsnit 6.2 af den obligatoriske efterstilling af sammensatte adjektiver af typen *bleu clair* samt tendensen til foranstilling af adjektiver med det negative præfiks *in-*. I andre tilfælde har vi måttet stille os tilfreds med at påvise, at fokaliseringsteorien er forenelig med de observerede data, uden at den kan byde på nogen egentlig forklaring. Det gjaldt fx diskussionen ovenfor af adverbial foranstilling. Det skal endelig endnu engang præciseres, at applikationen af fokaliseringsteorien forudsætter en semanalyse af de enkelte adjektiver. Kun efter en sådan analyse vil man formentlig også kunne komme nærmere ind på det helt afgørende problem vedrørende den indbyrdes vægtning af alle de faktorer, der spiller ind på fokaliseringen i selve ytringssituationen.

Lad os til sidst understrege, at dette blot er et bidrag til forståelsen af adjektivets placering; men et samlende bidrag med stort deskriptivt potentiale, håber vi. Tilgangen har endvidere øget forklaringsværdi, fordi fokaliseringsmekanismerne bygger på et uafhængigt princip og er defineret uafhængigt af det konkrete problem. Den modulære angrebsvinkel gør det muligt at tage højde for alle de implicerede faktorer, hvoraf en af de allervæsentligste netop er fokaliseringsmekanismerne²¹.

Henvisninger

- Bach, E. 1968. Nouns and Noun Phrases. E. Bach & R.T. Harms, eds. *Universals in Linguistic Theory*. New York : Holt, Rinehart & Winston. 91-122.
- Bartning, Inge. 1980. *Remarques sur la syntaxe et la sémantique des pseudo-adjectifs dénominaux en français*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Bartning, Inge & Michèle Noailly. 1993. Du relationnel au qualificatif : flux et reflux. *L'information grammaticale* 58. 27-32.
- Blinkenberg, Andreas. 1928. *L'ordre des mots en français moderne*, Vol.1. København: Munksgaard.

- Bossong, G. 1980. Compte rendu de Waugh (1977). *Zeitschrift für Romanische Philologie* 96,3-4. 432-439.
- Damourette, Jacques & Edouard Pichon. 1911-1930. *Des mots à la pensée. Essai de grammaire de la langue française*. Tome second. Paris: Éditions d'Artrey.
- Forsgren, Mats. 1978. *La place de l'adjectif épithète en français contemporain. Etude quantitative et sémantique*. Acta Universitatis Upsaliensis. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Forsgren, Mats. 1983. Compte rendu de Waugh (1977). *Studia Neophilologica* 55,2. 222-240.
- Kronning, Hans. 1993. Modalité et réorganisation énonciative de la phrase. G. Hilty, éd. *Actes du XXe Congrès International de Linguistique et de Philologie Romanes*, Tome I: *Séances d'ouverture – la phrase*. Bern: Francke Verlag. 354-366.
- Larsson, Björn. 1994. *La place et le sens des adjectifs épithètes de valorisation positive*. Lund: Lund University Press.
- Leischner, Susanne. 1990. *Die Stellung des attributiven Adjektivs im Französischen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Martin, Philippe. 1981. Pour une théorie de l'intonation : l'intonation est-elle une structure congruente à la syntaxe? M. Rossi, éd. *L'intonation. De l'acoustique à la sémantique*. Paris.
- Nølke, Henning. 1987. Les adverbies contextuels et la focalisation. Stanislas Karolak éd. *Structure thème-rhème dans les langues romanes et slaves*. Université de Silésie. 79-104.
- Nølke, Henning. 1992. NE...PAS : négation descriptive ou polémique? Contraintes formelles sur son interprétation. *Langue Française* 94. 48-67.
- Nølke, Henning. 1993. *Le regard du locuteur*. Paris: Kimé.
- Nølke, Henning. 1994. *Linguistique modulaire : de la forme au sens*. Louvain-Paris: Peeters.
- Nølke, Henning. (i trykken). Anaphoricité et focalisation : le cas du pronom personnel disjoint. Mulder & Tasmowski, eds. *Relations anaphoriques et (in)cohérence*.
- Palsgrave, John. 1852. *L'éclaircissement de la langue française*. Paris: Édition par F. Génin. (Original udgave, London 1530)
- Pedersen, John, Ebbe Spang-Hanssen, Carl Vikner. 1980. *Fransk Grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Perrault, Charles. 1993. *Contes*. Paris: Bookking international.

- Picabia, Lélia. 1978. *Les constructions adjectivales en français. Systématique transformationnelle*. Genève/Paris: Librairie Droz.
- Reiner, Erwin. 1968. *La place de l'adjectif épithète en français. Théories traditionnelles et essai de solution*. Wien/Stuttgart: Wilhelm Braumüller.
- Riegel, Martin. 1985. *L'adjectif attribut*. Linguistique nouvelle. Paris: PUF.
- Stati, Sorin. 1979. *La sémantique des adjectifs. Essai d'analyse componentielle appliquée aux langues romanes*. Paris: Fayard.
- Togebj, Knud. 1985. *Grammaire française, Vol V*. København: Akademisk Forlag.
- Vaugelas, Claude Favre de. 1647. *Remarques sur la langue françoise*, facsimilé de l'édition originale, publié par Jeanne Streicher, Paris 1934.
- Waugh, Linda R. 1977. *A Semantic Analysis of Word Order*. Leiden: E. J. Brill.
- Wilmet, Marc. 1980. Antéposition et postposition de l'épithète qualificative en français contemporain : matériaux. *Travaux de linguistique* 7. 179-202.
- Wilmet, Marc. 1986. *La détermination nominale, quantification et caractérisation*. Linguistique nouvelle. Paris: PUF.
- Wilmet, Marc. 1993. Sur l'antéposition et la postposition de l'épithète qualificative en français, apologie linguistique. *Revue de Linguistique Romane* 57. 5-25.
- Wittgenstein, Ludwig. 1961. *Tractatus Logico-philosophicus*. London: Routledge & Kegan Paul. (Første tyske udgave i *Annalen der Naturphilosophie*. 1921).
- Zuber, Ryszard. 1973. La catégorémacité et les adjectifs en polonais. *Langages* 30. 125-131.

Noter:

- 1: Man kunne fristes til at sige (som nogle har gjort), at adjektivet er en slags mellemting mellem fx numeralier, der altid står foran substantivsyntagmets kerne, og præpositionssyntagmer, der altid befinder sig i bagfæltet.
- 2: Eller: *Le bleu manteau des rois pouvait gêner vos pas : La pourpre vous va mieux : le sang n'y paraît pas* (Hugo, *Hernani*, IV, 4; citeret efter Damourette & Pichon, Tome II, p. 43).
- 3: Denne artikel er skrevet som et oplæg til et kapitel i *Del franske Sprog*. Derfor er benyttet „vi“ i stedet for „jeg“, selv om jeg er eneansvarlig for tekstens nuværende form. Jeg har dog haft stor glæde af kommentarer fra franskgruppens andre medlemmer.
- 4: Se Mats Forsgrens forord til Larsson (1994 : 5).
- 5: Damourette & Pichon's analyse af adjektivet *seul* illustrerer glimrende deres ideer. Foranstillet

- udtrykker *seul* „*seul de son espèce*, ex. : “ pour moi, le *seul* homme est l’homme que j’aime „.“ Efterstillet udtrykker det, at substantivet „*est seul de sa substance*, ex. : « C’est un travail trop dur pour un homme *seul*„.“ Endelig vises, at *seul* som frit prædikativ udtrykker, at substantivets referent „*est seul à intervenir dans le phénomène*, ex. : « *Seul*, l’homme est en possession du langage articulé; – l’homme, *seul*, est en possession du langage articulé; l’homme est, *seul*, en possession du langage articulé „.“
- 6: Vi vender tilbage til disse teorier for at underkaste dem en nærmere vurdering senere.
  - 7: Waugh viser bl.a., at den subjektive værdi, der traditionelt tillægges foranstilling af adjektivet ikke er „an invariant of all uses of pre-position of the adjective – it is, rather, a contextual variant of the deictic modification of the lexical meaning of the substantive“ (1977:149).
  - 8: Wilmet må her opfatte betydning nærmest referentielt. Ved SA opnår man foreningsmængden af substantivets og adjektivets træk ($S \cup A$) og fællesmængden ($S \cap A$) af deres virtuelle referenter.
  - 9: Sammenlign: *Il n’est pas seulement heureux poète, mais poète heureux* (Togebj 1965:122).
  - 10: Dette gælder typisk de såkaldte synkategoriematiske adjektiver, der netop er defineret ved, at de tager deres (nøjagtige) betydning fra det substantiv, de knytter sig til (jf Zuber 1973). Det er også derfor nogle taler om, at *bon* har une « virtualité intégrée ».
  - 11: Se Nølle (1994:127-145) for en samlet gennemgang af fokaliserings på fransk.
  - 12: Denne intonationskurve markerer enten afslutningen på en ytring eller et overordnet syntaktisk brud i forbindelse med fx et indskud eller en parentetisk tilføjelse.
  - 13: Majorafgrænsere har en stejlere kontur og benyttes ved overordnede syntaktiske grænser, medens minorafgrænsere med mindre stejl kontur benyttes ved underordnede syntaktiske grænser.
  - 14: For adjektivet er det mere korrekt at tale om „tillader“, da det vel må siges at være substantivet, det lægger sig til, der er den egentlige referenceskaber.
  - 15: Substantivet er som kerne i syntagmet den egentlige referenceskaber og vil derfor også i strukturen (Sub(Adj)) bevare sine referentielle egenskaber. Se også foregående note.
  - 16: Der er dog formentlig endnu en faktor på spil her. Som nævnt i 4.2. ser det nemlig ud til, at tunge kerner – især sammensatte substantiver af typen *S de S* – kraftigt favoriserer domænestrukturtype b., hvori substantivet afslutter sin egen akcentgruppe. Dette betyder, at et adjektiv i slutfelt i sådanne tilfælde udgør sin egen rytmegruppe, hvorved det fremhæves yderligere, noget man kan forestille sig, at specielt lettere adjektiver helst undgår.
  - 17: I virkeligheden er der tale om, at substantivsyntagmet er simpelt fokus i den benægtede sætning, og at nægtelsen associerer sig med dette fokus (Nølle 1992).
  - 18: Hvilket bl.a. viser sig ved, at det næppe kan gradbøjes.
  - 19: Det er interessant i denne forbindelse, at normalt ubøjede adjektiver (*capot, chic, grognon, ...*) tilsyneladende er bøjede i de meget sjældne tilfælde de foranstilles: *Ah! c’est une chique femme* (Proust, citeret efter Damourette & Pichon 1911-1930: tome II, s.94).
  - 20: Dette er et meget væsentligt faktum, der bør udnyttes i den leksikalske beskrivelse af de synkategoriematiske adjektiver.
  - 21: Kjær Jensen har været så venlig at læse en tidligere version af denne artikel. Jeg har haft stor glæde af hans grundige kommentarer.

Om NPer denotationsmuligheder

Finn Sørensen
Franskprojektet

1. Indledning

Et fransk NP kan kort beskrives som et led i en fransk sætning der er bygget op af et substantiv (N) alene, f.eks. *Pierre* og *professeur* som de er anvendt i: *Pierre est professeur*, eller af et substantiv og diverse former for ekspansioner som determinativer og/eller attributive led. Om et givet led er et NP eller ikke vil jeg i denne artikel gå ud fra er uproblematisk¹. Det problem jeg vil fokusere på er hvilke (semantiske) værdier NPer kan denotere og især om der er en eller anden form for systematik mellem et substantivs betydning som leksem (=leksikalsk enhed) og dets denotation i forskellige kontekster. Givet leksemet *maison* f.eks. og antagelsen af at dette leksem har betydningen 'noget der er hus', er der så en række anvendelsesmåder af NPer med *maison* som kerne sådan at værdien af hver anvendelse kan afledes fra leksemets værdi. Fra forskellige beskrivelser af fransk ved vi at der er flere muligheder, jf. distinktioner som specifik vs non specifik, generisk vs ikke generisk, definit vs indefinit, prædikativisk vs ikke prædikativisk og referentiel vs ikke referentiel. Men grænserne mellem leksemets værdi og disse muligheder er ikke altid oplagte; alle substantiver har næppe heller helt de samme muligheder; og der er i de fleste fremstillinger sjældent nogen egentlig systematik mellem de enkelte anvendelsesmuligheder som leksemet har. Det er denne systematik der er det centrale emne for de følgende sider.

2. Optakt

Af pladshensyn vil jeg begrænse mig til at diskutere nominale NPer der anvendes med artikel, det være sig bestemt artikel (*le, la, les, l'*), ubestemt artikel (*un, une*) eller delingsartikel (*de, du, de la, des, de l'*). Og som udgangspunkt antager jeg at denne tredeling er velbegrundet og uproblematisk². På denne baggrund kan man opstille følgende figur over NPer anvendelsesmuligheder.

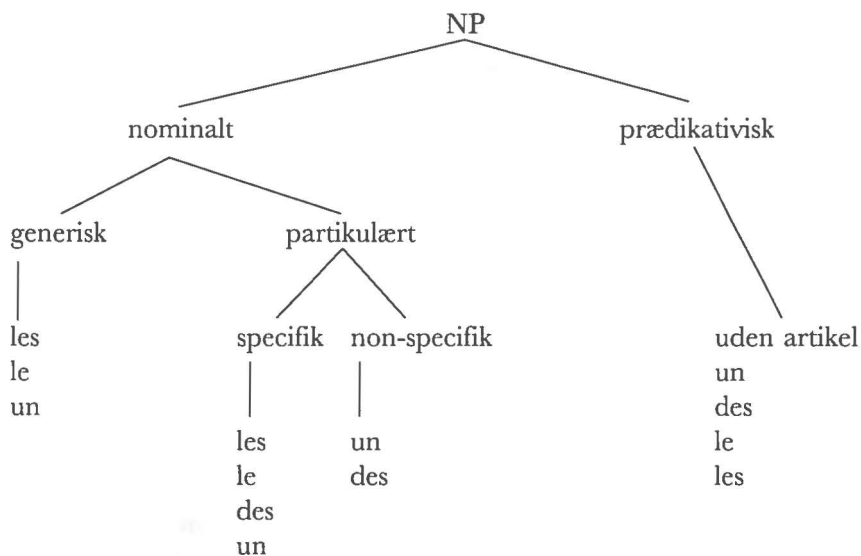

fig. 1

Fig. 1 giver en grov beskrivelse af NPers anvendelse. Det skal dog straks tilføjes dels at jeg ikke har taget delingsartiklen med, dels at de anvendte betegnelser ikke kan siges at være standard. Bemærk også at jeg i skemaet ikke har angivet både han- og hunkønsformerne de steder hvor denne distinktion er relevant. Det er gjort for ikke at belaste skemaet og fordi kønsforskellen ikke er relevant for de denotationsforskelle jeg er ude efter. Endelig skal nævnes at jeg, som nævnt ovenfor, ikke siger noget om NPers prædikativistiske anvendelse.

Selv om ingen vil påstå at figur 1 er fuldt tilfredsstillende, også selv om den suppleres med en præcisering af de anvendte kategorier (=nominal, generisk osv), så vil jeg nu antage at den udgør et første bud på NPers anvendelsesmuligheder og at et af de centrale problemer netop består i at give en rimelig forklaring på hvorfor det samme N, f.eks. *maison*, kan anvendes med de antydede værdier (og ikke andre). Til dette problem hører naturligvis kravet om en rimelig præcisering af de anvendte kategorier. Men allerede på baggrund af figur 1 kan man se nogle problemer der helst skulle falde på plads i en mere detaljeret redegørelse. Disse problemer listes nedenfor:

- (1) a. Hvorfor kan man bruge både bestemt og ubestemt artikel både generisk og specifikt?
- b. Hvorfor kan man ikke anvende *des* (ubestemt flertal) generisk?
- c. Hvorfor kan man ikke anvende bestemt artikel non-specifikt?

Det er bl.a. disse spørgsmål jeg vil søge at besvare i det følgende.

3. Substantiver som leksemer

Et fransk substantiv er født med et grammatisk køn (hankøn eller hun-køn), kan variere i tal (ental eller flertal) og skal i langt de fleste anvendelser kombineres med et determinativ. Men tal og determinativ giver lidt forskellige effekter afhængig af det valgte substantiv, og specielt afhængig af om substantivet denoterer noget tælleligt eller noget utælleligt.

3.1 Tællelighed

Et N er enten tælleligt³ eller ikke. Net *maison* er tælleligt og kan derfor anvendes med talord som i: *trois maisons*. Et tælleligt N som *maison* denoterer 'en eller anden ting som er et hus'. Net *amiante* er ikke tælleligt og kan derfor ikke uden videre anvendes med et talord som i: *trois amiantes*. Et ikke tælleligt N som *amiante* denoterer 'noget stof som er af arten asbest'.

De givne parafraser af hvad et substantiv denoterer⁴ skal forstås på følgende måde. Udtrykket 'en eller anden' er en slags parametrisk variabel over 'ting'⁵. Den denoterer (eller repræsenterer) en eller anden genstand i det semantiske univers⁶ man taler om når man siger noget; men så længe der ikke ved andre sproglige midler gøres noget ved parametren er denne genstand ukendt og uidentificeret. Etiketten *ting* anvendes til at sortere genstande i universet man taler om. Min anvendelse af *ting* er tæt på logikkens individer. Så en ting er en genstand der som hovedregel er placeret på et sted på et givet tidspunkt. Klassen af ting omfatter: personer, dyr, artefakter osv. Bemærk at hele udtrykket 'en

eller anden ting' har den effekt at parametren 'en eller anden' begrænses af 'ting' til kun at variere over genstande i deluniverset af ting. Udtrykket 'som er et hus' beskriver den ting som parametren varierer over, nemlig som et hus. Jeg vil tænke på denne beskrivelse som en slags 2. ordens klassifikation af tingene i universet. Først er der ting set i modsætning til relationer. Og så er der i deluniverset af ting nogle ting der er huse, andre der er cykler osv.

Hvad angår udtrykket 'noget stof som er af arten asbest' skal det forstås parallelt med 'en eller anden ting som er et hus'. Udtrykket 'som er af arten asbest' er den beskrivende del. 'Stof' er en sorteringsmarkør. Og 'noget' er en parametrisk variabel over genstande der er stoffer (i modsætning til både genstande der er ting og genstande der er relationer). Og hele udtrykket siger at Net *amiante* som leksem denoterer en eller anden genstand som er noget stof af arten asbest.

Hensigten med ovenstående er som følger. Substantiver gøres beskrivende ved at tillægge dem et beskrivende indhold uanset om det drejer sig om *maison* eller *amiante*. Herved indfanges to forhold som jeg anser for at være faktuelle. For det første at et bestemt N som *maison* altid anvendes til at sige noget om noget som har noget at gøre med huse. For det andet bevirker sammenspillet mellem beskrivelsen og den parametriske variabel at et substantiv ikke har nogen reference. Substantivets denotation, dvs. et udtryk af den art jeg har givet ovenfor, har derimod en ekstension, nemlig mængden af de genstande om hvilke det gælder at de er af den rette sort (ting eller stof) og at de tilfredsstillende beskrivelsen der er en del af substantivets denotation. Så når jeg siger substantivets ekstension så betyder det den mængde af ting/stoffer som parametret i substantivets denotation kan forankres til. Og den mængde er ikke identisk med substantivets potentielle reference eller dets mulige denotationer. Det vil fremgå af det følgende.

Den forskel jeg har indført mellem en ting og et stof er et forsøg på at indfange forskellen i konsistens⁷ som normalt karakteriseres ved en distinktion mellem tællelige og utællelige genstande. Man kan diskutere hvor det er bedst at indføre denne skelnen. I klassen af genstande som jeg har gjort det? Eller først i klassen af ting således at min stof/ting distinktion snarere skulle være en distinktion mellem ting der er stof-

agtige og ting der er individagtige (eller hvilken betegnelse man nu vil foretrække)? Da distinktionens realitet ikke er kontroversiel og da jeg primært er interesseret i hvad der kan ske med *Ner* når man har indført distinktionen vil jeg lade den være som beskrevet ovenfor⁸. Den fundamentale forskel mellem tingssubstantiver og stofsubstantiver er at to forskellige ting i et substantivs ekstension kan lægges sammen til en flerhed af ting hvor hver ting tilfredsstiller substantivets beskrivelse, mens to forskellige portioner stof af samme art ved sammenlægning (eller kombination), giver en (ny og større) portion stof der selv tilfredsstiller substantivets beskrivelse. Kort kan dette udtrykkes: *une maison + une maison, ça fait deux maisons; mais de l'eau + de l'eau, c'est toujours de l'eau*. Men herom senere.

4. NPer med specifik tingsreference

4.1 Entals NPer

Det er velkendt at et NP kan referere til en bestemt ting, f.eks. et bestemt hus. Det er den anvendelse man har i sætninger som (2):

- (2) a. J'ai acheté une maison.
b. J'ai acheté la maison.

Den information der gives af sætningerne i (2) er i begge tilfælde at der er et specifikt hus som den talende siger at han har købt. De kan med andre ord anvendes af én og samme person i forskellige kontekster til at give den samme information og dermed begge være sande om det samme sagforhold. Det specifikke hus som de to NPer i (2) refererer til kan indføres i denotationen for det anvendte N ved at ændre 'en eller anden ting som er et hus' til 'tingen a som er et hus'. Bemærk at det er den parametriske del af Nets denotation der forankres til en 'husting', dvs. til et element i ekstensionen for det anvendte substantiv. Det er således substantivets leksikalske denotation der tages som udgangspunkt og ændres. Det er dog vigtigt at understrege at det ikke er artiklerne der angiver reference/specificitet/denotation. Det er substantivet der som en af sine anvendelsesmuligheder kan referere til en specifik ting som

tilfredsstillende substantivets beskrivende del. Den bestemte artikel gør ikke andet end at signalere at den genstand som denoteres af substantivet forudsættes kendt fra den kontekst som den bestemte artikel er anvendt i. Med den ubestemte artikel signaleres der ikke nogen sådan forudsætning, men derimod at genstanden af den talende forudsættes ukendt. Bestemthed, dvs. det forhold at en genstand A er bestemt af noget andet (=B), er altså kontekstbestemthed; og 'ubestemthed' er mangel på kontekstbestemthed. Om bestemthed, se Corblin 1987.

Den beskrivelse der lige er blevet givet af *la maison* og *une maison* antages at være mønstret for hvordan et N, her *maison*, bruges til at aflede denotationen af NP_{et} når det anvendes til at referere til en speciel ting. Det betyder ikke at beskrivelsen af alle andre substantiver kan kalkeres punkt for punkt. Da jeg under ingen omstændigheder kan give en beskrivelse af alle franske substantiver vil jeg nævne et par tilfælde der afviger fra *maison*, men som dog alligevel kan klares med *maison* som mønstereksempel.

4.1.1 Særlige tilfælde

Den ene klasse af substantiver jeg vil nævne er relationelle substantiver som: *père*, *mère* og *frère*. De er som *maison* idet de altid denotere en eller anden som er far/mor/bror. Forskellen i forhold til *maison* er at den beskrivende del indeholder en relation som: er_far_til osv.

Den anden klasse der skal nævnes er verbalsubstantiver som *ouverture* og *passation*. De denotere primært komplekse sagforhold/situationer som er ting eller stof afhængigt af nominaliseringens art og det anvendte NP. Den intenderede denotation for de to nævnte verbalsubstantiver er derfor: 'en eller anden situation hvori nogen åbner noget' og 'en eller anden situation hvori nogen overdrager noget til nogen'. Mens valensstrukturen i et NP med verbalsubstantiver som semantisk kerne har været diskuteret en del de senere år, jf. bl.a. Baron 1995 og Wegener 1995, så er det samme ikke tilfældet med disse NPers denotative egenskaber. Så ovenstående skal tages som et kvalificeret gæt, jf. også diskussionen i Sørensen (in press).

Endelig skal det nævnes at fransk har mange substantiver som: *jury*, *comité*, *assemblée* og *direction* som ikke på samme måde som *maison* denoterer en ting der er noget. De denoterer en flerhed, jf. afsnit 5, men en flerhed som udgør en gruppe der rent sprogligt er en ting, jf. det forhold at *un jury* og *le jury* er helt parallelle med de relevante NPer i (2).

4.2 Flertals NPer

4.2.1 Overgang: Grupperinger

Jeg nævnte i slutningen af afsnit 4.1.1 at substantiver som *jury* er anderledes end substantiver som *hus* med hensyn til disse leksemers denotationsmuligheder. Og hvad er så forskellen?

En væsentlig forskel er den at den parametriske variabel i *maison* varierer over alle elementer i det semantiske univers som kan beskrives som et hus, mens *jury* varierer over grupper der i forskellige sammenhænge fungerer som en jury. Den efter min mening letteste måde at indføre denne skelnen på er som følger. Udgangspunktet er en mængde af genstande, herunder genstande der er sorteret som hhv. ting og stof. På basis af genstande der er ting kan man nu danne en gruppering af ting. En gruppering af ting er selv en ting. Substantivet *jury* denoterer således 'en eller anden ting der er en gruppering af ting og som er en jury'. En ting der er en gruppering forudsætter således en flerhed (om flerheder, se næste afsnit). For hver enkelt ting i den forudsatte flerhed og for hver enkelt flerhed som er mindre end den forudsatte flerhed gælder det at de er dele af grupperingen. Bemærk at en genetiv som *les membres du jury* trækker på både tingbetydningen af *jury* og den forudsatte flerhedsbetydning.

4.2.2 Flertals NPer med bestemt artikel

I sætningen (3a):

- (3) a. J'ai déjà acheté les maisons.

refererer *les maisons* ikke til én bestemt ting, men til hvad man kunne kalde en flerhed af ting som hver for sig er et hus. Ved en flerhed af ting forstår jeg en genstand der er dannet ved at kombinere to eller flere genstande der er ting. En flerhed har dele, nemlig de ting den består af. Formen *maisons* denoterer altså 'en eller anden ting som er en flerhed af ting som hver for sig er et hus'. Og *les maisons* denoterer en i konteksten til (3) forudsat kendt flerhed af huse. Bemærk at man sagtens kan have *les jurys des universités en France*, hvor *les jurys* denoterer en bestemt flerhed af jury'er der hver for sig er en gruppering og som derfor hver for sig forudsætter en flerhed.

Alt i alt er *la maison* og *les maisons* altså helt parallelle. Begge er bestemte og begge anvendes i de givne eksempler med specifik reference. Dog til hhv. en ting og til en flerhed af ting.

4.2.3 Flertals NPer med ubestemt artikel

Ligesom man har forskellen mellem bestemt og ubestemt i ental, jf. (2), har fransk en tilsvarende forskel i flertal, jf. forskellen mellem (3a) ovenfor og (3b) nedenfor:

(3) b. J'ai déjà acheté des maisons.

Intuitivt set er det klart at *des maisons* i (3b) denoterer en ukendt, men i det beskrevne sagforhold specifik flerhed af huse. Det er imidlertid ikke klart hvordan *des maisons* vælger denne flerhed ud. Hvorfor hedder det f.eks. ikke bare *unes maisons*? Og er den selekterede flerhed bare en arbitrær flerhed blandt alle flerheder af huse? Jeg vil antage at fransk udvælger den relevante flerhed på en lidt særlig måde, nemlig ved at vælge en arbitrær flerhed ud blandt de flerheder som er dele af den flerhed som er den maksimale flerhed af huse. Den maksimale flerhed af huse er den flerhed af huse der består af alle huse. En flerhed er del af en anden flerhed hvis og kun hvis den første flerheds partikulære ting også er dele i den anden flerhed. Så det *des maisons* denoterer er: 'en eller anden flerhed i maksimalflerheden af huse'. Bemærk at denne omvej, om ikke forklarer, så dog gør det forståeligt at *des* i en eller anden forstand er en sammensmeltning af *de + les*, og ikke bare en flertals form for *un(e)*. Bemærk også at det partitive aspekt ved *des maisons* kommer

tydeligt frem i denne løsning. Bemærk også at det rent denotative bliver dækket ind fordi enhver flerhed der er del af den maksimale flerhed også genereres som en flerhed i mængden af flerheder af huse, dog undtagen netop den maksimale flerhed. Endelig skal det fremhæves at den givne denotation for *des maisons* er forenelig med det faktum at: *des maisons + des maisons* giver *des maisons*, dvs. udtrykket denoterer noget stofligt. En mere udførlig fremstilling af dette forhold vil fremgå af Franskprojektets behandling af konsistens.

5. Stof NPer

5.1 I ental

Et af de markante træk ved fransk set i forhold til dansk (og andre germanske sprog) er at man ved stofsubstantiver i mange kontekster skal anvende det der traditionelt kaldes delingsartiklen, dvs. *de, de la, du* og (*des*). Parentesen skyldes at placeringen af *des* er kontroversiel.

Som ved tingssubstantiver har man en klar forskel mellem eksempler som:

- (4) a. J'ai déjà acheté le vin.
b. J'ai déjà acheté du vin.

hvor (4a) svarer til den danske sætning: *Jeg har allerede købt vinen*, mens (4b) svarer til: *Jeg har allerede købt vin*. Det der er typisk for stof-Ner er at de ikke kan anvendes med den ubestemte artikel i ental (=un(e)). (5) er således umulig i fransk:

- (5) J'ai déjà acheté un vin.

hvis man vil informere samtalepartneren om at man har købt en specifik, men i ytringssituationen ukendt portion af stoffet vin. Der er derimod den information der gives af (4b).

Som det var tilfældet i (2) kan sætningerne i (4) anvendes i forskellige ytringssituationer til at beskrive et og samme sagforhold, nemlig det sagforhold at den talende i 'førtiden' de facto har købt en specifik portion af det stof vi kalder vin. Den omtalte vinportion er forudsat kendt i (4a), mens denne forudsætning ikke er en del af (4b). Så stof-NPer er som tingsNPer i ental. Stof-NPer indeholder blot delingsartikler i stedet for den ubestemte artikel. Og de forankres til stofportioner og ikke til ting. Også ved stof-NPer i ental med bestemt artikel eller delingsartiklen fremkommer denotationen således ved ændringer af denotationen af det anvendte leksem og ikke som følge af den valgte artikel. I (4b) denoterer *du vin* således ikke en portion vin fordi artiklen *du* er del af NP_{et}; men *du* selekterer en ud af flere mulige betydninger som *vin* kan have.

5.2 I flertal

Stof-NPer kan ikke anvendes i flertal. Sætningen (6) kan derfor ikke anvendes til at sige at taler har købt en flerhed der består af portioner af stoffet vin:

(6) J'ai déjà acheté les vins.

Grunden til at stof-Ner ikke kan indgå i flertalsnominaler er at sammenlægning af to eller flere portioner af et stof ikke giver en flerhed, men en ny portion, jf. ovenfor i afsnit 3. Den samme forklaring gælder for anvendelsen af *des* i eksempler som (7):

(7) J'achèterai aussi des vins.

Det betyder dog ikke at (6) og (7) ikke findes i fransk. Men når de anvendes så denoterer de to NPer ikke 'nogle portioner af stoffet vin' men typer af vin.

6. NP'er med typebetydning

6.1 *Forbemærkning*

Jeg har i det forudgående givet en analyse af NPer hvor artiklen i NPet primært er en kontekstuel 'kendthedsmarkør' og hvori NPets egentlige denotation er en funktion af substantivet som leksem (en eller anden ting/noget stof) og af operationer man kan anvende på disse leksemer (dannelse af flerheder, forankring, gruppedannelser og opdeling), dvs. operationer som gør noget ved den parametriske del af leksemet og som har konsekvenser for hvad NPet kan 'udpege' som sin denotation. I denne analyse indgår der anvendelsen af et univers af sorterede primitive genstande. De genstande jeg har omtalt har været af sorten ting eller sorten stof. For nu også at kunne gøre rede for det der normalt kaldes artsartiklen vil jeg indføre en ny slags genstande, nemlig typer, f.eks. typen af de ting der er huse og typen af det stof som er vin. Det jeg kalder typer benævnes ofte som arter.

En type dannes ved abstraktion, dvs. ved at se bort fra alle de specifikke genstande som f.eks. er huse og fokusere på det der forener disse specifikke genstande, nemlig at de er huse. En specifik genstand, f.eks. et hus, siges at være en instans af typen hus (og altså ikke at være i typen eller at være en del af typen). Bemærk at en bestemt portion stof således også bliver en instans af typen vin (eller om man vil, typen af alt det stof som er vin). En types ekstension er mængden af alle dens instanser; men et typeudtryk denoterer ikke denne ekstension. Den denoterer en type.

6.2 *Tingstyper*

Et af de problemer der hyppigt er blevet diskuteret er det forhold at følgende ytringer stort set er synonyme:

- (8) a. Les baleines sont des mammifères.
- b. Une baleine est un mammifère.
- c. La baleine est un mammifère.

Lad mig først konstatere at substantivet *baleine* (=hval) denoterer 'en eller anden ting der er en hval'. Det der så er underligt er at anvendelsen af alle tre sætninger i (8) bevirker at man siger noget der handler om hvaler i al almindelighed. Det kan indfanges ved at tildele de relevante NPer i (8) de denotationer der gives i (9):

- (9) a. De ting som er typer af hvaler.
- b. En ting som er typen af alle hvaler.
- c. Den ting som er typen af alle hvaler.

Nummeringen i (8) og (9) er naturligvis parallel. Jeg vil kommentere dem i rækkefølgen c, b, a. Men først en generel kommentar.

Formuleringerne i (9) skal vise at en type er en ting. Det er sådan en ting man denoterer når man anvender NPer som *ce type de baleine*. Net *type* denoterer altså typer og kræver at typen der denoteres specificeres.

Net i (9c) denoterer den ting som fremkommer ved at abstrahere over alle de specifikke ting i universet som hver for sig er kategoriseret som værende en hval. Kort sagt denoterer dette NP altså typen af hvaler i modsætning til typen af hunde f.eks. Men NPets ekstension er ikke alle hvaler. NPets denotation har derimod alle hvaler som instanser. Det er det der gør at en egenskab der tillægges typen kan have undtagelser på instansniveauet, idet relationen 'er_instans_af' ikke automatisk lader en egenskab gå videre fra type til instans.

For (9b) gælder der stort set det samme, men artikelskiftet har den effekt at hvaltypen indføres i diskursen som en type der ikke er forudsat kendt, dvs. med samme effekt som i alle de tidligere nævnte tilfælde. Et argument der peger i denne retning vedrører restriktionerne på visse såkaldte generiske prædikater. Generiske prædikater er verber eller adjektiver som ikke kan tage andet end type-NPer som argument på bestemte argumentpladser. f.eks. *rare*. Man kan ikke om en specifik genstand sige at den er *rare* (=sjælden), men nok om en type. Denne form for selektion giver i sig selv et sprogligt funderet argument for

indførelsen af typer. Men selv om man kan sige (10) så kan man ikke sige (11):

(10) La baleine est rare à peu près partout.

(11) *Une baleine est rare à peu près partout.

Problemet er altså hvorfor man ikke har (11) hvis både *la baleine* og *une baleine* denoterer typer. For mig at se støtter forskellen mellem (10) og (11) den ovenfor givne analyse. Der er nemlig en modsigelse mellem det at ville indføre en type i det univers som beskrives af (11), dvs. ved brug af ubestemt artikel, og så samtidig ville hævde sjældenhed om denne type. Det skyldes at *rare* som prædikat (eller egenskab) forudsætter at der i det beskrevne univers findes instanser af den type der omtales. Og den forudsætning tilfredsstilles kun ved anvendelsen af den bestemte artikel. Det samme forhold gør sig gældende ved prædikater som *disparaître* der som subjekt kan have et specifikt refererende NP, et type-NP med bestemt artikel, men ikke et type-NP med ubestemt artikel.

Hvad angår (9a) er der tale om abstraktion over flerheder af hvaler der hver for sig kan anvendes til dannelsen af (under)typer. Det forhold at typeabstraktion er total eller altomfattende i den forstand at alle hvaler bliver instanser også af flertals-NPer skyldes at abstraktionens udgangspunkt er en tingsparameter over flerheder. Resultatet af denne analyse er at entals-NPer denoterer den samme type (når udgangspunktet er det samme N), men typen introduceres med forskellige forudsætninger med hensyn til kendthed i den kontekst hvor typen omtales. Flertalstyper denoterer derimod typer af flerheder, dvs. helt i overensstemmelse med den regelmæssige sammenhæng mellem flertal og flerheder.

Den lige givne karakteristik af flertals-NPer har en forholdsvis klar forudsigelse, nemlig at man kan anvende den ubestemte flertalsartikel *des* om et specifikt men ikke nærmere fastlagt antal undertyper hvor *des N* eller *plusieurs Ns* denoterer det samme som *des types de Ns* eller *plusieurs types de Ns*. Selv om det er vanskeligt at finde gode eksempler så kan man godt på fransk bruge (12):

- (12) Quand j'étais au Groenland j'ai trouvé des baleines, par exemple la baleine blanche et la baleine grise.

De to efterstillede eksempler på undertyper af hvaler viser klart at det er typer der omtales. Hvis fortolkningen skulle have været specifik så skulle der have været anvendt den ubestemte artikel i de efterstillede NPer.

6.3 Stofftyper

På baggrund af den her fremførte opfattelse af typer og dens anvendelse på tingsgenstande er der ikke noget mærkeligt i at man også finder typer af stofgenstande. De to genstandsområder er dog ikke helt identiske for så vidt angår typedannelser. Lad mig først nævne at man – som ved ting – kan anvende den bestemte artikel om typen af et stof, jf. (13):

- (13) a. Le vin est une boisson très répandue en France.
 b. L'amiante est tres dangereux pour la santé.
 c. Le tennis se joue un peu partout en France.

Hvis stoffbetydningen og den globale typebetydning skal bevares, så kan man dog ikke anvende den ubestemte artikel i ental. Det skyldes naturligvis at der er tale om stofgenstande som jo ikke kan tælles. Men man kan typificere over stofportioner uden at gøre det over alle portioner af et bestemt stof. Så får man, lige som det var tilfældet med flerhedstyper af ting, undertyper, jf. (14):

- (14) a. Les vins que tu nous sers sont d'une qualité excellente.
 b. Les trois ors que tu portes te vont très bien.

I (14) kan *les vins* og *les trois ors* denotere hhv. bestemte vintyper og tre bestemte guldtyper. Bemærk at undertyper er ting i den forstand jeg har tillagt dette begreb, jf. afsnit 3.1. To plus to undertyper af vin er således ikke bare en portion, men fire undertyper af vin. Eksemplerne (6) og (7) i afsnit 5.2 falder i samme gruppe, dvs. *les vins* og *des vins* denotterer undertyper.

Helhedsbilledet af typedannelsen inden for området af de genstande den er klassificeret som stoffer i grunduniverset er derfor som følger. Man kan abstrahere over portioner af et stof som af et substantiv beskrives som værende vin, guld, asbest osv. Herved får man typen vin, typen guld, typen asbest osv. Da stoffer ikke kan danne flerheder er der ikke noget NP med bestemt artikel i flertal der denoterer typen af alle typer af stof. Man kan desuden abstrahere over delmængder af portioner af et stof som af et substantiv beskrives som værende vin, guld, asbest osv. og som ved en eller anden karakteristik udgør en undergruppe. Så får man en undertype af et stof. På basis af undertyper kan man endelig denotere en specifik flerhed af sådanne undertyper. I dette tilfælde kan der ved stof-N'er bruges både *des* og *les*. Og ikke overraskende kan man også bruge den ubestemte artikel i ental, jf. *Tu nous sers un vin formidable*.

7. Afslutning

De væsentligste træk ved den analyse af nominale NPer jeg har givet ovenfor er som følger. Som udgangspunkt antager jeg en mængde af genstande som huse og vand. Disse genstande udgør det primitive grundlag i det semantiske univers som ultimativt skal indeholde alle de værdier som et NP kan antage i en eller anden anvendelse. De primitive genstande opdeles herefter i to klasser (eller sorter): ting og stof (eller masse). En given ting eller et givet stof er i universet eller er ikke i universet.

Herefter antages det at et N denoterer en arbitrær og ukendt genstand som beskrives som værende f.eks. et hus eller noget vand. Det betyder at det semantiske univers udvides med parametriske variable som kan beskrives af et udsagn af typen: *X er et hus* eller *Y er noget vand*. Variablen kan forankres til en genstand af den sort den varierer over og som er af den type som fremgår af beskrivelsen der er associeret med variabelen. Det giver specifik reference til den genstand som variabelen forankres til. Og den samme mekanisme udvides til de komplekse genstande jeg har kaldt grupperinger og flerheder.

Et NP kan endelig denotere en type. Typer kan dannes over både mængder af primitive genstande og mængder af flerheder.

Alt i alt giver det et system hvor både den ubestemte artikel (*un(e)*) og den bestemte artikel (*le, la, les*) kan anvendes referentielt om en enkelt genstand, en flerhed eller en type af sådanne genstande. Delingsartiklen (*du, de la, des*) denoterer portioner af en maksimal portion af et stof (ental) eller en maksimal flerhed (flertal). Og i alle tilfælde, dvs. både når NP_{et} refererer, denoterer en type eller en stofportion, er NP_{ets} denotation bestemt af de genstande man kan relatere til den parametriske variabel eller danne på basis af den.

Selv om ovennævnte system ikke er fuldstændigt, bl.a. fordi jeg ikke har omtalt NP uden artikel og prædikativistiske NP_{er}, indeholder det nogle gode egenskaber. For det første bliver det forståeligt at anvendelsen af den bestemte artikel er uafhængig af NP_{ets} værdi idet det er Net der skifter værdi. På dette punkt afviger det beskrevne system markant fra traditionen. For det andet er det en direkte konsekvens af systemet at *des* ikke kan være ægte generisk idet *des Ns* denoterer et udsnit af den maksimale mængde der udgør Ns ekstension. For det tredje er det klart hvorfor den bestemte artikel ikke kan anvendes non-specifikt. En non-specifik anvendelse af et NP har man i: *Je cherche un jardin* hvor *un jardin* kan denotere én have, men ikke en specifik have. At den bestemte artikel ikke kan anvendes på den måde skyldes uforeneligheden mellem artiklens kendthedsværdi og det non-specifikke. En genstand kan simpelthen ikke både være kendt (og dermed specifik) og non-specifik. Endelig, for det fjerde, giver det indførte system en rimelig plads til delingsartiklen i fransk som følge af dels sorteringen i ting og stoffer, dels i den ægte partitive tolkning jeg har givet den. Herved forklares det også hvorfor der tilsyneladende er så mange huller.

Om systemet kan udvides og/eller tilpasses til de øvrige anvendelser af et NP, hvilket jeg forventer, må stå åbent til en anden lejlighed.

Henvisninger

- Aczel, P. 1990. Replacement Systems and the Axiomatization of Situation Theory. Robin Cooper et al., eds., *Situation Theory and its Applications*, Vol. 1.
- Baron, I. 1995. Complex Noun Phrases in Danish. A Valency Perspective. Lene Schøsler and Mary Talbot, eds., *Studies in Valency I*.
- Barwise, J. and R. Cooper. 1991. Simple Situation Theory and its Graphical Representation. Jerry Seligman, ed., *Partial and Dynamic Semantics III*.
- Barwise, J. and J. Perry. 1983. *Situations and Attitudes*. Cambridge: The MIT Press.
- Chomsky, N. 1970. Remarks on Nominalization. R. Jacobs and P. Rosenbaum, eds. *Readings in English Transformational Grammar*.
- Corblin, F. 1987. *Indéfini, défini et démonstratif. Constructions Linguistiques de la Référence*. Genève-Paris: Librairie Droz.
- Fukui, N. 1995. *Theory of Projection in Syntax*. Stanford: CSLI Publications.
- Kleiber, G. 1981. *Problèmes de référence, descriptions définies et noms propres*. Paris: Klincksieck.
- Pedersen, J. m.fl. 1970. *Fransk Syntaks*. København: Akademisk Forlag.
- Pedersen, J. m.fl. 1980. *Fransk Grammatik*. København: Akademisk Forlag.
- Riegel, M. et al. 1994. *Grammaire méthodique du français*. Paris: PUF.
- Sørensen, F. Under udg. The Nightmare of the Genetive. Lene Schøsler et al., eds., *Studies in Valency II*.
- Wegener, H. 1995. Nominalization and Valency in Automatic NLP. Lene Schøsler and Mary Talbot, eds., *Studies in Valency I*.

Noter

- 1: Med denne bemærkning ønsker jeg blot at gøre opmærksom på at der ikke i denne artikel vil blive taget stilling til hvordan et led der i intuitiv forstand indeholder et substantiv som 'semantisk kerne' er bygget op som konstituent. Sådanne led er blot NPer i denne artikel. Jeg forudsætter altså at man kan skelne mellem NPer og andre led som ud fra et konstituent synspunkt er VPer, APer eller PPer. Og jeg tager ikke stilling til om et led som *professeur* som konstituent skal skelnes fra et led som *le professeur* ved en eller anden variant af Chomskys X-bjælke teori, jf. Chomsky 1970. I franskprojektet, hvis arbejder denne artikel er en del af, opfattes artikler som en slags operatører der gør substantiver til et nominal. På den måde bliver et nominal 'dobbelkernen' og artiklerne bliver argumenttagere i en lidt speciel betydning. En X-bar teori udviklet på basis af den samme idé er fremstillet i Fukui 1995.
- 2: Formmæssigt er der formentlig ingen der vil benægte tredelingen. Men delingsartiklens plads i artikelsystemet er der ikke enighed om; jf. forskellene i f.eks. Pedersen m.fl. 1970, 1980 og Riegel m.fl. 1994.
- 3: Forskellen mellem tællelige og utællelige genstande er velkendt i den grammatiske tradition; se f.eks. Kleiber 1981.
- 4: I denne artikel anvender jeg udtrykket 'a denoterer b' til at beskrive det forhold at det sproglige udtryk a, f.eks. ordet *maison*, pr. konvention er relateret til en genstand i det semantiske univers som er et hus, jf. situationssemantikens tegnoplættelse der slagordsagtigt kan udtrykkes ved ordet *maison* betyder hus. Se f.eks. Barwise og Perry 1983, hvor det at have betydning vil sige at en situationstype (typen af situationer hvori ordet *maison* anvendes) giver information om en anden situationstype (typen af situationer hvori der er et hus). Hvis b er et primitivt element i universet eller en flerhed af sådanne elementer siges a at referere til b. Vedrørende flerheder, se afsnit 4.2.2.
- 5: Parametre er situationssemantikens variable (eller 'indeterminates'). De betragtes som en særlig slags genstande i det semantiske univers, jf. Barwise og Cooper 1991.
- 6: Jeg bruger udtrykket *det semantiske univers* om det univers af strukturerede genstande som sproglige udtryk kan denotere. Og universets bestanddele kaldes genstande uanset om de er simple eller komplekse. Bemærk at universet ikke er en model i modelteoretisk forstand. Det er blot et univers hvis indhold kan anvendes til at beskrive en sætningens betydning. Ideen om et univers af strukturerede genstande er fremført i Aczel 1990 og anvendt på semantik i Barwise og Cooper 1991.
- 7: I Franskprojektet anvendes termen *konsistens* som en generel betegnelse for om en genstand opfattes som en ting eller et stof uafhængigt af om der, som det er tilfældet i denne artikel, er tale om primitive genstande som 'huse eller vandportioner' eller om der er tale om mere komplekse genstande som sagforhold og/eller situationer. Pointen er, som det er blevet argumenteret for i flere sammenhænge, at nogle genstande, både simple og komplekse genstande, kan tælles, f.eks. huse og overgange, mens andre ikke kan, f.eks. vand, tilstande og processer.
- 8: Selv om jeg går ud fra en opdeling af Ner baseret på distinktionen mellem ting og stof, så betyder det ikke at der ikke findes tvetydige Ner. Tværtimod må man regne med at alle ting-Ner potentielt kan blive et stof-N og omvendt med en ikke altid forudsigelig betydningsændring.

Substantivsyntagmers determination og reference – med udgangspunkt i italiensk og dansk

Iørn Korzen
Italienskprojektet

1. Indledning
2. Determination
3. „Entiteter“
4. NP’ers betydningsmuligheder
  - 4.1 „Ekstensive“ NP’er
  - 4.2 „Konceptuelle“ NP’er
5. NP’ers tekstpragmatiske funktion
  - 5.1. NP’er på substantiviske ledpladser
  - 5.2. NP’er på substantiviske/adjektiviske ledpladser
  - 5.3. Pronominaliseringsforhold
6. NP’ers „reference“
7. Opsummering

1. Indledning

Begrebet determination synes normalt ikke at volde de store definitions-mæssige problemer; derimod er det straks mere problematisk at definere begrebet reference. Inden for italiensk sprogforskning er Lorenzo Renzi formodentlig den der har beskæftiget sig mest med artikel- og determinativsyntaks, men en afklaring af de to begreber og af forholdet imellem dem synes ikke at være kommet nærmere, når Renzi fx meget kategorisk siger:

„Tilstedeværelsen af en artikel forudsætter at NP’en bruges til en referencehandling. [...] En artikel er et entydigt tegn på, at NP’en refererer til en referent, og artiklen præciserer denne referents større eller mindre bekendthed hos kommunikationssituationens deltagere. En manglende artikel er ikke et ligeså entydigt tegn.

Hvis artiklen mangler kan NP'en eventuelt referere til en referent. [...] Selv om artiklen først og fremmest er et signal om at NP'en refererer til en referent, kan den alligevel undværes i en række tilfælde uden problemer. [...] Hvis vi ikke tager udgangspunkt i sproget, men i sproghandlingen, vil vi sige, at der til manglende reference skal svare manglende artikel.⁴¹

Et væsentligt problem hos Renzi – og hos mange andre lingvister – er nemlig, at begrebet (eller „sproghandlingen“ reference ikke defineres nærmere.

Formålet med mit indlæg er at forsøge at komme de to fænomener, determination og reference, en smule nærmere. Jeg vil forsøge at indkredse determinantens funktion i NP'er og sammenligne med NP'er uden determinant. Endelig vil jeg se lidt nærmere på NP'ers generelle betydningsmuligheder og funktioner i tekster, dvs. undersøge hvordan NP'er bruges i forbindelse med opbygningen af en tekst og et tekstunivers. I den forbindelse skal jeg tale om det, jeg vil kalde NP'ernes **tekstpragmatiske funktioner**.

Karakteristisk for italienskprojektet er bl.a., at vi koncentrerer os om teksten som enhed, mere end om den enkelte sætning, og begreber som determination og reference relaterer sig netop til tekst-enheden og ikke, i hvert fald hvad angår determination, til den enkelte sætning.

Karakteristisk for italienskprojektet er også, at vi arbejder i et kontrastivt perspektiv og i så høj grad som muligt agter at sammenligne med dansk. Den beskrivelsesmodel, jeg skal fremlægge, udspringer dog af min forskning i de italienske NP'er og deres funktion (jvf. bibliografien), og den tager udgangspunkt i den traditionelle opfattelse, som synes velvalgt på italiensk, af NP'ens substantiviske centralled som overordnet kerne og af de øvrige forekommende syntagmestørrelser, herunder determinanterne, som underordnede kernen. (At determinanten i visse tilfælde ikke, eller vanskeligt, kan udelades opfatter jeg som en konsekvens af NP'ens semantiske og tekstpragmatiske funktion, se nedenfor, snarere end som et syntagmetypologisk fænomen). Jeg betragter således syntagmer med substantiv- eller substantivisk kerne som substantivsyntagmer, uanset deres syntaktiske og tekstpragmatiske funktion.

I det følgende når jeg kun at berøre visse punkter relativt overfladisk, men jeg håber at det kan give et indtryk af nogle af de fænomener jeg vil inddrage i mit kapitel af vores projekt.

Jeg vil tillade mig ikke at gå i dybden med en definition af begrebet **tekst** på dette sted. På Liselejesymposiet sidste år og i vores artikel i fællespublikationen derfra (Jensen, Korzen & Skytte 1995) har vi fremlagt de tanker vi hidtil har gjort os om tekstbegrebet og tekstækvivalens.

2. Determination

Ved determination forstås normalt, at substantivsyntagmet er **determineret**, dvs. udstyret med determinant. Determinanten udtrykker trækket [$\pm$ kendt (for modtageren)] – samt trækket [$\pm$ givet], som jeg skal vende tilbage til om et øjeblik. Hvis determinanten er en artikel, udtrykkes **alene** disse træk; hvis der er tale om en anden form for determinant, udtrykkes herudover andre træk som fx kvantitet (ved talord og andre indefinitter), distribution (ved visse indefinitter), lokalisering (ved demonstrativer) osv.

Trækket [$\pm$ kendt for modtageren] plejer ikke at volde problemer, men det kan måske være meget godt alligevel at præcisere hvad vi taler om. Ved [$\pm$ kendt for modtageren] benyttet om en entitet vil jeg forstå, at denne entitet er tilstedeværende, henholdsvis ikke tilstedeværende, i modtagerens „kognitive bevidsthed“ på ytringstidspunktet.

Jeg vil ikke her gå meget i dybden med begrebet „kognitiv bevidsthed“. Jeg bygger på de senere års pragmatolingvistiske forskning i kognitiv struktur og mentale modeller, fx Brown/Yule (1983: 250ss), Harder (1990) og Togeby (1993: 29 og 317ss), samt på Bo Laursen (1993: 166) som i forbindelse med den kognitive bevidsthed hos kommunikationsmodtageren skelner mellem det „specifikke“ og det „generelle domæne“. Det specifikke domæne er begrænset til og afhængigt af kommunikationssituationen, dvs. af tekst og/eller kontekst (hvor der ved kontekst forstås den extratekstuelle kommunikationssituation), hvorimod det generelle domæne rummer modtagerens generelle viden og bevidsthed, som ligger ud over kommunikationssituationen.

Hvis en entitet er kendt for modtageren betyder det altså, at den på ytringstidspunktet er tilstedeværende i hans/hendes specifikke eller generelle kognitive bevidsthed, dvs. enten allerede tekstuel/kontekstuel introduceret eller generelt kendt. Hvis en entitet ikke er kendt for modtageren på ytringstidspunktet, betyder det at den, i og med den givne NP, nyintroduceres i teksten.

M.h.t. artiklerne plejer man at sige, at ubestemt artikel (og delingsartikel i de sprog der har én) udtrykker trækket [+ kendt], altså en nyintroducering, og at bestemt artikel udtrykker trækket [+ kendt]. Men at det sidstnævnte ikke nødvendigvis er tilfældet, og at trækket [$\pm$ kendt] ikke er tilstrækkeligt til at angive determinanternes indhold, fremgår bl.a. af NP'er og konstruktioner af typen:

- (1) I går mødte jeg *broderen til én af mine venner*
Ieri ho incontrato *il fratello di un mio amico*
- (2) I week-enden besøgte jeg *landsbyen Vindebæk*
Nel week-end ho visitato *il paesino di Vindebæk*

Disse definite NP'er udtrykker ikke trækket [+ kendt]², men derimod det træk jeg kort omtalte før og som jeg vil benævne [+ givet]. Trækket [$\pm$ givet] vedrører entitetens eksistens. Trækket [+ givet] udtrykker, at entiteten angives som identificerbar, dvs. dens eksistens er præsupponeret som givet over for modtageren. Trækket [+ givet] betyder, at entitetens eksistens asserteres i teksten.

Den bestemte artikel (samt andre determinanter som demonstrativerne *den, denne / questo, quello*) udtrykker trækket [+ givet]. Derimod udtrykker den bestemte artikel altså ikke nødvendigvis trækket [+ kendt]³.

Ubestemt artikel og delingsartikel (samt andre determinanter som indefinitter, herunder talord og kvantorer som *mange, få / molti, pochi*) udtrykker trækkene [+ kendt] [+ givet].

Trækkene [$\pm$ kendt] og [$\pm$ givet] vedrører altså ekstratekstuelle entiteter, og de er relateret til **teksten** som enhed: en entitet er kendt/givet inden for den tekst, det tekstunivers, NP'en forekommer i. Man kan

derfor kalde disse træk for **tekstpragmatiske træk**. Det er træk der tilføjes NP'en af determinanten, det er altså syntagmatiske træk og ikke semantiske træk, sådan som træk som [$\pm$ konkret], [$\pm$ tællelig], [$\pm$ human], [$\pm$ voksen] osv., som er udtrykt af syntagmekernen, dvs. af det substantiviske leksem⁴.

M.h.t. substantivleksemernes betydningsmuligheder skelnes inden for logikken mellem **intension** og **ekstension**. Intensionen er de leksikalske træk leksemet udtrykker, træk hvorefter ekstralingvistiske entiteter kan indordnes og kategoriseres; man kan også sige: træk, der er knyttet til en kategori af entiteter. Ekstensionen er den kategori af entiteter, som har de intensionelle træk, leksemet udtrykker. Intensionen kaldes også **begrebet**, eller leksemets „sense“; ekstensionen kaldes også leksemets **denotation**⁵.

Jeg skal nedenfor vende tilbage til de tekstpragmatiske træk [$\pm$ kendt] og [$\pm$ givet] og til artiklernes forhold til dem.

3. „Entiteter“

Det følger af definitionen på ekstension, at entiteter denoteret af substantiver og NP'er er **bærere af egenskaber** („carriers of properties“). Det er størrelser i en verden eller i et tekstunivers, som har de træk og egenskaber leksemet udtrykker. Jeg opfatter altså ikke, i denne forbindelse, egenskaber i sig selv, denoteret fx af adjektiver (*rød, stor, lille* osv.), som entiteter, og heller ikke relationer mellem entiteter, denoteret af sætningsverbaler (hvilket jeg skal vende tilbage til), opfatter jeg som entiteter.

En entitet, en bærer af egenskaber, kan være et tælleligt individ af en klasse:

- (3) *et bord, en stol*
un tavolo, una sedia

en afgrænset, ikke-tællelig masse:

- (4) *noget vin, lidt vand*
del vino, un po' d'acqua

eller en type: en undertype som i:

- (5)a Der er netop kommet *en ny Fiat* på markedet; Jeg har *min fars næse*
È appena uscita sul mercato *una nuova Fiat*; Ho *il naso di mio padre*
- b Jeg har købt *en venetiansk vin* til i aften
Ho comprato *un vino veneziano* per stasera

eller den overordnede type, dvs. en hel kategori af individer (6a) eller af masse (6b):

- (6)a *Hunden* er et pattedyr
Il cane è un mammifero
- b *Vin* gør godt
Il vino fa bene

Forskellen mellem et individ og en type er, at individet er en heterogen entitet og typen er en homogen entitet. Ved en **heterogen entitet** forstås en entitet, der er bundet i dimensionen rum. En **homogen entitet** er en entitet, der er ubundet i dimensionen rum.

Jeg bygger her bl.a. på Zemachs fire ontologier (Zemach 1970). Zemach definerer en entitet, der er ubundet i dimensionen rum, dvs. en homogen entitet, som en entitet, der ikke har **dele** i denne dimension, men som i enhver manifestation i denne dimension siges at være **hel**. En homogen entitet kan manifestere sig flere forskellige steder på samme tid.

Masser og typer er følgelig homogene entiteter. Vi taler om masser i forbindelse med ikke-tællelige leksemer, dvs. ved leksemer der i sig selv denoterer homogene størrelser (jvf. (4)). Derimod har vi at gøre med typer, der hvor en NP med tælleligt leksemer, dvs. et leksemer der i sig selv denoterer heterogene størrelser, læses med „homogeniseret“ betydning, som i (5a) og (6a). Vi kan også få typelæsning hvis et ord med massebetydning forekommer med ubestemt artikel (jvf. eks. (5b)) eller i pluralis⁶.

Fx hvis jeg fordeler (*noget*) *vin* eller *en venetiansk vin* i flere forskellige glas, har jeg i hvert glas entiteten (*noget*) *vin* / *en venetiansk vin*. Tilsvarende kan typerne i eks. (5a) og (6a) manifestere sig, eller „instantieres“, flere forskellige steder på samme tid. Hvis jeg observerer flere eksempler af arten *Hunden* eller af samme type *Fiat* eller *næse*, taler jeg stadig kun om én art *Hunden* og om én type *Fiat/næse*.

En entitet, som er bundet i dimensionen rum, dvs. en heterogen entitet, kan derimod ikke forekomme flere forskellige steder som andet end **dele** af sig selv. Individuer er heterogene entiteter. Hvis jeg siger:

(7)a Madsen har netop købt *en ny Fiat*

så vil Madsen nok ikke være begejstret for at se sin Fiat flere forskellige steder på én gang, for så vil det være i form af **dele** af Fiaten⁷. Sammenlign også type-NP'en i *Jeg har min fars næse* med individ-NP'en i fx:

(7)b Jeg elsker *min fars næse*

Hvis jeg tilføjer et individ af en klasse til et andet individ, tæller jeg to individer.

Som det fremgår af eksemplerne, sammenlign fx (5a)-(7a-b) og (6a)-(21c), er fortolkning af type over for fortolkning af individ ved tællelige leksemer afhængig af ko-teksten.

I denne forbindelse har jeg kun givet eksempler på konkrete entiteter. Entiteter kan også være abstrakte, fx „second order entities“, som denoteres af prædikative substantiver, dvs. substantiver der er afledt af eller i

øvrigt semantisk knyttet til verber eller adjektiver og udtrykker en tilstand, handling eller proces (jvf. også Lyons 1977: 442).

4. NP'ers betydningsmuligheder

Hvis det står nogenlunde klart hvad der menes med determination, så er det, som jeg nævnte i indledningen, noget mere kompliceret når vi kommer til begrebet reference.

Meget groft sagt benyttes termen reference dels om forholdet mellem sprog/tekst og verden, nærmere betegnet mellem sproglige udtryk og ekstralingvistiske størrelser, dels om det endoforiske forhold mellem antecedent og anafor, hvor det ofte siges at anaforen „refererer“ til sin antecedent (vi vender kort tilbage hertil i 5.3).

M.h.t. forholdet sprog/tekst – verden, er der allerede her mere end én anvendelse af termen reference. (Jeg begrænser mig til anvendelsen af termen i forbindelse med nominer og NP'er). Den bruges dels – relativt bredt og vagt – om NP'ens semantiske indhold, dvs. om NP'ens denotation (det som man kunne kalde forholdet sprog – verden), dels – lidt mere snævert – om NP'ens udpegning af konkrete referenter i en given tekst (dvs. forholdet tekst – verden), hvilket vi vender tilbage til i 6.

4.1 „Ekstensive“ NP'er

Et substantivsyntagmes betydningsmuligheder vil altid ligge inden for substantivkernens betydningsmuligheder (eventuelt yderligere begrænset af tilknyttede attributivled eller komplementer). Med andre ord: i en NP vil man fortolke en større eller mindre del af substantivleksemets ekstension. Hvis der er tale om hele ekstensionen, taler vi sædvanligvis om **generiske NP'er**, hvis der er tale om en del af ekstensionen vil jeg tale om **individualiserende NP'er**.

Det er vigtigt at bemærke at der ikke nødvendigvis, i en „generisk NP“, tales om hele ekstensionen. Med andre ord: artiklen i en generisk NP kan ikke fortolkes som universalkvantor, $\forall$. Ofte benyttes en generisk NP

i forbindelse med, at man udtrykker et for kategorien typisk træk, som ikke nødvendigvis dækker samtlige individer af arten. Det gælder fx i de såkaldte „prototypiske“ sætninger:

- (8) a *En hund* spiser kød / *Un cane* mangia la carne
 b *Hunden* spiser kød / *Il cane* mangia la carne
 c *Hunde* spiser kød
 d *Hundene* spiser kød } *I cani* mangiano la carne

konstruktioner hvortil der sagtens kan tilføjes undtagelser eller forbehold, i modsætning til de såkaldte „analytiske“ sætninger, hvor man applicerer et kategorielt træk på subjektet, fx:

- (9) a *En hund* er et pattedyr / *Un cane* è un mammifero
 b *Hunden* er et pattedyr / *Il cane* è un mammifero
 c *Hunde* er pattedyr
 d *Hundene* er pattedyr } *I cani* sono mammiferi

konstruktioner hvortil der ikke kan føjes undtagelser eller forbehold.

I en individualiserende NP læses ikke en hel kategori, men en del af en kategori. Begrænsningen kan være **kvantitativ**, dvs. der fortolkes et vist antal tællelige individer eller et vist kvantum masse (som fx i (1), (2), (4) og (7a-b)), eller **kvalitativ**, dvs. der fortolkes en særlig undertype (som i (5)). Det omfang af entiteter (individer eller masse), som fortolkes i en NP i en given sammenhæng, kaldes også, i visse dele af den franske lingvistik, for NP'ens **ekstensitet**⁸.

Jeg vil kalde NP'er, som udtrykker ekstensitet, for **ekstensive NP'er**, dvs. NP'er „der har et omfang“. En ekstensiv NP udtrykker et vist omfang af **entiteter**, enten en hel kategori eller en del af en kategori. På italiensk, i højere grad end på dansk, kræver en angivelse af entiteter i en tekst determination. Med andre ord: ved angivelse af et større eller mindre antal entiteter er man nødt til eksplicit at udtrykke disse entiteters tekstpragmatiske træk [$\pm$ kendt] og [$\pm$ givet].

Som sagt udtrykkes disse træk af NP'ens determinant, og som vi også sagde: hvis determinanten er en artikel, udtrykkes alene disse træk. Hvis

determinanten ikke er en artikel, udtrykkes også andre semantiske træk. Man kan derfor sige, at **artiklerne grammatikaliserer de tekstpragmatiske træk** [$\pm$ kendt] og [$\pm$ givet].

4.2 „Konceptuelle“ NP'er

Men hvad så hvis der ikke er nogen determinant? Vi kan stadig sige, at NP'ens betydningsmuligheder ligger inden for substantivleksemets betydningsmuligheder. Substantivleksemet udtrykker, som vi sagde, **ekstension** (en kategori af entiteter) og **intension/begreb** (de leksikalske og kategorielle træk, dvs. de træk hvorefter entiteter kan kategoriseres).

Helt parallelt hermed kan vi sige, at en NP kan udtrykke **ekstensitet** (et omfang af entiteter), eller alene **et begreb**, dvs. en abstrakt kategorialitet: en række intensionelle træk hvorefter entiteter kan kategoriseres. Dette sidste kan ske når NP'en ikke har determinant, i singularis i typer som:

- (10) Lukas drikker *vin*; Lukas skifter *tog*; Lukas har købt *hus*
Luca beve *vino*; Luca cambia *treno*; Luca ha comprato *casa*

I sådanne NP'er læses ikke nogen udpegning af entiteter, men alene angivelse af **begreber**, dvs. træk hvorefter entiteter kan kategoriseres. Ved tællelige leksemer, som *tog*, *hus* / *treno*, *casa* udtrykker NP'en kategorien som homogen type.

I pluralis kan der tilsvarende være tale om en abstrakt kategori, men i modsætning til singularisformen angiver pluralisformen ved tællelige leksemer heterogenitet; kategorien ses som en klasse af indbyrdes tællelige, dvs. heterogene, entiteter:

- (11) Lukas skriver *romaner*; Lukas sælger *blomster*; Lukas sælger *huse*
Luca scrive *romanzi*; Luca vende *flori*; Luca vende *case*

Men pluralisformen tillader også – i visse ko-tekster – en fortolkning af et afgrænset og konkretiseret antal entiteter med trækkene [$\div$ kendt] og [$\div$ givet]. Det sker typisk (men ikke udelukkende) hvis der i øvrigt

forekommer specificerende størrelser i teksten, fx attributivled, og/eller perfektivt verbalaspekt:

- (12) Lukas har skrevet *romaner der har vundet adskillige priser*
 Luca ha scritto *romanzi che hanno vinto diversi premi*

I (12) – men ikke i (10)-(11) – kan vi, stort set uden betydningsændring, indsætte determinanter: *nogle / dei* (delingsartikel).

Begrebs-NP'erne i (10)-(11) kan vi kalde for **konceptuelle NP'er**. I verden (og i afsenders og modtagers bevidsthed) eksisterer entiteter, der svarer til de denoterede begreber (nemlig ekstensionen svarende til leksemets intension), men i ytringen aktualiseres ikke noget indhold af individualiserede entiteter.

På italiensk forekommer konceptuelle NP'er på substantivisk ledplads (subjekt, objekt og styrelse for præposition) stort set kun i konstruktioner hvor de er særlig tæt tilknyttet et overordnet led. I tilfælde som eks. (10)-(11) har vi at gøre med **inkorporerede objekter**. Sædvanligvis defineres inkorporerede NP'er som NP'er, der indgår i særligt snævre konstruktioner og dermed mister deres mulighed for reference og deres syntaktiske status som fuldargument; de får derimod status som en slags modifikatorer, her verbalmodifikatorer.

I stedet for at tale om mistet referencemulighed ville jeg foretrække at sige, at de mister deres mulighed for at udpege entiteter. De angiver derimod det abstrakte begreb.

Herslund/Sørensen (1993: 1) definerer verbet som den størrelse i sætningen, der denoterer relationer mellem entiteter, og verbets argumenter som de entiteter, relationerne etableres imellem. Konceptuelle NP'er udtrykker ingen entiteter men alene intensionelle træk, dvs. alene en kvalitativ modificering af en generel verbalhandling. Verbalhandlinger som *at drikke-vin* (eller *at 'vindrikke'*), *at skifte-tog* (eller *at 'togskifte'*), *at købe-hus* (eller *at 'huskøbe'*) og *at skrive-romaner* (at *'romanskrive'*, *'romanforfatte'*), er kvalitative modificeringer af verbalhandlingerne *at drikke*, *at skifte*, *at købe*, *at skrive*, og ikke verbalhandlinger der er „fikseret“ eller bundet til bestemte, afgrænsede objekts-entiteter, som i fx:

- (13) drikke *noget vin*; skifte *en pære*; købe *et hus*; skrive *nogle romaner*
 bere *del vino*; cambiare *una lampadina*; comprare *una casa*; scri-
 vere *dei romanzi*

NP'ens rolle i tilfælde som (10)-(11) er altså at angive en abstrakt kategori i modsætning til en anden – og ikke individualiserede entiteter i modsætning til andre, som i (13). Man kan sige, at artiklerne (og de øvrige determinanter) er størrelser som semantisk fører NP'en fra ren begrebsbetydning til betydning af entitet, dvs. størrelser, der udtrykker en egentlig „substantivering“ af nominet⁹.

Den kvalitative verbalmodificering i tilfælde som (10)-(11) svarer helt til den kvalitative modificering af de tilsvarende prædikative substantiver på dansk:

- (14) Lukas er *vindrikker*, Lukas foretager *togskifte*, Lukas foretager *huskøb*
 Lukas er *romanforfatter*, Lukas er *blomstersælger*, Lukas er *hussælger*

hvor man på italiensk foretager nominalinkorporering med præposition:

- (15) *bevitore di vino*, *cambiamento di treno*, *scrittore di romanzi*, *venditore di fiori* osv.

Eksempler på subjektsinkorporering har vi på italiensk alene ved inakkusative verber, fx:

- (16) *Arrivava gente*; *Mi mancano soldi*
 [Der ankom *mennesker*; Jeg mangler *penge* – egt.: *Penge* mangler for mig]

Parallelt med objektsinkorporeringerne ovenfor fungerer disse subjekter rent intensionelt som kvalitative modificeringer af generelle verbalhandlinger eller -situationer ('menneskeankomst', 'pengemangel'). I visse tilfælde svarer der, til sådanne subjektsinkorporeringer, egentlige leksikaliseringer, fx:

- (17) *cade pioggia, cade grandine* ~ *piove, grandina*
der falder regn, der falder hagl ~ *det regner, det hagler*

På styrelsesplads i fx attributive præpositionssyntagmer vil tilsvarende intensionelle modifikatorer, fx:

- (18) [un/il] direttore d' *albergo*

ofte svare til førsteleddet i substantivsammensætninger på germanske sprog: *hotelkeeper, Hoteldirektor, hoteldirektør*, svarende til (14)-(15), i modsætning til tilsvarende ekstensive styrelser, der udtrykker individualiserede entiteter:

- (19)a [un/il] direttore di *un albergo*
 b [un/il] direttore dell' *albergo*

Hvor subjekts-/objektsinkorporering som i (10)-(11) og (16) på dansk bl.a. ytrer sig ved en særlig trykfordeling med tryktab på verbet, ytrer den sig på italiensk ved en række begrænsede muligheder for omskrivninger (dislokering, sætningskløvning, topikalisering, passivomskrivning)¹⁰.

5. NP'ers tekstpragmatiske funktion

De betydningsmuligheder, jeg har omtalt, angivelse af entiteter over for angivelse af begreber, dvs. rent intensionelle træk, er knyttet til NP'en uafhængigt af dens syntaktiske funktion, og dermed, som vi nu skal se, uafhængigt af dens tekstpragmatiske funktion.

Hvis vi et øjeblik tillader os at se bort fra NP'er i sætningsadverbielle funktioner af typen:

- (20) Jeg kommer *en dag* og besøger dig

kan vi rent syntaktisk skelne mellem NP'er på **substantiviske ledpladser** (subjekt, objekt, styrelse for præposition) og NP'er på **substantiviske/adjektiviske ledpladser** (prædikativer, apposition og attributiv)¹¹.

5.1 NP'er på substantiviske ledpladser

Ekstensiv NP'er på substantiviske ledpladser har den funktion i teksten, at de **indicerer** (udpeger) en eller flere entiteter, som den talende ønsker at beskrive eller vurdere eller lade indgå i en handling. Hvis der i sætningen udpeges entiteter på mere end én substantivisk ledplads, udtrykker verbet relationen mellem de udpegede entiteter. Entiteterne kan være kendte/givne eller ikke kendte/ikke givne, de kan være specifikke (dvs. kendte af afsenderen)¹² eller non-specifikke. Hvis de er non-specifikke kan der være tale om generiske eller individualiserende NP'er:

- (21)a *En hund* kom gående hen ad gaden / *Un cane* camminò per la strada [+ spec.] (subj.)
 b *En hund* spiser kød / *Un cane* mangia la carne [+ spec.] [+ gener.] (subj.)
 c Jeg så *hunden* på gaden / Vidi *il cane* per la strada [+ spec.] (obj.)
 d Dette kød vil jeg give til *en [eller anden] hund* / Questa carne la darò ad *un cane* [+ spec.] [+ gener.] (styrelse)

Som det fremgår af eksemplerne, er den specifikke vs. non-specifikke læsning og (hvis non-specifik) den generiske vs. non generiske læsning af en indicerende NP bestemt af ko-teksten. Hvis NP'en er specifik udpeges en bestemt størrelse i verden; hvis NP'en er non-specifik, er den udpegede størrelse begrænset til tekstuniverset (jvf. 6. nedenfor).

Konceptuelle NP'er på substantiviske ledpladser angiver begreber og fungerer i sætningen som modifikatorer, jvf. (10)-(11) og (16)-(18).

5.2 NP'er på substantiviske/adjektiviske ledpladser

NP'er på substantiviske/adjektiviske ledpladser har derimod en anden funktion i teksten. I tilfælde som:

- (22)a Nuser er *en hund* / Snoopy è *un cane* (prædikativ)
 b Åse er *læge* / Åse è *medico* (prædikativ)
 c Hans, *lægen fra Roskilde som jeg har fortalt om*, er rejst / Hans, *il medico di Roskilde di cui ti ho parlato*, è partito (apposition)
 d Si tratta di una pistola *giocattolo* (attributiv) [= en legetøjspistol]

benyttes de kursiverede NP'er **ikke** til at udpege størrelser i verden eller i tekstuniverset. De bruges derimod til at **beskrive** størrelser (dvs. til at prædicere), størrelser der er udpeget af en anden (indicerende) NP; i (22a-c) NP'er på subjektspads, i (22d) NP'en på styrelsespads.

Størrelsen, som beskrives, kan enten beskrives som en entitet, en „bærer af egenskaber“, dvs. som et medlem af en klasse. Vi kan her tale om **klassificerende** beskrivelser. Det er tilfældet hvis den beskrivende NP er ekstensiv, som i (22a/c). Eller den beskrevne størrelse kan beskrives alene ved en række intensionelle træk, dvs. alene ved egenskaber, en særlig adfærd el.lign. Vi kan da tale om en **kvalificerende** beskrivelse. Det er tilfældet hvis den beskrivende NP er konceptuel, som i (22b/d).

Hvis størrelsen beskrives som en entitet, kan det være en entitet som har trækket [+ kendt/givet] (som i (22c)) eller [- kendt/givet] (som i (22a)). Under alle omstændigheder er det den beskrivende NP's funktion at attribuere en beskrivelse, en værdi eller en funktion, til en størrelse, som er udpeget af en anden NP.

En klassificerende beskrivelse er normalt af mere „blivende“ karakter end en kvalificerende beskrivelse. Hvis man beskrives som bærer af en bestemt egenskab, er det typisk en mere vedvarende egenskab, end hvis man blot attribueres en bestemt egenskab i en given situation. Dette fænomen er dog mere udpræget på dansk end på italiensk, jvf. eksempler af typen:

- (23)a Hans er *en dreng*
 b Da Hans var *dreng* ...

hvor der i (23a) er tale om et forhold set som vedvarende og i (23b) et overstået forhold¹³. Der kan også være tale om en subjektiv vurdering, en metaforisk/figurativ beskrivelse, hvorved en størrelse beskrives som medlem af en klasse, som den rent objektivt ikke tilhører; sammenlign fx:

- (24)a Hans er *en slagter*
 b Hans er *slagter*

I (24b) tillægges „Hans“ nogle abstrakte træk, der har at gøre med en adfærd, en profession; beskrivelsen er neutral og objektiv verificerbar. I eks. (24a) beskrives han derimod subjektivt vurderende som bærer af nogle særlige egenskaber, som medlemmerne af klassen *slagtere* har. I virkeligheden kan han være kirurg, bokser, eksaminator ved en højere læreanstalt el.lign.

På italiensk findes den samme mulighed for skelnen, men den er ikke lige så fast som på dansk. Et tilfælde svarende til (24a) behøver ikke at være figurativt på italiensk.

En beskrivelse kan blive klassificerende hvis der indgår (især tunge) attributivled, hvorved der netop kræves en beskrivelse som „bærer af egenskaber“:

(25) Hans er *en vældig dygtig slagter* / Gianni è *un macellaio molto bravo*
 Hans er *en slagter jeg har kendt i mange år* / Gianni è *un macellaio che conosco da anni*

(25') *Hans er *vældig dygtig slagter* / *Gianni è *macellaio molto bravo*
 *Hans er *slagter jeg har kendt i mange år* / *Gianni è *macellaio che conosco da anni*

Omvendt opfører de kvalificerende NP'er sig „adjektiv-agtigt“, såvel semantisk som syntaktisk; fx kan de underordne gradsadverbier og (måske i højere grad på italiensk end på dansk) gradbøjes:

(26) Hans er *meget barn* [~ *meget barnlig*] /
 Gianni è *molto ragazzo*, Gianni è *il più ragazzo* di tutti¹⁴

5.3 Pronominaliseringsforhold

Vi kan konkludere, at en NP på substantivisk ledplads har den tekstpragmatiske funktion at indicere/udpege en størrelse, mens en NP på substantivisk/adjektivisk ledplads har den tekstpragmatiske funktion at prædicere/beskrive en størrelse udpeget af en anden NP¹⁵:

Fig. I

	substantivisk ledplads	subst./adjekt. ledplads
ekstensiv NP	udpeger entitet; subj./obj. er argument	udtrykker klassifi- cerende beskrivelse
konceptuel NP	udtrykker begreb; subj./obj. er kvalific. modifikator ¹⁶	udtrykker kvalifi- cerende beskrivelse

Disse forskelle afspejler sig også i forbindelse med pronominaliseringsmulighederne. **En udpeget entitet**, dvs. en NP på substantivisk ledplads, kan genoptages af et anaforisk udtryk på en substantivisk ledplads i en følgende sætning. På objektsplads kan anaforen fx være et (bøjeligt) pronomener *ham, hende, den, det* etc. / *lo, la* etc., jvf. italienske eksempler af typen

- (27) Me l'ha detto *un'amica* [subjekt]. Non *la* conosci
 Ho incontrato *un'amica* [objekt]. Non *la* conosci
 E' la casa di *un'amica* [styrelse]. Non *la* conosci

Den samme mulighed for genoptagelse har en NP på prædikativplads i de såkaldte „specificerende“ sætninger „frasi specificative“, Renzi/Salvi 1991: 163ss), hvor subjektets funktion er at udtrykke en egenskab ved entiteten, udpeget af NP'en på prædikativpladsen:

- (28) La sua migliore amica è *Maria*. Non *la* conosci

Muligheden findes normalt også hos konceptuelle NP'er på subjekts-/ objektsplads samt hos visse konceptuelle NP'er på styrelsesplads. Her findes dog en række begrænsninger, som jeg, for italiensk vedkommende, har behandlet bl.a. i Korzen (1994a).

Det anaforiske udtryk udpeger den samme entitet igen (eller evt. en størrelse der er knyttet til den udpegede entitet¹⁷), og entiteten kan genoptages hvadenten den er [$\pm$ kendt] og [$\pm$ specifik]:

- (29) Hans har foræret mig *bogen* [+ kendt]. Jeg læser *den* i toget
Gianni mi ha regalato *il libro*. *Lo* leggerò sul treno
- (30) Hans har foræret mig *en bog* [+ kendt] [+ spec.]. Jeg læser *den* i toget
Gianni mi ha regalato *un libro*. *Lo* leggerò sul treno
- (31) Hvis du forærer mig *en bog* [+ kendt] [+ spec.], læser jeg *den* i toget
Se mi regali *un libro*, *lo* leggerò sul treno

Muligheden for anaforisk genoptagelse er dog afhængig af det anaforiske udtryks ko-tekst. Fx kan en non-specifik antecedent, der udpeger en entitet hvis „eksistens“ er modalt betinget el.lign., ikke genoptages i en ko-tekst der forudsætter faktisk eksistens:

- (32) Jeg ville ønske jeg havde *et hus* på landet. *Det ligger på Møn

(asterisken angiver manglende tekstkohærens). Eksempler af denne type ses tit citeret som „bevis“ på at non-specifikke antecedenter ikke kan have anaforer (i hvert fald af samme art som specifikke antecedenter).

En beskrivelse, kvalificerende eller klassificerende, kan kun genoptages på subjektspredikativ-plads og kun med et ubøjeligt *det* / *lo*, som genoptager den samme beskrivelse:

- (33) Hanne er *læge*. *Det* har hun været i mange år
Gianna è *medico*. *Lo* è da molti anni
- (34) Hanne er *en (rigtig) slagter*. *Det* har hun været i mange år
Gianna è *una (vera) macellaia*. *Lo* è da molti anni
- (35) Hanne er *morderen*. *Det* er hun helt sikkert
Gianna è *l'assassina*. *Lo* è sicuramente

Hvis vi et øjeblik vender tilbage til Herslund/Sørensens definition af verbet som den størrelse der denoterer relationer mellem entiteter og argumenterne som de entiteter imellem hvilke relationerne etableres, virker det (også her) som om man med fordel på forhånd kunne skelne

mellem entiteter på substantiviske ledpladser og entiteter på substantivisk/adjektiviske ledpladser. Argumenterne på substantiviske ledpladser **udpeger** entiteter (i verden eller i tekstuniverset), og det virker oplagt at tale om relationer herimellem, relationer som er denoteret af verbet i sætningen, fx:

(36) *Hans* kender *en slagter*
Gianni conosce *un macellaio*

(37) *Jeg* har snakket med *en slagter*
(Io) ho parlato con *un macellaio*

Derimod er entiteter på substantiviske/adjektiviske ledpladser ikke udpeget og „eksisterer“ ikke på samme måde, og i en sætning som:

(38) *Hans* er *en slagter*
Gianni è *un macellaio*

synes det umiddelbart vanskeligere at se en konkret relation mellem to entiteter, *Hans/Gianni* og *en slagter/un macellaio*, med mindre man netop vil se beskrivelsen, attributionen af en værdi eller af en karakteristik, som en „relation“. Men der er i hvert fald tale om en helt anden relations-„type“ end i eks. (36)-(37). Det vil også være behageligt at kunne se bort fra konstruktioner som (33), hvor der i prædikativet ikke er tale om nogen entitet – men grammatisk vel om et argument.

6. NP'ers „reference“

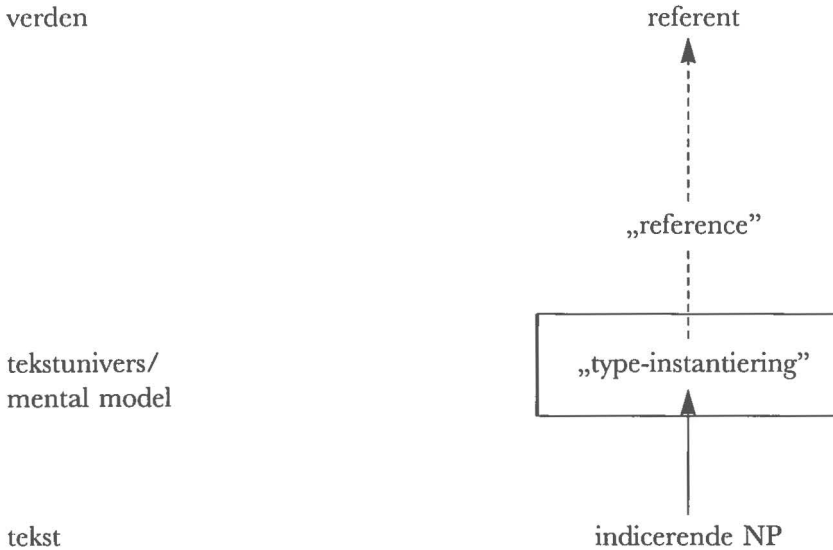
Reference defineres i mange tilfælde som **en NP's udpegning af størrelser i verden**, dvs. som tekstens „forankring“ i verden. Der er tale om en relation mellem **tekst** og **verden** („verden“ kan være vores konkrete omgivende verden eller en fiktiv, imaginær verden): uden for tekst og tekstunivers eksisterer der en størrelse, som NP'en refererer til. Fortolkningen af en NP's reference afhænger af ko- og kontekst og kan i øvrigt være usikker:

- (39) Jeg så *en mand* på gaden [+ reference]
- (40) Jeg så ikke *en mand* (men en kvinde) på gaden [+ reference] (i *en mand*)
- (41) Hvis jeg ser *en mand* stikker jeg af [$\pm$ reference]

Alene indicerende NP'er (dvs. NP'er på substantiviske ledpladser) kan være referentielle. En beskrivende NP, der i sig selv alene attribuerer en egenskab, eller en karakteristik som bærer af egenskaber, til en udpeget entitet, kan ikke selv være referentiel¹⁸.

Her følger jeg den skelnen, som mange tekstpragmatikere foretager, mellem den „type-instantiation“, eller „type-eksemplificering“, som finder sted i tekstuniverset (og i modtagerens „mentale model“ af den beskrevne situation) ved udpegning af en **non-specifik entitet**, og den egentlige „reference“, som der er tale om ved udpegning af en **specifik entitet** i en verden. Ved type-eksemplificeringen taler man også om „diskurs-entiteter“ eller „mentale entiteter“ (jvf. fx Harder (1990: 57, 62), Vikner (1991: 106) og Laursen (1993: 170)), og der er ingen forbindelse med eller forankring i nogen verden uden for tekstuniverset. Specificiteten, dvs. den direkte forbindelse mellem teksten og en entitet i verden, opfattes som en yderligere semantisk komponent, som tillægges en indicerende NP ved en særlig „sproghandling“:

Fig. II

Efter denne definition er der altså kun tale om „reference“, dvs. om en egentlig forankring af teksten i verden, ved specifikke NP'er på substantivisk ledplads, og ikke ved substantiviske/adjektiviske NP'er og ikke ved non-specifikke NP'er, herunder generiske NP'er, på substantivisk ledplads (jvf. (8)-(9)). Men i den rent sproglige manifestation er der sjældent nogen forskel mellem specifikke og non-specifikke NP'er på substantivisk ledplads, fx m.h.t. mulighederne for antecedentfunktion og pronominalisering, sammenlign (30)-(31) (med det omtalte forbehold hvad angår ko-tekstens betydning for anaforens forekomst, jvf. (32)), og i forbindelse med en rent sproglig beskrivelse kan man sige, at en skelnen mellem refentielle og non-refentielle NP'er på substantivisk ledplads normalt er lidet væsentlig.

7. Opsummering

En hurtig opsummering af nogle af de fænomener, der vil blive behandlet i kapitlet om reference i italienskprojektet (på væsentlig grundigere manér end det har været muligt her):

– Der skelnes mellem NP'er med ren begrebsbetydning og NP'er med entitetsbetydning. En entitet defineres som en bærer af egenskaber, hvorimod begrebet er et sæt af rene egenskaber (hvorefter entiteter kan kategoriseres). I en NP med entitetsbetydning vil man fortolke en større eller mindre del af den af lekset denoterede ekstension.

– Ved determination overgår NP'en fra begrebsbetydning til entitetsbetydning. En angivelse af entiteter kræver en angivelse af entiteternes træk [$\pm$ kendt/givet]. I visse tilfælde kan „nulartiklen“ (den manglende determinant) dog udtrykke trækkene [$+$ kendt] og [$+$ givet] ved en entitet.

– Der skelnes mellem substantiviske ledpladser, hvor NP'en rent tekstpragmatisk har indicerende (udpegende) funktion, og substantivisk/adjektiviske ledpladser, hvor NP'en har prædicerende (beskrivende) funktion. Reference – i betydningen udpegning af konkrete entiteter i en verden – finder kun sted i specifikke indicerende NP'er.

– De indicerende NP'er kan fungere som antecedenter for anaforiske udtryk, NP'er og pronominer, som genoptager de udpegede entiteter/begreber eller andre entiteter/begreber i tilknytning hertil¹⁹, og de får herved en særlig betydning for tekstens samlede opbygning og de såkaldte „anaforiske kæder“. De prædicerende NP'er på subjektsprædikativplads (i ikke-specificerende sætninger, jvf. (28)) kan fungere som antecedenter for ubøjeligt *det / lo*.

En undersøgelse af en teksts anaforiske kæder afslører mange sprogtypologiske træk – ikke mindst i en kontrastiv sammenhæng. Hvad angår dansk – italiensk, afsløres fx tendensen i dansk til brug af kortere sætninger med flere „ringe“ i de anaforiske kæder over for tendensen i italiensk til højere grad af nominalstil med færre anaforiske kæder og generelt længere, hypotaktisk ordnede sætninger. De anaforiske kæder kan også tydeliggøre distributionen af anaforiske pronominer vs. anaforiske NP'er, en fordeling som bl.a. afhænger af antecedentens og anaforens syntaktiske funktioner²⁰.

Henvisninger

- Brown, Gillian & George Yule. 1983. *Discourse analysis*. Cambridge University Press. (Trad. ital.: *Analisi del discorso*. Bologna, Il Mulino, 1986).
- Hansen, Erik & Lars Heltoft. under udarbejdelse. *Grammatisk semantik*. (manuskript).
- Harder, Peter. 1990. The Pragmatics and Semantics of Reference. *Pragmatics and its Manifestations in Language*. Copenhagen Studies in Language 13, pp. 41-78.
- Herslund, Michael. 1994. La notion d'incorporation en danois et en français. *Travaux de linguistique et de philologie* XXXII, pp. 7-18.
- Herslund, Michael & Finn Sørensen. 1993. Valence Theory. An Introduction to the Danish Project. *LAMBDA 18. The Nordlex Project. Lexical Studies in the Scandinavian Languages*, pp. 1-22.
- Jensen, Bente Lihn, Iørn Korzen & Gunver Skytte. 1995. Tekst, teksttypologi og tekstækivalens i kontrastivt perspektiv. In: *Ny forskning i grammatik. Fællespublikation 2. Liselejesymposiet 1994*. Odense Universitetsforlag, pp. 73-90.
- Korzen, Iørn. 1994a. L'articolo zero – articolo 'di concetto'. *Atti del III Congresso degli Italianisti Scandinavi. Turku/Åbo 4-6 giugno 1992*. Italianistica scandinava 2, Università di Turku, pp. 161-184.
- Korzen, Iørn. 1994b. Individuer, typer, masser og kategorier. Om substantivleksemers og -syntagmers betydning med specielt henblik på italiensk. *Leksikon og Verden. ARK 76*, pp. 47-70. Handelshøjskolen i København.
- Korzen, Iørn. 1994c. I pronomi clitici *lo, la, li, le* vs. *ne* in italiano. Significato di 'estensità' vs. significato di 'concetto'. *Actes du XIIe Congrès des Romanistes Scandinaves. Aalborg, 11-15 août 1993. Edités par Gerhard Boysen*. Aalborg University Press, pp. 269-282.
- Korzen, Iørn. 1995. „Anaforske kæder“. En metode ved kontrastiv sprogforskning. *Sprint* 1995/2.
- Korzen, Iørn. Under udgivelse, a. Determinazione e referenza del sintagma nominale. *L'analisi linguistica e letteraria*. 1995/2.
- Korzen, Iørn. Under udgivelse, b. Il sintagma nominale categoriale – un valore di „default“. *Atti del IV Congresso degli Italianisti Scandinavi, Copenhagen 8-10 giugno 1995*.
- Laursen, Bo. 1993. Anaphores, localisation prédicative et instructions interprétatives. *Revue Romane*, 28/2, pp. 166-194.
- Lyons, John. 1977. *Semantics*, 2. Cambridge University Press.

- Renzi, Lorenzo. 1985. L'articolo zero. *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso. Teorie e applicazioni descrittive*. SLI 24, pp. 271-288.
- Renzi, Lorenzo & Giampaolo Salvi (a cura di). 1991. *Grande grammatica italiana di consultazione*. Vol. II. Bologna, Il Mulino.
- Togebye, Ole. 1993. *Praxt. Pragmatisk tekstteori 1-2*. Aarhus Universitetsforlag.
- Vikner, Carl. 1991. Semantic Analysis of Complex N-bars. *LSP. Nine Studies on Language for Special Purposes*. Copenhagen Studies in Language, 14, pp. 101-119.
- Wilmet, Marc. 1986. *La détermination nominale*. Paris, Presses Universitaires de France.
- Zemach, Eddy M. 1970. Four Ontologies. *The Journal of Philosophy*, LXVII, 8, pp. 231-247. (også i: Pelletier, Francis Jeffrey: *Mass Terms: Some Philosophical Problems*. Dordrecht/Boston/London, D. Reidel Publishing Company, 1979, pp. 63-80).

Noter

- 1: „La presenza di un articolo presuppone infatti che il SN serva a un atto di riferimento. [...] la presenza di un articolo è un'indicazione univoca e il SN rimanda a un referente, di cui l'articolo precisa la maggiore o minore notorietà ai protagonisti dell'atto di comunicazione. L'assenza dell'articolo non è un'indicazione altrettanto univoca: mancando l'articolo il SN può o meno rimandare a un referente. [...] se l'articolo è, com'è possibile, in primo luogo il segnale che il SN rimanda a un referente, tuttavia l'articolo può mancare impunemente in una serie di casi. [...] Partendo ora non più dalla lingua, ma dall'atto linguistico, diremo che all'assenza di riferimento deve corrispondere l'assenza dell'articolo“ (Renzi 1985: 274, 283-284).
- 2: Vindebæk er en lille, meget idyllisk landsby på Vestmøn, som jeg ikke har mødt mange mennesker der kender.
- 3: Jeg har behandlet NP'er med bestemt artikel på italiensk og deres træk [+ givet] [$\pm$ kendt] i Korzen (under udgivelse, b).
- 4: Mange leksemer er polyseme fx hvad angår trækkene [$\pm$ tællelig] og [$\pm$ konkret], og forskellige NP-typer (på italiensk bl.a. NP'er med ubestemt artikel vs. NP'er med delingsartikel) kan „aktivere“ forskellige træk [$\pm$ tællelig] og [$\pm$ konkret].
- 5: For nærmere detaljer og bibliografiske henvisninger se fx Korzen (1994a: 164-165).
- 6: Her kan der dog også være tale om polysemer og om aktivering af en tællelig betydningsvariant, fx [Vi vil gerne bestille] to kaffe; [Vil du have] en øl?
- 7: Vedr. masser, typer og individer, se også Korzen (1994b).
- 8: Jvf. fx Wilmet (1986: 47ff). Ekstensiteten i det, jeg kalder en „individualiserende NP“, kaldes hos Wilmet „partitiv ekstensitet“, i modsætning til „ekstensiv ekstensitet“ i en generisk NP.
- 9: Dog således at vi også i visse tilfælde læser en betydning af (evt. specifikke) entiteter i NP'er uden determinant; jvf. fx (12) og, alene på dansk, typer som (6b) og (8c)-(9c).
- 10: Jeg har behandlet disse fænomener i Korzen (1994a) og Korzen (under udgivelse, a). Om-

skrivningsmulighederne på italiensk varierer afhængigt bl.a. af nominets træk [$\pm$ tællelig] og [$\pm$ konkret].

Tilen inkorporeringsstruktur svarer altid ikke-inkorporeret struktur, dvs. en struktur med en determineret NP: *bevitore di un po' di vino, venditore di certi fiori*, etc. I andre tilfælde, af typen *pezzo/parte di ricambio, muro di cinta, Corte di appello*, kan man derimod tale om leksikaliserede kompleksstrukturer. Sådanne tillader ikke determinering af præpositionssyntagmets styrelse eller adjektivisk modificering alene af over- eller underled. Jvf. også, for fransk, Herslund (1994: 12ss).

11: Attributivfunktionen gælder kun NP uden determinant og er ganske almindelig på italiensk, jvf. (22d) nedenfor, men ikke på dansk.

12: I bred forstand: afsender behøver ikke at kende til entiteternes præcise identitet, men han/hun har kendskab til deres eksistens, som i tilfælde som:

Man har fortalt mig, at De har fundet *en pibe*

Jeg har hørt at Georg har fundet sig *en amerikansk pige*.

13: Hansen/Heltoft (under udarbejdelse, p. 22) taler her om **essens** (faste, uforanderlige egenskaber) vs. **accidens** (egenskaber, der er foranderlige i tid og rum).

14: På dansk – men ikke på italiensk – har man specielt konstruktioner med konceptuelle (neutrum)NP'er af typen:

Der er ikke *meget bil* i en Skoda

Der er *noget turistbrochure* over disse bøger.

15: Det er vigtigt at skelne mellem beskrivelse som tekstpragmatisk funktion og beskrivelse som semantisk funktion i et appellativ – i modsætning til propriets „de-nominerende“ funktion.

16: Dette i forbindelse med „fuldverber“, fx som ovenfor beskrevet i (10)-(11) og (16)-(17). Anderledes forholder det sig ved støtteverber og lignende (som *esserci, volerci*), på italiensk i verbo-nominale prædikater som *avere fame, fare festa, fare sciopero*, som samlet udtrykker en kvalificerende beskrivelse af subjektet, fx:

Luca ha fame, A Luca viene fame ~ Luca è/diventa affamato

eller en verbalhandling svarende til et simpelt verbal

Luca fa sciopero ~ Luca sciopera.

Under alle omstændigheder udtrykker NP'en alene intensionelle træk og ikke entiteter. Jvf. også Korzen (1994a).

17: De såkaldte implikative eller associative anaforiske henvisninger som:

Hans har købt et hus på landet. *Haven* er kæmpestor.

18: I visse tilfælde kan man dog sige, at en NP benyttes såvel indicerende som prædicerende, fx i de frie prædikater, hvor en ekstensiv NP udpeger en entitet, der samtidig bruges til at beskrive en anden entitet:

Il figlio, *un groppo in gola*, conferma come un automa: „Sì, è vero. [...]“. (Corriere della sera 15.10.91, p. 17)

Era un vegliardo, col volto glabro, *il cranio senza capelli, i grandi occhi celesti, una bocca sottile e rossa, la pelle candida, il teschio ossuto a cui la pelle aderiva come fosse una mummia conservata nel latte*. (Umberto Eco: Il nome della rosa. Milano, Bompiani, 1985, p. 56).

19: Vedr. muligheden (i italiensk) for anaforisk genoptagelse af det i en ekstensiv NP denoterede begreb, fx:

Luca ha già *un figlio* e non *ne* vuole altri [*ne* → begrebet *figli*]

eller en anaforisk angivelse af en entitet, svarende til det i antecedenten angivne begreb, fx:

Luca è senza *macchina*. *L* ha presa sua moglie [*L*' → en specifik *bil*]

jvf. Korzen (1994c).

20: Jeg har beskrevet analysen af anaforiske kæder i Korzen (1995).

Adverbialer i russisk: skopus- og domæneforskelle

Per Durst-Andersen
Russiskprojektet

1. Indledning

Nærværende arbejde er resultatet af et første-forsøg på at applicere min teori om sproglige supertyper i almindelighed og russisk aspekt i særdeleshed på adverbialer i russisk (se Durst-Andersen 1992, 1993/1994, 1995a). Arbejdet er endnu på et foreløbigt stade, og det vil derfor ikke være muligt i denne artikel at tage hensyn til tidligere resultater inden for adverbialforskningen. Dette tænkes gjort i anden sammenhæng, idet den svenske slavist Ingrid Maier, der er specialist i leksikalsk semantik og herunder i særlig grad adverbialernes leksikalske semantik (se fx Maier 1994), og jeg er igang med et større projekt om russiske adverbialer. Det skal yderligere pointeres, at det begrebsapparat, der vil blive anvendt nedenfor, kun skal betragtes – hvis vi lige ser bort fra den grove inddeling – som noget rent foreløbigt.

Nedenfor vil jeg først redegøre for nogle af de krav, som en teori om adverbialer nødvendigvis må opfylde for overhovedet at være i stand til at kunne bruges. Som bekendt opererer adverbialer på mange forskellige planer og niveauer, hvorfor disse krav egentlig er ret omfattende og mere eller mindre forudsætter en helhedsteori (cf. Nølke 1978). Derefter følger en klassificering af russiske sætnings- og ikke-sætningsadverbialer og til sidst nogle refleksioner over leksikalske strukturer inden for russiske adverbialer.

2. Propositionelle strukturer, sætningsformer og disses superstrukturer

Først og fremmest skal en delteori om adverbialer have en teori om forskellige sætningsformer og deres syntaks og semantik. Alle kan i en eller anden forstand analysere en ytring som *Jeg gav dig en bog* med deklarativ sætningsform, en ytring som *Gav jeg dig bogen?* med inter-

rogativ sætningsform og en ytring som *Giv mig bogen!* med imperativ sætningsform og derpå sige, hvad der forener og adskiller dem. Men spørgsmålet er, hvad de enkelte sætningsformer egentlig betyder og hvordan de egentlig er struktureret. Er det virkelig så enkelt som nogle lingvister, bl.a. Lyons (1977:751ff), lader antyde, nemlig at deklarative sætninger har „It is the case that p“ eller „It is so“, og at imperative sætninger har „So be it!“? Er det tilfældet, at alle sprog har samme **deklarative, interrogative og imperative superstruktur**? Er det derudover sådan, at „p“ ikke lader sig dele i mindre dele, således at een sætning nødvendigvis altid vil svare til een proposition? Det er nogle af de spørgsmål, som en teori om adverbialer er tvunget til at tage stilling til og levere svar på. Da jeg anvender parafraser, vil jeg starte med at introducere de forskellige propositionelle strukturer, der efter min mening kan indgå på *p*'s plads i en hvilken som helst ytrings superstruktur.

2.1 Propositionelle strukturer

En teori om adverbialer må indeholde en klassificering af mulige propositionelle strukturer, der i alt væsentlighed kan reduceres til en kombination af, hvad jeg kalder verbets genus (se Durst-Andersen 1996), dvs. om verbet hører til klassen af tilstandsverber, aktivitetsverber (tilsammen ikke-handlingsverber) eller handlingsverber, og af verbets aspekt, dvs. om primært en handling (sekundært en ikke-handling) præsenteres som en begivenhed eller en proces. Hvis vi ser bort fra såkaldte aktionsartsverber i russisk, får vi en skelnen imellem fire mulige propositionelle strukturer, der deler sig i to simple og to komplekse.

2.1.1 De simple strukturer

De to første kaldes simple strukturer, fordi de udelukkende skaber en enkelt grund-proposition. Alt afhængigt af, om denne grund-proposition indeholder en tilstands- eller en aktivitetsbeskrivelse, får vi en propositionel model for tilstande eller aktiviteter. Den propositionelle model for tilstande kan rumme en lokationsbeskrivelse, en possessionsbeskrivelse, en oplevelsesbeskrivelse eller en kvalitetsbeskrivelse. Lad os tage et eksempel på en tilstandsbeskrivelse, der involverer lokation (se 1):

(1) *Anja Ø v bassejne* 'Anja er i poolen'.

Alle lokationsbaserede tilstandsverber kan således siges at gå over følgende parafrasemodel: (X EXISTS ON LOCATION). Tager man et hvilket som helst aktivitetsverbum, vil man kunne se, at aktivitetsbeskrivelsen altid vil rumme en entailment-struktur i form af en tilstandsbeskrivelse. Således vil aktiviteten 'gå' nødvendigvis implicere, at den, der går, står op; aktiviteten 'lede noget' vil nødvendigvis implicere, at den, der leder noget, har en bestemt form for ejendomsforhold over for det, der bliver ledet; aktiviteten 'lytte til noget' vil nødvendigvis implicere, at den, der lytter, har en auditiv oplevelse af noget, der således fastholdes ved hjælp af en auditiv aktivitet; og aktiviteten 'græde' vil nødvendigvis implicerer, at den, der græder, har en bestemt kvalitet – vedkommende er enten ked af det eller glad. Lad os tage et eksempel på en aktivitetsbeskrivelse, der involverer lokation (se 2):

(2) *Anja plavaet v bassejne* 'Anja svømmer i poolen'.

Alle lokationsbaserede aktivitetsverber kan således siges at gå over følgende parafrasemodel: [X EXISTS ON LOCATION] (X PRODUCES AN ACTIVITY).

2.1.2 De komplekse strukturer

De to andre kaldes komplekse strukturer, fordi de skaber to grundpropositioner svarende til to forskellige former for handlingsbeskrivelser. Da en handling – en aktivitet, der har telicitet til en tilstand – er et konstrukt, dvs. et samlebegreb for to forskellige situationer ude i virkeligheden – nemlig en begivenhed, dvs. en tilstand, der er kauseret af en aktivitet, og en proces, dvs. en aktivitet, der har en tilstand som sit (for)mål – vil en handlingsbeskrivelse altid manifestere sig som en beskrivelse af en begivenhed eller som en beskrivelse af en proces, hvis den optræder i en finit verbalform. Valget mellem begivenhed eller proces er styret af aspektkategorien i russisk, hvorfor vi kan sige, at der findes en perfektiv udsagnsstruktur og en imperfektiv udsagnsstruktur. Lad os først tage et eksempel på et perfektivt handlingsverbum (se 3):

(3) *Anja podplyla pod plot* 'Anja svømmede ind under tømmerflåden'.

Det perfekte handlingsverbum præsenterer handlingen „X BRING Y TO Z“, hvor $X = Y$, og $Z = \text{LOCATION}$, som en begivenhed ved at assertere tilstandsbeskrivelsen ANJA EXISTS ON LOCATION og ved at præsupponere aktivitetsbeskrivelsen ANJA PRODUCED AN ACTIVITY. Derved får vi en propositionel struktur, der er en kombination af en aktivitetsbeskrivelse og en tilstandsbeskrivelse med en særlig relation, der bevirker, at vi forstår, at der består et årsag-virkningsforhold mellem aktiviteten og tilstanden. Alle perfekte lokationsbaserede handlingsverber kan således siges at gå over følgende parafrasemodel: [X EXISTS ON LOCATION_y] (X PRODUCES AN ACTIVITY WHICH IS SUFFICIENT FOR THE FACT THAT X EXISTS ON LOCATION_y). Lad os derpå tage det tilsvarende imperfektive handlingsverbum (se 4):

(4) *Anja podplyvala pod plot* 'Anja var på vej ind under tømmerflåden'.

Det imperfektive handlingsverbum præsenterer handlingen „X BRING Y TO Z“, hvor $X = Y$, og $Z = \text{LOCATION}$, som en proces ved at assertere aktivitetsbeskrivelsen og behandle tilstandsbeskrivelsen som en standard implikatur, dvs. det er op til modtageren selv at finde ud af, om tilstandsbeskrivelsen er sand eller falsk. Derved får vi en propositionel struktur, der viser, at selve tilstanden er målet for aktiviteten. Alle imperfektive lokationsbaserede handlingsverber kan således siges at gå over følgende parafrasemodel: [X EXISTS ON LOCATION_y] (X PRODUCES AN ACTIVITY WITH THE INTENTION THAT IT BE SUFFICIENT FOR X's EXISTING ON LOCATION_y). Som vi ser, ligger forskellen mellem de to forskellige beskrivelser netop i den mellemliggende beskrivelse: den perfekte har en kausationsbeskrivelse – den imperfektive en finalitetsbeskrivelse.

Med andre ord har vi nu opstillet fire forskellige propositionelle strukturer, der alle har det til fælles, at de kan gå ind på den plads, der oftest betegnes „p“. Disse strukturer spiller således ingen rolle, når vi taler om sætningsadverbialer, men i forbindelse med ikke-sætningsadverbialer kan det være afgørende, hvilken propositionel struktur det drejer sig om, idet visse adverbialer ikke kan optræde i alle propositionelle strukturer på grund af deres leksikalske betydning. Teorier, der ikke skelner

mellem forskellige propositionelle strukturer er ikke i stand til at forklare disse forhold, selv om de meget vel kan have observeret og beskrevet dem. Derudover er det også vigtigt at pointere, at vi ikke blot har at gøre med forskellige domæner i forbindelse med de fire propositionelle strukturer: inden for det enkelte domæne er der også forskellige skopus-muligheder. Dette gælder i særdeleshed inden for den perfekte udsagnsmodel, hvor der i princippet er fire forskellige skopus-muligheder: 1) entailment-strukturens beskrivelse af en tilstand, 2) aktivitetsbeskrivelsen, 3) kausationsbeskrivelsen, og 4) tilstandsbeskrivelsen. Det siger sig selv, at forskellige adverbialer ikke alle er i stand til at modificere samtlige fire mulige beskrivelser. Adverbialets leksikalske betydning og selve beskrivelsen kan være disharmoniske og derved give ugrammatiske ytringer. Dette skal en teori selvfølgelig også kunne redegøre for.

2.2 Den deklarative superstruktur

Når en russer fx siger *Ona postavila (pf) vazu na stol'* 'Hun stillede vassen på bordet', så siger vedkommende de facto mere end selve ytringen lader antyde. Alle russiske deklarative ytringer implicerer altid to yderligere elementer udover den målelige ytringsdel, nemlig **I hereby say plus it is true**, hvilket tilsammen danner hvad jeg har valgt at kalde den deklarative ytrings superstruktur. Nu kunne man godt tro, at denne superstruktur lå under alle deklarative ytringer uafhængig af sprog. Men dette er, så vidt jeg kan se, ikke tilfældet. Russisk er et såkaldt virkelighedsbaseret sprog, hvilket medfører, at afsender hele tiden må bekende sig til, om det propositionelle indhold er sandt eller falsk. Dette skyldes i grunden, at russisk har den føromtalte distinktion mellem perfektiv og imperfektiv aspekt – en aspektuel skelnen, der har at gøre med den propositionelle semantik, som vi netop så ovenfor. Konsekvensen er, at hver gang en russer ønsker at producere en ytring, må han nødvendigvis kalkulere med, at ytringens propositionelle indhold (det være sig en tilstands-, aktivitets-, begivenheds- eller procesbeskrivelse) skal stemme overens med **I hereby say it is true**, der således fungerer som en slags ramme for alle deklarative ytringer. Alt dette har har en betydelig indvirkning på hele det russiske sprogsystem og interne strukturering – på fx modus- og kasussystemet – og i det hele taget på den måde, hvorpå russere kommunikerer med hinanden på (se fx Wierzbicka 1991), og herunder også i forbindelse med hvad man siger „ja“ og „nej“ til (se fx Lyons 1977:752).

Selv om den tyrkiske ytring *Bayan masaya vazoyu koydu* 'Hun (egtl. kvinde) stillede vasen på bordet' har samme oversættelse til dansk som den russiske ytring ovenfor, må man ikke forledes til at tro, at den tyrkiske ytring går over akkurat den samme deklarative superstruktur. Det tyrkiske sprog er afsenderbaseret og afsenderen må således hele tiden tage hensyn til, om det propositionelle indhold er oplevet direkte eller indirekte af ham. Dette valg er forankret i en modus-distinktion mellem direkte og indirekte modi – tyrkisk har således modus som den grundlæggende kategori helt i modsætning til russisk, hvor det determinerende skel var af aspektuel karakter. Konsekvensen er, at den tyrkiske ytrings superstruktur udover det naturnødvendige **I hereby say** ikke indeholder *it is true*, men derimod **I saw** eller **I can see** alt afhængig af tempusform. Hvor russeren således siger *Jeg siger hermed at det er sandt (hun stillede vasen på bordet)*, siger tyrkeren *Jeg siger hermed at jeg så (hun stillede vasen på bordet)*. Da fx engelsk hverken har den omtalte russiske aspektforskel eller den omtalte tyrkiske modusforskel, må engelske deklarative ytringer have en helt tredje superstruktur. Engelsk har – ligesom dansk – en determinerende tempus-distinktion mellem imperfektum og perfektum, der svarer til en skelnen mellem et fortidigt verdensrum og et nutidigt verdensrum. I sprog som engelsk og dansk, der er modtagerbaserede sprog, er denne skelnen netop blevet rettet mod selve modtageren, hvorved vi får en skelnen mellem gammel information og ny information. Når en englænder således siger *She put the vase on the table* bekender vedkommende sig ikke til, om det propositionelle indhold er sandt eller falsk, eller om det er visuelt eller ikke-visuelt oplevet, men derimod om det er beregnet for modtagerens fortids- eller nutidsverden. Dette betyder, at den engelske ytrings superstruktur udover **I hereby say** indeholder **There exists a past/present world**, hvorfor ovenstående engelske ytring kan siges at have følgende superstruktur: *Jeg siger hermed at der eksisterer den fortidige verden (hun stillede vasen på bordet)*. Ligesom en russer ikke kan negere „it is true“, dvs. placere *ne* 'ikke' som nægtelse betragtet foran 'sandt', og ligesom en tyrk ikke kan negere „I saw/can see“, kan en englænder heller ikke negere, at der eksisterer en fortidig verden – dette er præsupponeret og fungerer som en ramme for ytringen. Hvis jeg siger *You didn't put the vase on the table*, så kan jeg ikke negere, at der var en fortidig verden, hvor hun ifølge fælles overenskomst skulle have stillet vasen på bordet eller ifølge en andens formodning skulle have gjort det. Men selvfølgelig kan ytringen også bruges

som en metasproglig negation, altså som en **benægtelse** (*denial*) af hvad modtageren netop selv har hævdet – her går nægtelsen på selve den fortidige verdens eksistens.

Kort sagt, går alle russiske deklarative ytringer over en superstruktur, der er særegen for virkelighedsbaserede sprog. Lad os tage et eksempel på en positiv deklarativ ytring, således at vi kan se samspillet mellem den propositionelle struktur og den deklarative superstruktur, som den første er en del af (se 5):

(5) *Ivan prodal (pf) staruju mašinu* 'Ivan fik solgt den gamle bil'.

Den kan parafraseres på følgende måde, hvis vi anvender den perfekte parafrasemodel (se 5'):

(5') I hereby say that it is true that Ivan produced an activity which was sufficient for the fact that the old car is gone.

Negerer vi denne ytring, får vi *Ivan ne prodal staruju mašinu*, der har følgende parafrase (se 6'):

(6') I hereby say that it is true that he produced an activity which was not sufficient for the fact that the old car is gone.

Som vi ser, går negationen – som allerede antydnet ovenfor – ikke på den udslagsgivende superstrukturkomponent „it is true“, men befinder sig internt inde i begivenhedsbeskrivelsen – helt specifikt befinder den sig i kausationsbeskrivelsen. (Den kan aldrig befinde sig inden for selve aktivitetsbeskrivelsen, da perfektiv aspekt netop præsupponerer denne beskrivelse). Med andre ord har russisk ikke blot en anden form for propositionel semantik end dansk har, men derudover også en anden superstruktur for ytringer. Dette betyder også, at et russisk adverbial og det tilsyneladende tilsvarende danske modstykke ikke nødvendigvis opfører sig ens pragmatisk, semantisk og syntaktisk. Således kommer man ikke uden om disse strukturer, hvis man vil udvikle en teori om adverbialer.

2.2 Den interrogative superstruktur

Ytringer, der har en anden sætningsform – det være sig en interrogativ eller en imperativ sætningsform – går selvfølgelig ikke over den ovenfor anvendte superstruktur. Men russiske interrogative og imperativiske sætninger kan selvfølgelig ikke løbe fra, at russisk er et virkelighedsbaseret sprog. Dette betyder, at interrogative og imperativiske sætninger også nødvendigvis må rumme en stillingtagen til sandhedsbegrebet. I forbindelse med interrogative sætninger må vi skelne skarpt mellem hjælpørgsmål og delspørgsmål, hvorved vi egentlig får to forskellige superstrukturer. Lad os tage **hulpørgsmål** først og bruge et velkendt eksempel (se 7):

(7) *Ivan prodal staruju mašinu?* 'Fik Ivan solgt den gamle bil?'

Hulpørgsmål vil gå over følgende interrogative superstruktur (se 7'):

(7') I hereby ask you to commit yourself to the truth or falsity of the following statement: 'Ivan produced an activity which was sufficient for the fact that the old car is gone'.

Hvis modtager mener, at det ovennævnte udsagn er sandt, kan han blot sige *da* 'ja'; hvis han derimod ikke kan bekende sig til dets sandhed, må han sige *net* 'nej'. Ofte vil russere dog i sidste tilfælde bruge en dobbelt-svarteknik (se Durst-Andersen 1992:138ff) og sige *net, ne prodal* 'nej, han fik ikke solgt (den)', dvs. de negerer derved to ting: 1) tilstandsbeskrivelsen og 2) realisationen af en intention om at gøre noget for det. Lad os så tage et tilsvarende eksempel på et **delspørgsmål** (se 8):

(8) *Kto prodal staruju mašinu?* 'Hvem fik solgt den gamle bil?'

Delspørgsmål har en helt anden struktur og går over følgende superstruktur, der dog kan variere efter hvilken del, der spørges om (dvs. fx hvem, hvad, hvor, hvornår, hvordan) (se 8'):

(8') I hereby ask you to make the following statement true by specifying X: 'X produced an activity which was sufficient for the fact that the old car is gone'.

Man besvarer således delspørgsmålet om, hvem der fik solgt den gamle bil, ved at specificere 'X'. Hvis „Ivan“ fik det, gøres hele udsagnet sandt ved at specificere 'X' som *Ivan* og således svare *Ivan prodal* 'Det fik Ivan'. Det giver sig selv, at der er en del adverbialer, der ikke lader sig anvende i disse to interrogative superstrukturer, så ganske enkelt fordi deres scopeforhold eller leksikalske betydning udelukker det på forhånd. Det gælder fx sætningsadverbialer af typen *verojatno* 'sandsynligvis', der ikke lader sig forbinde med delspørgsmål, og det gælder fx sætningsadverbialer af typen *k sožaleniju* 'desværre', der ikke lader sig forbinde med hjælpørgsmål.

2.3 Den imperative superstruktur

I forbindelse med den imperative sætningsform er der endnu flere restriktioner, idet ingen af de to ovennævnte adverbialtyper kan forbindes med imperativ. Dette skyldes selvfølgelig, at strukturen *It is true* ved deklarative sætninger er en helt anden ved imperativiske sætninger. Man kunne her let forestille sig, at *Make it true!* ville kunne udgøre skelettet i den imperative superstruktur, men en sådan struktur ville antyde, at det ikke var muligt overhovedet at finde en beskrivelse, der var sand i forbindelse med imperativ. Og dette ville ikke være korrekt. Således viser det sig, at aspekt i russisk bruges til at angive de betingelser, som afsender mener er nødvendige for at få modtager til at ville efterkomme sin anmodning. Perfektiv aspekt markerer her en **beskrivelse** af en mulig eller nødvendig tilstand (cf. da. *Sæt dig lige/nu ned!*), medens imperfektiv aspekt markerer en tilsvarende **foreskrivelse**, dvs. indebærer tilladelse eller tvang (cf. *Sæt dig bare/så ned!*). Dette betyder, at en imperativ i hvert fald må indeholde en komponent, der rummer hvad vi kunne kalde PRECONDITIONS udover den rene imperativbetydning. Dertil kommer dog endnu en komponent, som vi kan se, når vi analyserer den russiske imperativiske sætning (9) lidt nærmere:

(9) *Davaj (ipf) mne pistolet seĭčas že!* 'Giv mig så den pistol NU!'

Partiklerne i dansk svarer til henholdsvis imperfektiv aspekt i russisk og *seĭčas že*. Hvis vi parafaserer (9) i henhold til hvad jeg kalder **Imperative Frame Analysis**, får vi følgende (se 9'):

(9') **Preconditions (OBLIGATION):**

It is obligatory that I have the gun

Dictum (REQUEST):

Realize the obligatory state by producing the required activity

Postconditions (ORDER):

If you don't do it **right now**, you are liable to punishment.

Som vi ser, går adverbialet *sejčas že* (og også det danske NU!) på POSTCONDITIONS – med andre ord på de betingelser, som afsender stiller og som vil blive effektueret, hvis og såfremt modtager ikke efterkommer anmodningen om at overdrage ham pistolen. Den slags imperativrammer er der syv af – tre aletiske og fire deontiske (se Durst-Andersen 1995b). Nogle adverbialer vil pege på PRECONDITIONS (såsom *bare, så, nu, lige* på dansk) og derfor være en slags MODALIZERS, medens andre vil pege på POSTCONDITIONS (såsom *da, NU, dog* på dansk) og derfor være en slags CONDITIONALIZERS. Kort sagt, opfører adverbialerne sig temmeligt anderledes i forbindelse med imperativ, hvilket derfor gør krav på en teori, der kan fortælle, hvilket eksakt domæne, der er tale om. En superstruktur som *Make it true 'Du giver mig så pistolen nu'* vil således langt fra være ideel og vil ikke kunne fortælle hvilken funktion de to adverbialer udfylder i den pågældende imperativiske sætning. Den imperativiske superstruktur er multiform og adverbialerne kan her pege på hver sin form.

2.4 Om de tre komponenter i superstrukturene

Selv om de tre forskellige sproglige supertyper har forskellige deklarative superstrukturer og selv om der er flere forskellige superstrukturer inden for hvert enkeltsprog, er alle superstrukturer alligevel fælles om at have tre komponenter. Hvis vi tager russisk og en deklarativisk sætning som udgangspunkt, har vi 1) den obligatoriske komponent *I hereby say*, som går på selve **sproghandlingstypen** DEKLARATIV og som tilsvarende har en deklarativisk sætningsform; 2) den sprogtype-specifikke komponent *it is true*, som omfatter hvad man traditionelt kalder *propositional attitude*, men som falder sammen med **ytringens modus** (dvs. konjunktiv udsiger, at *it is not true*, og 3) selve indholdskomponenten – der form-

mæssigt svarer til den blotte og bare ytring og som traditionelt kaldes den **propositionelle struktur** (alternativt *state of affairs*). Da alle såkaldte sætningsadverbialer netop opererer på en af disse tre komponenter, skal vi bruge nogle termer for de tre klasser af sætningsadverbialer, som nøjagtigt svarer til de tre komponenter i ytringens superstruktur. Her har Hare (1949 og 1970) foreslået termene neustisk, tropisk og frastisk (se nedenstående figur):

NEUSTISK   TROPISK   FRASTISK
I hereby say that it is true that + prop. struktur

Dette giver os tre klasser af sætningsadverbialer: **neustiske adverbialer**, der opererer på *I hereby say* (fx *pravda* 'ganske vist'), **tropiske adverbialer**, der modifierer *it is true* (fx *verojatno* 'sandsynligvis'), og **frastiske adverbialer**, der bestemmer hele det propositionelle indhold (fx *zavtra* 'imorgen'). Som vi kan se af ovenstående figur, har de neustiske adverbialer den størst mulige **skopus** (*scope*), idet de står uden for hele ytringens superstruktur og således rækker udover denne. De frastiske adverbialer har den mindst mulige skopus af de tre typer af sætningsadverbialer, eftersom de ikke berører de to forudgående komponenter, men kun den sidste, hvorved deres rækkevidde „kun“ omfatter den propositionelle struktur. Termen „scope“ er således syntagmatisk defineret og er i princippet ligegyldig overfor det indhold, der ligger inden for dets rækkevidde. På samme måde er termene „neustisk“, „tropisk“ og „frastisk“ ligeledes syntagmatisk defineret og de tre omtalte klasser af sætningsadverbialer egentlig en inddeling af et muligt skopus-kontinuum. I modsætning til skopus står **domæne**, der går på indholdsstrukturerne. Domæne er defineret paradigmatiske og der er således tale om, at flere forskellige indholdsstrukturer kan optræde på akkurat samme plads – fx inden for den frastiske komponent, hvor vi så fire forskellige propositionelle strukturer svarende til tilstands-, aktivitets-, proces- og begivenhedsbeskrivelse.

3. Klassifikation af adverbialer i forhold til skopus og domæne

Nedenfor følger en gennemgang af den adverbialklassifikation, der er en mere eller mindre naturlig udløber af de forskellige skopus- og domæneforhold, som vi kom frem til under alle de foregående afsnit.

Dette giver os to store klasser af adverbialer, dvs. sætningsadverbialer, der opererer uden for selve ytringsdelen, og ikke-sætningsadverbialer, der opererer inden for ytringens grænser. Vi begynder med sætningsadverbialerne.

4. Sætningsadverbialer

Som allerede angivet giver superstrukturens neustiske, tropiske og frastiske komponenter en klar inddeling af sætningsadverbialerne i forhold til skopus. Vi starter med de adverbialer, der har den størst mulige skopus og har in mente, at alle russiske sætningsadverbialer – på nær fx *jakoby* 'efter andres (men ikke efter min) mening' – altid efterfølges af komma (hvorfor det formelt er ret simpelt i skriftlig diskurs at skelne imellem de to hovedklasser).

4.1 Neustiske adverbialer

De neustiske adverbialer opererer på selve sproghandlingskomponenten *I hereby say* i forbindelse med deklarativer sætninger og på *I hereby request you* i forbindelse med interrogative og imperative sætninger. Denne underklasse af sætningsadverbialer deler sig i to klare typer, nemlig i adverbialer, der etablerer en forbindelse til tidligere kommunikation eller tekst og derigennem forbinder denne tekst med den nye ytring med adverbialet, dvs. **konnektorer**, og i adverbialer, der mangler denne egenskab og således udelukkende peger frem, dvs. **ikke-konnektorer**.

4.1.1 Konnektorer

Konnektorer – eller diskursmarkører om man vil – er i en eller anden forstand hypersætningsadverbialer, idet de som de eneste opererer på tekstplanet. De grupperer sig i to distinkte grupper. Den første gruppe består af **koncessive adverbialer**, fx *vse-taki* 'trods alt', *odnako* 'imidlertid', *vse že* 'alligevel', *pravda* 'ganske vist', m.fl. Lad os tage nogle eksempler, der alle vil indeholde en tilstandsbeskrivelse i den frastiske komponent for ikke yderligere at komplicere tingene – først (10):

(10) *Vse-taki, on mne ne nravitsja* 'Jeg kan alligevel ikke lide ham'.

Denne ytring vil have følgende parafrase (se 10’):

(10’) I hereby admit that it is true that ..., but must say that it is also true that I don’t like him.

Som det fremgår af parafrasen, er betydningen af *use-taki* ’alligevel/trods alt’ ret kompleks og således ikke et af de første sætningsadverbialer et barn lærer. Bemærk, at indrømmelsen går på den foregående kommunikation/tekst i modsætning til *pravda* ’ganske vist’, hvor indrømmelsen går på den efterfølgende ytring (se 11):

(11) *Pravda, on mne ne nnavitsja* ’Jeg kan ganske vist ikke lide ham’.

Parafrasen viser her – sådan som det også fremgår af Nørgård-Sørensen mere logisk orienterede omskrivninger (1992: 221) – at der består *konverse relationer* mellem disse to adverbialer (se 11’):

(11’) I/You have just said that it is true that ..., but I must admit that it is also true that I don’t like him.

Pravda ’ganske vist’ kan imidlertid også benyttes kataforisk og derved pege frem mod en ytring, der følger umiddelbart efter den ytring, hvor ’ganske vist’ optræder. I denne funktion er *use-taki* ’alligevel’ eller et andet tilsvarende anaforisk koncessivt adverbial helt naturligt (fx *Han er ganske vist ikke min bedste ven, men jeg har alligevel ikke noget imod ham*). Koncessive adverbialer inddrager således nødvendigvis en modtager eller en læser og kan spille på en læsers eventuelle reaktioner på autors beskrivelser (for en detaljeret analyse af disse to adverbialer, se Nørgård-Sørensen 1992:54-59 og 67-70). Dette står i modsætning til de **ikke-koncessive adverbialer**, der udelukkende ’korrigerer’ autors egne beskrivelser. Det drejer sig fx om *vpročem* ’iøvrigt’, *meždu pročim* ’for øvrigt’, *kstati* ’forresten’, m.fl. Lad os se på (12):

(12) *Vpročem, on mne ne nnavitsja* ’Iøvrigt kan jeg ikke lide ham’

Denne ytring har følgende parafrase (se 12’):

- (12') I hereby say something that just occurred to me and that I consider to be relevant to our discourse topic, namely, that it is true that I don't like him.

Den nøjagtige leksikalske forskel mellem *vpročem* 'iøvrigt' og *meždu pročim* 'forøvrigt' fremgår af parafrasen af *Meždu pročim, on mne ne nnavitsja* 'Forøvrigt kan jeg ikke lide ham' (se 13'):

- (13') I hereby say something that just occurred to me and that you may consider to be relevant, namely that it is true that I don't like him.

Betydningen af *kstati* 'forresten' kan siges at være impliceret af de betydninger, de to gennemgåede adverbialer har. Det vil sige, at parafrasen af *Kstati, on mne ne nnavitsja* 'Forresten, kan jeg ikke lide ham' ser ud som følger (se 14'):

- (14') I hereby say something that occurred to me because of our talking together, namely that it is true that I don't like him.

Hvor *vpročem* 'iøvrigt' og *meždu pročim* 'forøvrigt' således implicerer, at enten afsender eller modtager må finde den efterfølgende information relevant, er *kstati* 'forresten' fuldstændig blottet for den type information, hvorfor dette adverbial kan bruges i forbindelse med associationer. Man kan således godt påstå, at disse tre ikke-koncessive adverbialer udgør en særlig undergruppe med en helt særlig mikrostruktur betinget af afsender/modtager-forholdet. Interessant er det, at en forfatter som Dostoevskij, som Bakhtin brugte som udgangspunkt for sin teori om *mnogogolosovost* 'flerstemmighed' – inspirationen til Ducrot's polyfoni-teori – netop havde et overforbrug af neustiske adverbialer. Dette betyder, at læseren hele tiden må flytte tekstplan i takt med skiftet mellem koncessive og ikke-koncessive adverbialer og derigennem hvirvles ind i et sammensurium af diverse strøtanker og forbehold i stigende takt med anvendelsen af de enkelte medlemmer af denne underklasse af adverbialer. Konsekvensen er, at læseren snart vil føle sig i ét med selve romanens hovedperson med hensyn til forstyrrethed.

4.1.2 Ikke-konnektorer – udsigelsesadverbialer

Med denne underklasse af adverbialer forlader vi hypersætningsadverbialerne og tager fat på de egentlige sætningsadverbialer. Den består af fx *otkrovenno* (*govorja*) 'oprigtigt talt', *čestno* (*govorja*) 'ærligt talt', *ser'ezno* (*govorja*) 'alvorligt talt', *bukval'no* (*govorja*) 'bogstaveligt talt', m.fl., der alle opererer direkte på sproghandlingen *I hereby say* i forbindelse med deklorative sætninger og imperativiske sætninger (se nedenfor) og på sproghandlingen *I hereby request you* i forbindelse med hjælpørgsmål og delspørgsmål. Lad os tage et illustrativt eksempel (se 15):

(15) *Otkrovenno, on mne ne nraivitsja* 'Oprigtigt talt, kan jeg ikke lide ham'.

Parafrazen (15') viser, at det egentlig drejer sig om en bestemt kondition, som afsender bekender sig til i selve ytringsøjeblikket/svarøjeblikket. Dette forklarer også, hvorfor adverbialer som *logisk set* og *matematisk set* ikke hører til denne underklasse – her skal afsender ikke vedkende sig, at han besidder en særlig kvalitet, men vedkende sig en bestemt synsvinkel (cf. synspunktadverbialer hos Nøлке 1978):

(15') I am frank as I hereby say that it is true that I don't like him.

Disse udsigelsesadverbialer lader sig også anvende i forbindelse med spørgsmål (se 16):

(16) *Otkrovenno, on tebe nraivitsja?* 'Kan du oprigtigt talt lide ham?'

Som det fremgår af parafrasen (16'), betinger afsender ved sit spørgsmål, at modtager tillægger sig en særlig kvalitet, når vedkommende svarer „ja“ eller „nej“ til spørgsmålet:

(16') I hereby request you to be frank as you commit yourself to the truth or falsity of the following statement: 'You like him'.

I modsætning til dansk, hvor disse adverbialer forholdsvis let og ubesværet kan bruges i forbindelse med imperativ (cf. *Ærligt talt, sæt Dem lige ned!*), kan man i russisk kun med besvær anvende dem i imperativ. Det skal også understreges, at det tilsynladende kun er et fåtal af de adverbial-

ler, der indgår i denne underklasse af neustiske adverbialer, der også kan indgå i gruppen af evaluative adverbialer under tropiske adverbialer (se 4.2.3). I dansk og engelsk ser det ud til, at mere eller mindre alle kan.

4.2 Tropiske adverbialer

Denne underklasse af sætningsadverbialer opererer på den tropiske komponent, dvs. på *It is true*, når vi taler om virkelighedsbaserede sprog à la russisk. Der findes tre typer, som vil blive gennemgået nedenfor. Alle udtrykker afsenders forhold til udsagnets sandhed (sværði).

4.2.1 Epistemiske adverbialer

Disse adverbialer, der ofte går under navnet modale adverbialer, forholder sig alle relativt til udsagnets sandhed, hvorved vi får en graduering af sandhedsbegrebet i en række værdier, der for det meste baserer sig på tro, fx *možet byt'* 'muligvis', *dolžno byt'* 'nødvendigvis', *očevidno* 'øjensynligt', *verojatno* 'sandsynligvis', *jakoby* 'efter andres (men ikke efter min) mening', *požaluj* 'vel nok', m.fl. (se 17):

(17) *Možet byt', on mne ne nravitsja* 'Måske kan jeg ikke lide ham'.

I parafrasen oversættes *možet byt'* helt bogstaveligt som 'kan være' (se 17):

(17') I hereby say that it can be true that I don't like him.

Alle danske anvendelser af modalverber i epistemisk brug vil nøjagtigt gå ind på den tropiske plads – men komponenten er selvfølgelig anderledes, da dansk er et modtagerbaseret sprog (fx vil *Han må være rejst til Aarhus* have strukturen 'Jeg siger hermed at der efter al sandsynlighed eksisterer en tilstand „Han er i Aarhus“ på grund af en fortidig handling ...'). Russisk har imidlertid intet grammatisk forhold til epistemisk modalitet (se Durst-Andersen 1992:140ff, og Jan Nielsen 1995), hvorfor udsagnets sandhedsværði kun kan modificeres eller betvivles fra afsenders side ved hjælp af sætningsadverbialer af den epistemiske type.

4.2.2 Attitudemæssige adverbialer

Denne type forholder sig ligeledes til ytringens sandhed, men i modsætning til de epistemiske adverbialer går de attitudemæssige adverbialer ud fra, at udsagnet er 100% sandt og angiver udelukkende selve afsenders holdning til den præsupponerede sandhed, fx *k sožaleniju* 'desværre', *k sčast'ju* 'lykkeligvis', *k moemu udivleniju* 'til min store overraskelse', *slava Bogu* 'gudskelov', m.fl. (se 18 og 18'):

(18) *K sožaleniju, on mne ne nraivitsja* 'Desværre kan jeg ikke lide ham'.

(18') I hereby say that it is unfortunately true that I don't like him.

Netop i kraft af denne præsupposition kan de hverken bruges i imperativisk eller interrogativisk funktion (se 19):

(19) **K sožaleniju, on tebe ne nraivitsja?*

Antallet af denne type af adverbialer er tilsyneladende ret lille i det russiske sprog.

4.2.3 Evaluative adverbialer

Denne sidste og tredje type af tropiske adverbialer adskiller sig indholdsmæssigt fra de to øvrige typer ved ikke udelukkende at gå på afsenders forhold eller holdning til udsagnets sandheds(værdi), men inddrage andre faktorer, fx *v obščem* 'generelt set', *v konečnom sčete* 'i sidste instans', *v konce koncov* 'til syvende og sidst', *nakonec* 'endelig', *takim obrazom* 'på den måde', *kakim-to strannym obrazom/kak ni stranno* 'mærkeligt nok', etc. Formmæssigt adskiller de sig også fra de to andre typer (se 20 og 20'):

(20) *Nakonec, on prodal staruju mašinu* 'Endelig fik han solgt den gamle bil'.

(20') I hereby say that it is finally true that he produced an activity which was sufficient for the fact that the old car is gone.

Det er vigtig at notere sig, at denne gruppe er velafgrænset og lidet produktiv. Dette skyldes formentlig, at det er umuligt på russisk at danne adverbialer af typen „mærkeligt nok“. Her anvendes subjektsprædikativer med ledsætningen som subjekt (jf. *žal', čto on mne ne nravitsja* 'Sørgeligt nok, kan jeg ikke lide ham'). Typen „matematisk set“ har heller ikke en tilsvarende semantisk og pragmatisk pendant i russisk, selv om *s pozicii matematiki/s matematičeskoj točki zrenija* 'fra et matematisk synspunkt' rent funktionelt burde kunne erstatte den netop semantisk og pragmatisk.

4.3 Frastiske adverbialer

Denne klasse af sætningsadverbialer har som sagt den mindst mulige skopos af alle tre klasser og lægger sig således lige uden for de fire mulige propositionelle strukturer. De knytter hele udsagnets sandhed til et bestemt tidspunkt eller et bestemt sted, fx *zavtra* 'imorgen', *v dva časa* 'kl. 2', *doma* 'derhjemme', m.fl. (se 21 og 21'):

(21) *V dva časa Ivan napisal (pf) telegrammu* 'Kl. 14 skrev Ivan et telegram'.

(21') I hereby say it is true that at two o'clock Ivan produced an activity which was sufficient for the fact that a telegram exists on world-location.

At de opererer netop på den frastiske del og har hele det efterfølgende udsagn inden for dets skopos, fremgår helt klart af (22):

(22) † *V dva časa Ivan napisal stat'ju* 'Kl. 14 skrev Ivan en artikel'.

Denne ytring er en såkaldt gravstens-ytring, dvs. ganske uacceptabel for modtageren, idet det vurderes umuligt at kunne skrive en artikel på så kort tid. Dette fremgår også af parafrasen (se 22'):

(22') † I hereby say it is true that at two o'clock he produced an activity which was sufficient for the fact that an article exists on world-location.

Man kan ikke nå at producere en aktivitet, der resulterer i en artikel, inden for ganske få sekunder før og efter klokken 14.

5. Ikke-sætningsadverbialer

Alle ikke-sætningsadverbialer opererer inden for de propositionelle strukturer, men selv her er der fire forskellige domæner og inden for den mest komplekse af disse strukturer yderligere fire skopus-muligheder at vælge imellem. Bemærk, at ikke-sætningsadverbialer aldrig efterfølges af komma i modsætning til sætningsadverbialer, der som nævnt så godt som altid efterfølges af komma.

5.1 Adverbialer, der modificerer entailment-strukturen

Disse adverbialer er kaldt „subjektsorienterede sætningsadverbialer“ af Nølke (1978) og „subject disjuncts“ af Greenbaum (1969) – en term, der er levende inden for engelsk sprogvidenskab (se fx Swan 1988 og Cresswell 1985) og som går igen hos alle, der er inspireret af hans klassifikation (se fx Mørdrup 1976). Adverbialerne optræder ikke ved tilstandsverber, da de forudsætter, at verbet har en entailment-struktur, dvs. en tilstandsbeskrivelse, der nødvendigvis er impliceret af en aktivitetsbeskrivelse. De omfatter dels adverbialer på *-o* der beskriver en kvalitet, dvs. fx *čestno* 'ærligt', *ser'ezno* 'alvorligt', dels adverbialer der beskriver en lokation, *pod mikroskopom* 'under mikroskop', *na poezde* 'på toget', m.fl. (se 23 og 23'):

(23) *Oni uexali (pf) na poezde* 'De tog afsted med toget'.

(23') I hereby say that it is true that they [when being on a train] produced an activity which was sufficient for the fact that they are gone.

Konstruktionen i (23) står over for instrumentalis-konstruktionen (cf. *Oni uexali poezdom (Instr.)* 'De tog toget/afsted med tog'), der er en slags inkorporering, hvor adverbialet beskriver transportmåden. Det er værd at bemærke, at hvis der er tale om autolokomotive bevægelser er instrumentalis udelukket (se 24) og lokationsbeskrivelsen den eneste mulige (se 25):

- (24) **Oni uexali velosipedom (Instr.)* 'De tog cyklen/afsted med cyklen'.
 (25) *Oni uexali na velosipede* 'De kørte afsted på cykel'.

Ved denne analyse bliver en række uigennemskuelige konstruktioner pludselig gennemskuelige (se 26):

- (26) *On rassmatrivaet preparat pod mikroskopom* 'Han betragter præparatet gennem et mikroskop'.

Russisk har „under mikroskop“, hvilket nu kan forklares med, at tilstandsbeskrivelsen „Præparatet eksisterer under mikroskopet“ udgør aktivitetsbeskrivelsens entailment-struktur. Det understreges, at de adverbier, der også kunne bruges som sætningsadverbialer, her normalt indgår mellem Su og V uden efterfølgende komma (cf. *Ona čestno priznalas' v svoej vine* 'Hun indrømmede ærligt sin skyld', dvs. Hun var ærlig, da ...).

5.2 Adverbialer, der modificerer aktivitetsbeskrivelsen

Det drejer sig om såkaldte mådesadverbialer på -o og durative adverbialer af typen *bystro* 'hurtigt' og *medlenno* 'langsomt', *tri časa* 'tre timer', m.fl., der modificerer aktivitetsbeskrivelse ved udelukkende imperfektive verber, plus adverbialer i instrumentalis, der udtrykker middel (fx *karandašom* 'med en blyant'). Den sidste anvendes ved både imperfektive og perfektive verber. En række adverbialer af typen *slučajno* 'tilfældigvis' og *za tri časa* 'på tre timer' kan ikke anvendes i forbindelse med imperfektive verber, hvis de bruges til at bestemme aktiviteten nærmere. Her anvendes så perfektive verber. Lad os tage et par eksempler (se 27 og 27'):

- (27) *Ivan medlenno ustaval (ipf)* 'Ivan forsøgte at rejse sig langsomt'.
 (27') I hereby say that it is true that he produced a slow activity with the intention that it be sufficient for the fact that he exists in an upright position.

Vi bemærker, at adverbialet dukker op som attribut til selve aktiviteten i parafrasen. Ved durative adverbialer ses samme fænomen (se 28 og 28'):

(28) *Ivan pisal (ipf) stat'ju tri časa* 'Ivan skrev på en artikel i tre timer'.

(28') I hereby say that it is true that Ivan produced three hours' article-writing activity.

Vor parafrase er ligeledes i stand til at forklare, hvorfor visse adverbialer ikke lader sig forbinde med imperfektiv aspekt (se 29):

(29) **Ivan slučajno rešal (ipf) zadaču* 'Ivan forsøgte at løse opgaven tilfældigt'.

(29') *I hereby say that it is true that Ivan produced a random activity with the intention that it be sufficient for the fact that ...

Det ugrammatiske består i, det er meningsløst at hævde, at Ivan producerer en tilfældig aktivitet, samtidig med at man hævder, at denne tilfældigt producerede aktivitet har et helt bestemt formål.

5.3 Adverbialer, der modificerer kausationsbeskrivelsen

Det giver sig selv, at da det kun er de perfekte handlingsverber, der har en kausationsbeskrivelse, optræder de nævnte adverbialer kun der, fx *bystro* 'hurtigt', *medlenno* 'langsomt', *za tri časa* 'på tre timer', m.fl., men ikke **tri časa* 'tre timer', m.fl. Lad os tage et par tilsvarende eksempler, der modsvarer de imperfektive ovenfor (se 30 og 30'):

(30) *Ivan medlenno ustal (pf)* 'Ivan fik rejst sig langsomt'.

(30') I hereby say that it is true that Ivan produced an activity which was slowly sufficient for the fact that he exists in an upright position.

Den perfekte pendant til (28) er (31):

- (31) *Ivan napisal (pf) stat'ju za tri časa* 'Ivan fik skrevet artiklen på tre timer'.
- (31') I hereby say that it is true that Ivan produced an activity which after three hours was sufficient for the fact that an article exists on world-location.

Den perfekte pendant til den ugrammatiske ytring i (29) bliver her fuldt ud grammatisk (se 32 og 32'):

- (32) *Ivan slučajno rešil (pf) zadaču* 'Ivan løste opgaven tilfældigt'.
- (32') I hereby say that it is true that Ivan produced an activity which was accidentally sufficient for the fact that the right answer exists on world-location.

5.4 Adverbialer, der modificerer selve tilstandsbeskrivelsen

Disse adverbialer kan selvsagt kun bruges i forbindelse med handlingsverber og så vidt jeg kan bedømme udelukkende i forbindelse med perfekte handlingsverber ved enkelt-handlinger. Mange af dem er gengangere fra de andre grupper og selv ikke ordstillingen afslører, at de opfører sig anderledes, fx *ser'ezno* 'alvorligt', *nakonec* 'endelig', *dorogo* 'dyrt', m.fl. Lad os tage et par eksempler (se 33 og 33', samt 34 og 34'):

- (33) *On nakonec napisal (pf) stat'ju* 'Han fik endelig skrevet artiklen'.
- (33') I hereby say that it is true that he produced an activity which was sufficient for the fact that the article finally exists on world-location.
- (34) *On dorogo prodal (pf) staruju mašinu* 'Han solgte den gamle bil dyrt'.
- (34') I hereby say that it is true that he produced an activity which was sufficient for the fact that the old car is gone with pecuniary benefit.

Som vi netop har set af de enkelte eksempler på adverbialtyperne kan mange af dem tjene mange funktioner – ofte, men ikke altid, er deres skopus signaleret af selve deres relative placering, hvorved vi kan sige, at der er en slags diagrammatiske relationer mellem overfladestrukturen og den dybereliggende struktur, som mine parafraser er et udtryk for.

6. Om russiske adverbialers leksikalske struktur

Man kunne få den tanke, at såkaldte synonyme adverbialer kunne forklares ud fra forskellige skopus-forhold eller ud fra forskellige domæner, dvs. at disse i grunden har akkurat den samme leksikalske betydning, men forskellig dybdesyntaks. Dette gælder fx de frastiske adverbialer *slučajno*, *nečajanno*, *nevznačaj*, der alle betyder noget i retning af 'tilfældigt'. Spørgsmålet er, hvad det tilfældige går på, og om et svar på dette spørgsmål eventuelt kan besvare et andet, nemlig hvorfor den førstnævnte er langt mere frekvent end den sidstnævnte (cf. Maier (MS)), der er en detaljeret gennemgang af hovedsageligt netop disse tre adverbier). Lad os for illustrationens skyld tage nogle eksempler (se 35, 36, 37):

(35) *Ja slučajno podslušal vaš razgovor* 'Jeg overhørte tilfældigt Deres samtale'.

Denne ytring med *slučajno* går på, at verden var sådan indrettet, at vedkommende fik noget at vide, som vedkommende faktisk ikke havde til hensigt at finde ud af og som vedkommende heller ikke ville have fundet ud af, hvis verden ikke havde været indrettet netop på denne måde. Denne betydning skulle gerne fremgå af følgende parafrase (se 35'):

(35') I produced an activity which was accidentally sufficient for the fact that your conversation exists for me auditorily.

Man kan således sige, at det var tilfældighedernes spil og at skylden hverken ligger hos agent/afsender eller patient/modtager, men i verdenen, dvs. i hvad vi kunne kalde 3. person. Det svarer til, at adverbialet rammer kausationsbeskrivelsen. Dette står i modsætning til det næste adverbial (se 36):

- (36) *Ja nečajanno podslušal vaš razgovor* 'Jeg kom uforvarende til at overhøre Deres samtale'.

Her går adverbialiet på agenten/afsenderen, dvs. på 1. person. Det hævdes, at vedkommende ikke vidste, hvad vedkommende gjorde, da den pågældende kom til at høre modtageren tale med en anden (se 36'):

- (36') I produced an accidental activity which was sufficient for the fact that your conversation exists for me auditorily.

Det tredje adverbial går hverken på agenten/afsenderen eller på verden som sådan, men på patientens/modtagerens oplevelse, dvs. det går på 2. person (se 37 og 37'):

- (37) *Ja (kak by) nevznačaj podslušal vaš razgovor* 'Jeg overhørte Deres samtale „på en tilfældig måde“'.

- (37') I produced an activity which was sufficient for the fact that your conversation exists for me auditorily and that you believed that it was by accident.

Som vi ser, er det muligt at inddele disse adverbialer efter skopus, idet *nečajanno* går ind på aktivitetsbeskrivelsens plads, *slučajno* rammer kausationsbeskrivelsen, og *nevznačaj* befinder sig i tilstandsbeskrivelsen. Det er imidlertid også muligt at tolke denne treenighed som et resultat af, at sproget har tre kommunikationsdeltagere og tre forskellige personer, hvorved vi får 1. persons-, 2. persons- og 3. persons-adverbier netop svarende til afsender-orienterede, modtager-orienterede og virkeligheds-orienterede adverbialer. Strukturen er den samme, men da struktureringsprincipperne ikke er de samme, er det vigtigt at få undersøgt andre adverbier, der synes at danne samme treenighedsstruktur.

Adverbier, der kun danner kontrast med hinanden, er selvfølgelig umiddelbart lettere at finde en entydig forklaring på. Det gælder fx *ser'ezno* 'alvorligt' og *user'ez* 'for alvor', der som *ikke-sætningsadverbialer* i forbindelse med perfekte handlinger lader sig forklare ud fra forskellige skopus-forhold (se 38 og 38' og sammenlign med 39 og 39'):

- (38) *Ivan ee ser'ezno ubedil (pf)* 'Ivan fik hende grundigt (egentligt: alvorligt) overbevist'.
- (38') I hereby say that it is true that Ivan produced an activity which was sufficient for the fact that she really shares his opinion.
- (39) *Ivan ee user'ez ubedil (pf)* 'Ivan fik hende for alvor overbevist'.
- (39') Ivan produced an activity which was really sufficient for the fact that she shares his opinion.

Her ser vi, at *ser'ezno* (der derudover også kan bruges som neustisk adverbial) opererer på tilstandsbeskrivelsen, medens *user'ez* opererer på kausationsbeskrivelsen (for en detaljeret analyse, se Maier 1995). Da det førstnævnte adverbium også kan bruges i entailment-strukturen (dvs. Han var alvorlig, da han producerede en aktivitet ...), står vi her overfor noget **multiformt** versus noget **uniformt**. Det passer også på de tre ovennævnte adverbier, hvor *slučajno* er multiform, dvs. har mange anvendelser i modsætning til de to øvrige, der er uniforme. Dette må ikke forveksles med markeret/umarkeret, da hverken *slučajno* eller *ser'ezno* kan erstatte de andre i gruppen.

Henvisninger

- Cresswell, M.J. 1985. *Adverbial modification*. Dordrecht: D. Reidel.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar: Russian aspect and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- . 1993/1994. Sproglige supertyper. *Sprint* 2/1993:25-29 & 1/1994:6-18.
- . 1995a. Mental'naja grammatika i lingvističeskie supertipy. *Voprosy jazykoznanija* 6.30-43.
- . 1995b. Imperative frames and modality. Direct vs. indirect speech acts in Russian, Danish, and English. *Linguistics and Philosophy* 18.611-53.
- . 1995c. Kasusroller og participantroller i russisk. *OWPLC*10:1.
- Greenbaum, Sidney. 1969. *Studies in English adverbial usage*. London: Longman.
- Hare, Richard M. 1949. Imperative sentences. *Mind* 58.21-39.
- . 1970. Meaning and speech acts. *Philosophical Review* 79.3-24.
- Lyons, John. 1977. *Semantics* 2. Cambridge: Cambridge University Press.

- Maier, Ingrid. 1994. Hvad orden betyder. Om en mångfacetterad beskrivning av lexikaliska betydelser. *Slovo* 43.39-71.
- . 1995. 'Allvarligt' på ryska. *Slovo* 44.63-88.
- . (MS). Ryska adverb med betydelsen 'händelsevis'.
- Mørdrup, Ole. 1976. *Une analyse non-transformationnelle des adverbes en -ment*. Revue Romane numero spécial 11. København: Akademisk Forlag.
- Nielsen, Jan. 1995. *Aspekt i infinitiv (Med særligt henblik på modalitet)*. Københavns Universitet (specialeafhandling).
- Nølke, Henning. 1978. *Problemer ved opstilling af en typologi for de franske adverbialled*. (= Rids, 57). Københavns Universitets Romanske Institut.
- Nørgård-Sørensen, Jens. 1992. *Coherence theory. The case of Russian*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Schiffrin, Deborah. 1987. *Discourse markers*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Swan, Toril. 1988. *Sentence adverbials in English. A synchronic and diachronic investigation*. Oslo: Novus Forlag.
- Wierzbicka, Anna. 1991. *Cross-cultural pragmatics*. Amsterdam: North-Holland.

Det russiske substantivs grammatiske kategorier Principper for beskrivelse

Jens Nørgård-Sørensen
Russiskprojektet

1. Indledning

Formålet med denne artikel er at skitsere, hvordan man kan redegøre for russiske substantivers grammatiske træk, således at disse tilsammen tegner et semantisk netværk, som yderligere får beskrivelsen af russiske verber og nominer til at gå op i en større enhed. Fremstillingen er induktiv, idet den tager udgangspunkt i, hvad der umiddelbart kan udledes af de sproglige data om substantivernes grammatiske kategorier (afsnit 2) og disses domæne (afsnit 3). Efter at have draget en skelnen mellem leksikalsk og morfologisk kodede kategorier (afsnit 4) går jeg over til at redegøre for, hvorledes de grammatiske træk tilforordnes russiske substantiver (afsnit 5). Endelig søger jeg i artiklens centrale afsnit (afsnit 6) at påvise, hvorledes de gennemførte analyser af sproglige data fører frem til opstilling af et enkelt hierarki af grammatikaliserede semantiske træk. Det centrale led i dette hierarki er netop den distinktion, der etablerer en parallel til de russiske verbers leksikalske semantik. Afslutningsvis (afsnit 7) vurderes den anvendte analysemodel i relation til traditionelle metoder.

2. Substantivets former og kategorier

Russisk er som bekendt et fleksivt sprog. Det er derfor naturligt at søge information om de russiske substantiver i deres deklination. Denne kan i simplificeret form illustreres med følgende paradigme, der rummer fleksiverne (i fonematisk transskription) til de angivne eksempler:

	1. dekl. Mask.	1. dekl. Mask.	1. dekl. Neut.	1. dekl. Neut.	2. dekl.	2. dekl.	3. dekl.	3. dekl.
	/stud,ent/ 'student'	/dub/ 'eg'	/čudo- višć,o/ 'uhyre'	/v,in=o/ 'vin'	/s,estr=a/ 'søster'	/škol=a/ 'skole'	/voš/ 'lus'	/noč/ 'nat'
Sing								
N	=Ø	=Ø	=o	=o	=a	=a	=Ø	=Ø
A	=a	=Ø	=o	=o	=u	=u	=Ø	=Ø
G	=a	=a	=a	=a	=i	=i	=i	=i
D	=u	=u	=u	=u	=e	=e	=i	=i
I	=om	=om	=om	=om	=oj	=oj	=ju	=ju
L	=e	=e	=e	=e	=e	=e	=i	=i
Plur								
N	=i	=i	=a	=a	=i	=i	=i	=i
A	=ov	=i	=Ø	=a	=Ø	=i	=ej	=i
G	=ov	=ov	=Ø	=Ø	=Ø	=Ø	=ej	=ej
D	=am	=am	=am	=am	=am	=am	=am	=am
I	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i	=am,i
L	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax	=ax

Af dette paradigme fremgår det umiddelbart, at der på grundlag af en traditionel strukturalistisk analyse kan udskilles en numerus- og en kasuskategori på russisk. Russiske substantiver er endvidere kendetegnet ved en genuskategori, der dog først afspejler sig entydigt i de kongruerende leds form, ligesom det er tilfældet i mange beslægtede sprog.

Hertil kommer distinktionen animatum-inanimatum (herefter animatumkategorien eller blot animatum/inanimatum). Den beskrives traditionelt på følgende måde: Substantiver, der benævner levende væsner (herunder menes i alt væsentligt mennesker og dyr), har en akkusativform, der er identisk med deres genitivform; alle andre substantiver har en akkusativform, der er identisk med deres nominativform. Dette gælder vel at mærke kun i pluralis (for alle substantiver) samt i singularis for substantiver af 1. deklination, maskulinum (markeret med halvfede

typer i skemaet) (Wade 1992: 47-50; Isačenko 1975: 59; Miloslavskij 1987: 156, 162, 166; Mathiassen 1990: 17-19; Christensen 1992: 19-20). I ældre grammatikker, der tager udstrakt hensyn til sproghistoriske forhold og ikke iagttager senere tiders krav om en skarp skelnen mellem synkroni og diakroni, kan man finde den fortolkning, at animate substantiver simpelthen står i genitiv i de tilfælde, hvor andre substantiver står i akkusativ (Pedersen 1916: 125).

Mens genus, numerus og kasus almindeligvis fremstilles som grammatiske kategorier, har der været mere uklarhed omkring animatumkategorien. De fleste forfattere tildeler denne en mere perifer rolle end de tre nævnte „fuldgyldige“ grammatiske kategorier (Ickovič 1982: 86-87). Dette gælder ikke blot praktiske grammatikker og andre lærebøger som de ovennævnte, men også nyere teoretiske værker. Således anerkender den russiske Akademigrammatik (Švedova 1980,I: 464) ikke animatum-inanimatum som en egentlig grammatisk kategori (i Akademigrammatikkens terminologi: „morfologisk kategori“). Man hæfter sig ved, at kun ved en afgrænset del af substantiverne markeres denne distinktion i singularis. Der er således masser af former, selv akkusativformer, hvor forskellen ikke markeres overhovedet. Corbett og Fraser giver udtryk for et lignende synspunkt, idet de i deres omfattende arbejder om genus og beslægtede spørgsmål beskriver den russiske animatumkategori som en undergenus („subgender“) (Corbett 1991: 165-168; Corbett & Fraser 1993: 129-132; Fraser & Corbett 1995; se endvidere Klenin 1983: 118). Herved tildeler de ikke blot animatum/inanimatum en noget perifer status men antyder også, at animatumkategorien skal fortolkes som afhængig af genus. Andre nyere fremstillinger synes dog at opfatte animatum-inanimatum som en distinktion på linie med substantivets øvrige grammatiske kategorier (Ickovič 1980; Švedova & Lopatin 1989: 155-157).

Udover den lejlighedsvis sammenkædning af genus og animatum/inanimatum møder man i litteraturen ingen forsøg på at argumentere for en semantisk sammenhæng mellem de omtalte kategorier. Hver kategoris semantik beskrives for sig, uden klar reference til de øvrige kategorier. I forbindelse med kasus medtager de fleste grammatikforfattere et længere afsnit om *kasusbrug*. Essensen af et sådant afsnit må naturligvis være syntaktisk. Alligevel indgår det traditionelt i fremstil-

lingen af den nominale morfologi og genoptages ikke systematisk under syntaksen.

3. Kategoriernes domæne

Inden vi går over til kategoriernes semantik, må vi overveje, hvad de sproglige data fortæller os om hver enkelt kategori og dens domæne. Som nævnt har animatumkategorien ofte været behandlet som et om ikke perifert så dog sekundært fænomen. Dette er blevet begrundet med en henvisning til, at kategorien kun kommer formelt til udtryk gennem valg af fleksiv inden for akkusativ – og her endog kun i forbindelse med en enkelt gruppe substantiver i singularis. På samme måde er genus undertiden blevet beskrevet som neutraliseret i pluralis, hvor genusværdien ikke afspejles morfologisk (Isačenko 1975: 57). Mens nemlig substantivets genus i singularis finder sit formelle udtryk i, at der ved kongruerende led skelnes mellem en maskulinum-, femininum- og neutrumform, har kongruerende led kun én pluralisform for hver kasus i russisk.

Disse beskrivelser er naturligvis helt korrekte set ud fra en snæver analyse af ordformerne, som de fungerer inden for sætningen. Imidlertid tegner der sig et noget andet billede, så snart man udvider perspektivet til diskursen. Det er så forholdsvis enkelt at påvise, at den manglende formelle afspejling af genus og animatum/inanimatum ikke har baggrund i en udviskning af genus- og animatumværdien i sprogudøverens bevidsthed. Lad os se på nogle eksempler med substantiver i singularis af 2. deklination, hvor animatum/inanimatum ikke afspejles formelt (jf. ovenstående paradigme):

- (1) **Eta devuška** okazalas' bezulybčivoj.
'Denne pige viste-sig-at-være uden-smil'

Takix_{Pl,Acc=Gen} i xmel'nye mužiki obxodjat.
'Sådanne selv berusede karle går-udenom'

- (2) **Pesnja**, kotoruju pela babuška, byla pečal'naja.
'Sangen, som sang bedstemor, var sørgelig'

Takie_{Pl,Acc=Nom} ja tože ljublju pet'.
'Sådanne jeg også elsker at-synge'

Som vi ser, afspejles de to fremhævede substantivers værdi af animatum, hhv. inanimatum ved, at denne går i arv til anaforiske udtryk i den efterfølgende kontekst. Da en sådan afspejling via anaforiske udtryk ligger som et potentiale i enhver tekst, må vi antage, at hver gang man anvender et substantiv, lagres der en animatumværdi i sprogdøvernes bevidsthed som et træk ved den benævnte enhed. For sprogdøveren udløser enhver forekomst af et substantiv lagring af en animatumværdi. Der er således tale om en kategori, der fra et mentalt synspunkt altid er nærværende, og som altid er den samme ved samme substantiv, uafhængigt af dets form; m.a.o. en grammatisk kategori, der kendetegner substantivet som ordklasse.

Samme argumentation kan gennemføres i relation til genus, der som nævnt undertiden behandles som neutraliseret i pluralis:

- (3) Pered Sergeem ležalo neskol'ko **belyx blankov**.
'Foran Sergej lå (der) nogle hvide blanketter'

On pridvinul k sebe **odin**_{Masc,Sing,Acc=Nom} iz nix.
'Han trak til sig en af dem'

Igen optræder i den efterfølgende kontekst et anaforisk udtryk, der formelt er markeret som maskulinum. Anaforen må have arvet dette træk fra antecedenten, hvor det følgelig må være lagret, selv om antecedenten i kraft af sin pluralisform ikke formelt afspejler nogen gen-

usværdi (smlg. en tilsvarende analyse i Zaliznjak 1964: 31; 1967: 71-72; Weiss 1993: 75ff).

Vi kan således konkludere, at genus og animatum/inanimatum – ligesom numerus og kasus – knytter sig til enhver forekomst af et russisk substantiv og derfor alle må betragtes som grammatiske kategorier. Det skal understreges, at der heri ligger en mindre omfortolkning af begrebet „grammatisk kategori“ i forhold til traditionen. I strukturalistiske beskrivelser af russisk har man haft tendens til at begrænse en grammatisk kategoris domæne til de ordformer, hvor kategorien afspejles gennem et obligatorisk valg – heraf ovennævnte fortolkning af animatum/inanimatum som en kategori af sekundær status. Med den her anvendte analyse har vi ændret dette kriterium. En grammatisk kategoris domæne bliver herefter afgrænset til de ordformer (eller andre udtryksstrukturer), hvor den pågældende distinktion har realitet for sprogudøveren.

4. Leksikalsk og morfologisk kodede kategorier

Der er imidlertid en anden væsentlig forskel mellem på den ene side genus og animatum/inanimatum og på den anden side numerus og kasus. Genus og animatum/inanimatum er *leksikalsk kodede*; de er knyttet til substantivet som leksem og kan betragtes som inhærente træk ved dets stamme. De kan derfor heller ikke manifestere sig som fleksive kategorier ved substantiverne. Det kan til gengæld kasus og numerus, som således er *morfologisk kodede*. Kasus- og numerusværdien knytter sig således ikke til leksemet, men alene til den specifikke ordform.

5. Tilforordning af grammatiske værdier

Denne skelnen mellem leksikalsk kodede og morfologisk kodede kategorier er væsentlig for næste trin i formanalysen. Dette trin skal besvare spørgsmålet: Hvor kommer de grammatisk-kategorielle træk fra? Siden de er obligatoriske, må der eksistere nogle regler for, hvordan de tilforordnes. Som Corbett (1991: 7) har anført, må man antage, at når sprogudøvere er i stand til at huske f.eks. genusværdien af stort set alle sprogets substantiver, må det snarere skyldes et sæt af systematiske regler end memorering af genusværdien for hvert enkelt substantiv.

Genus i russisk har altid været beskrevet som snævert sammenhængende med deklination. Det har imidlertid været uklart, om genus afhang af deklinationsklasse, eller det omvendte gjorde sig gældende (Corbett 1982: 223-26). Dette skyldes til dels, at det produktive tilforordnings-system for genus, som låneord og andre neologismer obligatorisk må følge, sløres af visse uproduktive tilforordningsmekanismer. Tager man hensyn til denne faktor, viser det sig, at der kan opstilles et undtagelsesfrit sæt af regler, hvorefter substantiverne får tilforordnet deres genus. Denne ide er især blevet udviklet af Corbett (1991: 7), der med udgangspunkt i materiale fra et stort antal sprog af vidt forskellig type gør sig til talsmand for det synspunkt, at genus generelt er forudsigelig og altid har en semantisk kerne – selv om også formelle træk kan have en betydelig indflydelse på tilforordningen. Fraser & Corbett (1995) og Corbett (under udgivelse) har i relation til russisk endvidere foreslået tilforordningsregler for animatum/inanimatum og deklinationsklasse.

Jeg vil nedenfor opstille tilforordningsregler for deklinationsklasse, animatum/inanimatum, genus og numerus. Disse er i høj grad blevet til under indflydelse af de omtalte værker, men adskiller sig fra Corbetts system på væsentlige punkter, herunder:

- Reglerne beskrives i højere grad som formende et hierarki; m.a.o. er reglerne indrettet på at skulle appliceres i en bestemt rækkefølge, ikke blot inden for hver af de fire undersøgte grammatiske distinktioner, men også på tværs af dem.
- I kraft af reglernes hierarkiske ordning er der ikke redundans i systemet. Man undgår hermed den situation, der forekommer hos Corbett (1991: 34-36), at tilforordningen af genus for et og samme substantiv først gennemføres ifølge et sæt af 'semantiske regler' og dernæst gentages under et separat sæt af 'formelle regler'.
- Hvor det er påkrævet, skelnes der skarpt mellem produktive og uproduktive mekanismer. Herunder lægges der vægt på at påvise entydigheden i de produktive regelsæt, idet netop disse afspejler tilforordnings-systemets mentale realitet.

Regelsættene er baseret på den traditionelle skelnen mellem tre deklinationsklasser (I, II og III), svarende til ovenstående paradigme, suppleret med en særskilt klasse for de indeklinable substantiver (INDECL). De to

animatumværdier noteres ANIM og INANIM; de tre genusværdier noteres MASC, FEM og NEUT; indrykningerne markerer trin i regelhierarkiet.

5.1 Tilforordning af deklinationsklasse (I, II, III, INDECL)

(i) Det genuine russiske leksikon, herunder etablerede suffikser: Det uproductive system (hvor resultatet af tilforordningen er delvist uforudsigeligt):

Nsg /=Ø/ → I eller III

Nsg /=a/ → II

Nsg /=o/ → I

(ii) Substantiver af fremmed oprindelse og andre neologismer: Det produktive system:

Nsg på /-a/ → II (/=-a/ bliver fleksiv i Nsg)

Andet:

Menneske: Hunkøn → INDECL

Andet:

Nsg på /-C/ → I (/=-C/ bliver stammeudlydende)

Andet: → INDECL

5.2 Tilforordning af animatum/inanimatum

Individ:

Bevægelig ved egen kraft og initiativ → ANIM

Andet → INANIM

Andet → INANIM

5.3 Tilforordning af genus

Menneske:

Hunkøn → FEM

Andet → MASC

Andet:

Deklinabel (dvs. tilhørende deklinationsklasse I, II eller III):

Suffix /-išk/=, /-išč/= m.fl.: → Samme genus som hyperonym

Andet:

Kompositum → Samme genus som hyperonym

Andet:

Deklinationsklasse I:

Nsg /=Ø/ → MASC

Nsg /=o/ → NEUT

Deklinationsklasse II → FEM

Deklinationsklasse III:

Isg /=ju/ → FEM

Isg /=om/ → NEUT (/put'/: MASC)

INDECL:

ANIM → MASC

Andet:

Akronym (initialord) → Samme genus som hyperonym

Låneord, der associeres til russisk hyperonym → Samme genus som hyperonym

Andet → NEUT (/kof,e/: MASC)

5.4 Eksempler

De opstillede regler er undtagelsesfrie og kan alle belægges med eksempler. Specielt kan man ved hjælp af låneord påvise deres produktivitet. Da en dækkende dokumentation og eksemplificering ikke kan gennemføres her, vil vi indskrænke os til at se på nogle enkelte eksemplers vej gennem tilforordningssystemet:

/komp,ut,er/ 'computer'

Deklinationsklasse – det produktive system:

Ikke: Nsg på /-a/ →

Ikke: Menneske: Hunkøn →

Nsg på /-C/ → Deklinationsklasse I med stammen /komp,ut,er/=

Animatum/inanimatum:

Individ →

Ikke: Bevægelig ved egen kraft og initiativ → INANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

Deklinabel →

Ikke: suffix /-išk/=, /-išč,/= →

Ikke: Kompositum

Deklinationsklasse I →

Nsg /=Ø/ → MASC

/bas-išč,=o/ 'stor bas(stemme)' – afledt ved suffigering af /bas/ 'bas (stemme)'

Deklinationsklasse – det uproduktive system (idet suffixet er genuint russisk):

Nsg /=o/ → Deklinationsklasse I

Animatum/inanimatum:

Individ →

Ikke: Bevægelig ved egen kraft og initiativ → INANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

Deklinabel →

Suffix /-išk/=, /-išč,/= →

Samme genus som hyperonym: /bas/ → MASC

/k,enguru/ 'kænguru'

Deklinationsklasse – det produktive system:

Ikke: Nsg på /-a/ →

Ikke: Menneske: Hunkøn →

Ikke: Nsg på /-C/ → INDECL

Animatum/inanimatum:

Individ →

Bevægelig ved egen kraft og initiativ → ANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

INDECL →

ANIM → MASC

/p,enal,t,i/ 'straffespark'

Deklinationsklasse – det produktive system:

Ikke: Nsg på /-a/ →

Ikke: Menneske: Hunkøn →

Ikke: Nsg på /-C/ → INDECL

Animatum/inanimatum:

Individ →

Ikke: Bevægelig ved egen kraft og initiativ → INANIM

Genus:

Ikke: Menneske →

INDECL →

Ikke: ANIM →

enten: Låneord, der associeres med hyperonym /štraf/ → MASC

eller: Andet → NEUT

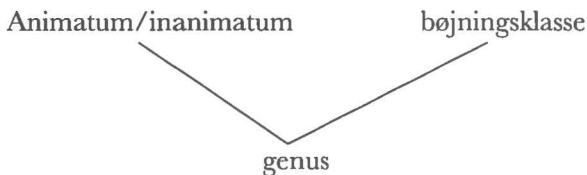
Som det fremgår af sidste eksempel, kan man ud fra denne fremstilling af tilforordningsproceduren også forklare de tilfælde, hvor et substantiv kan have to forskellige genera. Dette forekommer regelmæssigt under nærmere definerede forhold, bl.a. i forbindelse med de substantiver, hvis genustilforordning traditionelt har været beskrevet som udtryk for en konkurrence mellem genus og sexus (Klenin 1983: 116; Doleschal 1992: 128-29). Modellen tager endvidere højde for, at sexusdifferentiering kommer ind som et kriterium af høj prioritet ved genustilforordningen, og at det i denne sammenhæng er trækket *hunkøn* der er markeret (Mučnik 1971: 183, Janko-Trinickaja 1968: 207). Det ser endvidere ud til, at man med udgangspunkt i tilforordningssystemet vil kunne

redegøre for den associative sammenhæng mellem deklinationsklasse og genus samt forhold omkring genusvariation og deres effekt i talesproget (Zemskaja 1983: 108-11). Det er derfor tilsyneladende udtryk for en undervurdering af genuskategoriens semantiske potentiale, når man i russisk lingvistik finder det ret udbredte synspunkt (Hubenschmid 1993: 47, incl. referencer), at genus grundlæggende er et asemantisk, rent formelt fænomen, der via kongruens tjener til at sikre den korrekte forståelse af den syntaktiske konstruktion. Det vil her føre for vidt at komme nærmere ind på dette spørgsmål. Vi vil straks gå et skridt videre og søge frem mod en dybere fortolkning af de præsenterede regelsæt.

6. Semantikken bag tilforordningsreglerne

Hvad fortæller tilforordningsreglerne os om russiske substantiver fra et mere overordnet synspunkt? For det første er det umiddelbart klart, at regelsættene er hierarkisk ordnede, idet tilforordningsreglerne for genus til dels tager udgangspunkt i bøjningsklasse og animatumværdi. De nævnte træk tilforordnes således i en bestemt rækkefølge; først bøjningsklasse og animatumværdi parallelt og uafhængigt af hinanden; dernæst genus under indflydelse af bl.a. bøjningsklasse og animatumværdi. Tilforordningshierarkiet ser med andre ord således ud:

Skema 1

For det andet observerer man, at mens bøjningsklasse og genus tilforordnes ud fra et blandet sæt af formelle og semantiske kriterier, tilforordnes animatum/inanimatum ud fra et enkelt rent semantisk kriterium.

Med hensyn til semantiske kriterier står det i øvrigt klart, at de spiller en rolle ved tilforordningen af alle tre træk. Det ser endvidere ud til, at

identiske eller beslægtede semantiske træk går igen forskellige steder i reglerne. Det er derfor oplagt at se nærmere på den indbyrdes relation mellem de semantiske træk. Dette vil vi vende tilbage til, efter at vi har behandlet spørgsmålet om tilforordning af numerus.

6.1 Tilforordning af numerus

Individ:

Mere end én   —> PLUR

Andet   —> SING

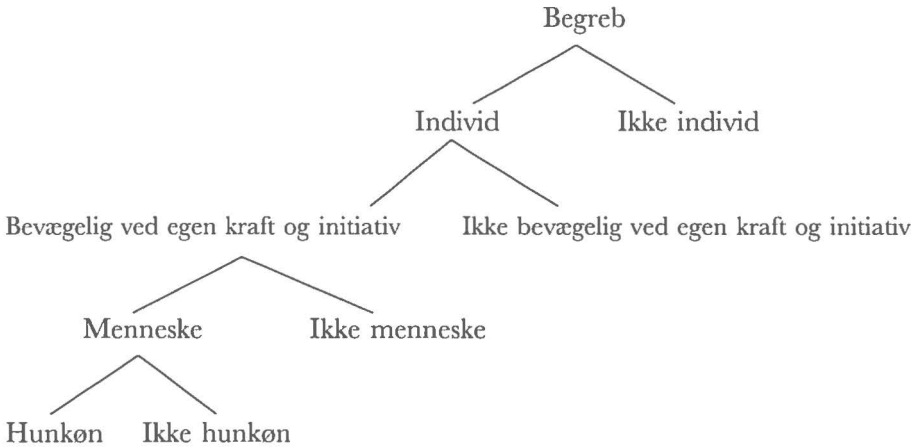
Andet   —> SING

Undtagelse: *Pluralis tantum*

Dette enkle regelsæt taler for sig selv. Hvad der er mere interessant i denne sammenhæng er, at vi med tilforordningen af numerus overskrider en grænse. Sålænge vi talte om bøjningsklasse, animatum/inanimatum og genus, holdt vi os inden for den semantik, der er konstant ved substantivet som leksem. Den påvirkes med andre ord ikke af, hvordan substantivet deklineres og anvendes i diskursen, og må derfor knytte sig til det *begreb*, substantivet som leksem benævner. Ved næste trin, tilforordningen af en numerusværdi, etableres der derimod en *entitet* på baggrund af det givne *begreb*. Ved overgangen fra *begreb* til *entitet* går vi fra benævnelse af en type til benævnelse af et medlem af det givne diskursunivers. Med tilforordningen af numerus etablerer vi netop en *entitet*, der kan dukke op gentagne gange i samme diskurs – og identificeres bl.a. i kraft af den gentagne numerusmarkering. Som vi så i eksemplerne (1)-(3) ovenfor, var det her netop et skift i numerus, der skabte en ny *entitet* på baggrund af samme *begreb*. At den nye *entitet* her etableredes på basis af samme *begreb*, signaleredes ved opretholdelse af animatum- og genusværdi.

6.2 Et hierarki af semantiske træk

Vi vil nu vende tilbage til de semantiske træk, der dukker op på forskellige trin i tilforordningsproceduren. Når man tager hensyn til, hvordan de relaterer sig til hinanden, kan man opstille følgende hierarki:

Det er velbegrundet at sætte *begreb* øverst, fordi hierarkiet som helhed rummer netop de træk, som kommer til udtryk gennem grammatiske karakteristika (bøjningsklasse, animatum/inanimatum, genus), der kendetegner det begrebsetablerende leksem. Vi har således afdækket et sæt tilforordningsregler for substantivets bøjningsklasse og grammatiske kategorier (med undtagelse af kasus) samt et hierarki af relevante semantiske distinktioner. Vi skal nu overveje, hvilken semantisk distinktion der er den centrale og primære i systemet.

Skemaet over semantiske træk (skema 2) synes at tilsige, at *individ / ikke individ* må være den overordnede distinktion. Tilforordningsreglerne siger imidlertid noget andet. I proceduren for tilforordning af grammatiske værdier er det åbenlyst trækket *bevægelig ved egen kraft og initiativ / ikke bevægelig ved egen kraft og initiativ* der er det primære. Første led i proceduren er nemlig den parallelle tilforordning af animatum/inanimatum, hvor det nævnte træk er enerådende, og bøjningsklasse, der primært er formelt determineret, men som dog involverer et kombineret semantisk træk, *menneske: hunkøn*, der præsupponerer *bevægelig ved egen kraft og initiativ*.

Skema 2 afspejler således ikke de enkelte træks prominens i tilforordningsproceduren, men derimod alene hvilke træk der præsuppo-

nerer hinanden. F.eks. er det kun relevant at skelne mellem *bevægelig ved egen kraft og initiativ* og *ikke bevægelig ved egen kraft og initiativ* i forbindelse med de substantiver, der benævner *individer*. Substantiver, der prototypisk benævner *ikke-individer*, er i overensstemmelse med tilforordningsreglerne alle inanimata. Derfor er substantiver som */narod/* 'folk' og */stado/* 'hjord, dyreflok' inanimata. Ganske vist benævner de hhv. mennesker og dyr, men de er ikke karakteriseret ved trækkene *menneske* og/eller *bevægelig ved egen kraft og initiativ*, selv om man umiddelbart ville forvente dette. Sagen er nemlig, at disse træk ved russiske substantiver skal fortolkes som præsupponerende *individ*.

Vi kan således konkludere, at trækket *bevægelig ved egen kraft og initiativ / ikke bevægelig ved egen kraft og initiativ* er ansvarlig for det første og dermed overordnede trin i den grammatisk-leksikalske klassifikation af russiske substantiver. Der er her en åbenlys parallel til de russiske verber, hvor den overordnede skelnen mellem aktivitets-, tilstands- og handlingsverber – den skelnen, som danner grundlag for aspektsystemet – baserer sig på distinktionen *aktivitet / tilstand* (Durst-Andersen 1992: 53ff). Lad os se nærmere på denne distinktion.

Forskellen mellem en tilstand og en aktivitet er udledt af en distinktion, der er central for visuel perception, nemlig forskellen mellem et stabilt og et ustabilt billede. Som bekendt består ethvert billede, som det opfattes af det menneskelige øje, af en figur og en grund. Mens figuren i et ustabilt billede er i bevægelse i relation til grunden, indtager figuren i et stabilt billede en fast position i forhold til grunden. Verber som *sidde* og *stå* er tilstandverber, idet de benævner en situation, der kan præsenteres som et stabilt billede. Verber som *gå* og *arbejde* er aktivitetsverber, idet de benævner en situation, der kan præsenteres som et ustabilt billede.

Vender vi os nu til de russiske substantiver, viser den gennemførte analyse af tilforordningsproceduren, at de som leksemer betragtet falder i to overordnede klasser. Den ene klasse omfatter de substantiver, der benævner begreber (i den her anvendte tekniske betydning), som har den egenskab at kunne udfylde rollen som figur i et ustabilt billede; med andre ord begreber, der er karakteriseret ved begge trækkene *individ* og

bevægelig ved egen kraft og initiativ. Den anden klasse omfatter alle øvrige substantiver.

Parallellen mellem verbernes og substantivernes overordnede klassifikation er ikke fuldkommen. Et ustabilt billede, der benævnes af et aktivt verbum, kan udmærket rumme en figur, hvis bevægelse ikke nødvendigvis foregår både på eget initiativ og ved egen kraft. Imidlertid må man fastslå, at hvad der er grammatikaliseret ved de russiske substantiver er den prototypiske forestilling om figuren i det ustabile billede. Denne prototypiske figur er et individ med en bevidsthed, der sætter individet i stand til at tage initiativ til en bevægelse og gennemføre denne. Et sådant individ kan naturligvis også fungere som figur i et stabilt billede (af f.eks. et liggende dyr), benævnt af et tilstandsverbum, men det er netop *evnen* til at bevæge sig ved egen kraft og initiativ der er afgørende for den distinktion, der er grammatikaliseret i form af animatumkategorien (klassifikationen af substantiver i animata og inanimata).

Denne tolkning kaster nyt lys over animatumkategoriens grænsetilfælde, dvs. substantiver, der kan anvendes som både animata og inanimata. Såvel hyppigt omtalte grænsetilfælde (f.eks. /m,ikrob/ 'mikrobe', /bakt,er,ija/ 'bakterie', /kukla/ 'dukke') (Dimitrova 1994: 90) som de af lingvister mere upåagtede (f.eks. /od,inočka/ 'ener', /mordaška/ '(rart) ansigt') lader sig forklare som udtryk for, at de benævnte individer af forskellige årsager snart lader sig fortolke som bevægelige ved egen kraft og initiativ, snart udelukker en sådan fortolkning. Vi skal her nøjes med at konstatere dette forhold og undlade at illustrere det med yderligere leksikalsk materiale.

Den omtalte parallel mellem verbernes og substantivernes semantiske grundlag er ikke tilfældig. Den bekræfter forestillingen om russisk som et virkelighedsbaseret sprog, altså et sprog, hvor grammatiske og leksikalske distinktioner primært baserer sig på prototypiske billeder af virkeligheden (Durst-Andersen 1993-94). Både verber og substantiver, de to grundlæggende ordklasser i russisk, har en semantik og en overordnet klassifikation, der er skåret over denne læst.

7. Principper for beskrivelsen

Jeg vil slutte med at overveje aspekter af den anvendte metode og dermed principperne for beskrivelse af nominets grammatiske kategorier.

De fleste hidtidige fremstillinger af russisk grammatik tager på en eller anden måde udgangspunkt i et traditionelt, strukturalistisk inspireret synspunkt. Analysen er baseret på konkrete sproglige data, og den udtrykte eller underforståede målsætning er at nå frem til den mest hensigtsmæssige forklaring af data, som de foreligger i skrevet eller talt form. Denne målsætning medfører, at man må lægge særlig vægt på det formelt (morfologisk og syntaktisk) markerede, hvilket fører til forestillinger om lejlighedsvis neutralisering af distinktioner, der kun markeres i et begrænset antal bøjningsformer eller syntaktiske konstruktioner.

Den analyse, jeg her har gennemført, tager i lige så høj grad sit udgangspunkt i de sproglige data, men problemstillingen er drejet i en anden retning. Det spørgsmål, som her søges besvaret, kunne lyde: Hvilke mentale strukturer, kategorier og modeller må man forudsætte, for at sprogudøverne kan producere data, som de foreligger i skrevet eller talt form? Med andre ord: Hvad ligger der for sprogudøveren i f.eks. en ordform eller en konstruktion? Denne drejning af problemstillingen medfører, at man ikke alene må interessere sig for det, der er morfologisk/syntaktisk markeret, men også for det, der markeres i diskursen (reelt eller potentielt). Endvidere medfører det, at man må interessere sig for, hvordan strukturer og kategorier etableres og repræsenteres mentalt. Spørgsmålet om tilforordningregler for grammatiske træk og det dermed forbundne spørgsmål om produktivitet bliver da centralt. Også i denne sammenhæng tager analysen udgangspunkt i data, og de afdækkede mønstre danner udgangspunkt for slutninger om den underliggende semantik. Man bemærker f.eks., at den nyformulerede problemstilling var en forudsætning for, at animatum/inanimatum kunne afdækkes som eksponent for den primære semantiske distinktion ved russiske substantiver, og dermed en forudsætning for at udpege forskellen mellem animata og inanimata som udtryk for den overordnede klassifikation af substantiverne.

Henvisninger

- Christensen, Annie. 1992. *Russisk grammatik*. Aarhus: Akademisk Forlag.
- Corbett, Greville G. 1982. Gender in Russian: An account of gender specification and its relationship to declension. *Russian Linguistics* 6, No. 2. 197-232.
- . 1988. Gender in Slavonic from the standpoint of a general typology of gender systems. *The Slavonic and East European Review* 66. 1-20.
- . 1991. *Gender*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Corbett, Greville G. & Norman M. Fraser. 1993. Network morphology: A DATR account of Russian nominal inflection. *Journal of Linguistics* 29. 113-142.
- . (under udgivelse). Default genders.
- Dimitrova, Stefana. 1994. *Isključenija v ruskom jazyke*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Doleschal, Ursula. 1992. Genus und (Ko)Referenz. Tilmann Reuther (red). *Slavistische Linguistik 1991*. München: Verlag Otto Sagner. 123-135.
- Durst-Andersen, Per. 1992. *Mental grammar and related issues*. Columbus, Ohio: Slavica.
- . 1993-94. Sproglige supertyper. *Sprint*. 1993/2 (Del 1), 1994/1 (Del 2).
- Fraser, Norman M. & Greville G. Corbett. 1995. Gender, animacy, and declensional class assignment: a unified account for Russian. Geert Booij & Jaap van Marle (red). *Yearbook of Morphology 1994*. Dordrecht: Kluwer. 123-50.
- Hubenschmid, Markus. 1993. *Genus und Kasus der russischen Substantive*. München: Verlag Otto Sagner.
- Ickovič, Viktor A. 1980. Suščestvitel'nye oduševlennye i neoduševlennye v sovremennom ruskom jazyke (norma i tendencija). *Voprosy jazykoznanija* 4. 84-96.
- . 1982. *Očerki sintaksičeskoj normy*. Moskva: Nauka.
- Isačenko, Alexander V. 1975. *Die russische Sprache der Gegenwart*. München: Max Hueber Verlag.
- Janko-Trinickaja, Nadija A. 1968. Izmenenija v značenijach derivacionnyh affiksov. M. V. Panova (red). *Slovoobrazovanie sovremennogo ruskogo literaturnogo jazyka*. Moskva: Nauka.
- Klenin, Emily. 1983. *Animacy in Russian. A new interpretation*. Columbus, Ohio: Slavica.
- Mathiassen, Terje. 1990. *Russisk grammatikk*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Miloslavskij, Igor' G. 1987. *Kratkaja praktičeskaja grammatika russkogo jazyka*. Moskva: Russkij jazyk.
- Mučnik, Iosif P. 1971. *Grammatičeskie kategorii glagola i imeni v sovremennom russkom literaturnom jazyke*. Moskva: Nauka.
- Pedersen, Holger. 1916. *Russisk Grammatik*. København: G. E. C. Gad.
- Švedova, Natalija Ju. (red.) 1980. *Russkaja grammatika I-II*. Moskva: Nauka.
- Švedova, Natalija Ju. & Vladimir V. Lopatin (red). 1989. *Kratkaja russkaja grammatika*. Moskva: Russkij jazyk.
- Wade, Terence. 1992. *A comprehensive Russian grammar*. Oxford: Blackwell.
- Weiss, Daniel. 1993. How many sexes are there? (Reflections on natural grammatical gender in contemporary Polish and Russian). Gerd Hentschel & Roman Laskowski (red). *Studies in Polish morphology and syntax*. München: Verlag Otto Sagner. 71-105.
- Zaliznjak, Andrej A. 1964. K voprosu o grammatičeskix kategorijach roda i oduševlennosti v sovremennom jazyke. *Voprosy jazykoznanija* 4. 25-40.
- Zaliznjak, Andrej A. 1967. *Russkoe imennoe slovoizmenenie*. Moskva: Nauka.
- Zemskaja, Elena A. (red). 1983. *Russkaja razgovornaja reč'. Fonetika, morfologija, leksika, Žest*. Moskva: Nauka.

Referens, denotat, præsupposition, implikatur – og mentale rum

Lisbeth Falster Jakobsen
Tyskprojektet

1. Indledning¹

Problemet referens har en meget lang og ærværdig videnskabelig tradition inden for filosofien. Jeg skal imidlertid ikke dyrke filosofi, men forsøge at skabe en begrebsramme for referens og omliggende begreber til brug for en grammatik. Det vil sige, at mit begrebsapparat skal være sådan indrettet, at det tjener til at belyse nogle grammatiske forhold, således som de tager sig ud, når man sætter sætningssyntagmer sammen med det formål at skabe en tekst med tilhørende tekstverden. Mit udgangspunkt er derfor i høj grad teksten, og hvilke referensrelationer modtageren har mulighed for at forstå ud fra det sagte. Det vil sige, at jeg skriver ud fra et sprogligt synspunkt: det sproglige indhold i en tekst er input til modtageren, som så skal foretage en interpretation (Harder 1990:41). Det sproglige indhold er at forstå som en instruktion fra afsenderen til modtageren om at konstruere en interpretation; instruktionssemantik er således snævert forbundet med selve kommunikationsakten, hvorefter følger, at spørgsmålet om referens ligeledes er afhængigt af kommunikationsakten og dens deltagere.

Enhver kan forholde sig som modtager til en tekst; man kan derimod ikke forholde sig som afsender til en tekst, man ikke selv har skabt; ved introspektion kan man forholde sig til sig selv som modtager, men der er ikke „inspektion“ ind i en fremmed afsenders hoved. Hermed er selvfølgelig ikke sagt, at en afsender ikke har nogen interesse for referensproblematikken; det er afsenderen, der afgiver interpretationsinstruktionerne, og man må normalt gå ud fra, at han altså ved, hvad han refererer til i referensøjeblikket². Men det synes at være mindre interessant for en behandling, der sætter selve instruktionerne, teksten, i centrum, eftersom interessen her samler sig om de regelmæssigheder,

der sætter modtager i stand til at udføre instruktionen. Derfor spiller afsenderen ingen særlig rolle i det følgende.

2. Hvad skal man forestille sig ved referens?

2.1. *Forskellige skoler inden for referensopfattelse*

For at begynde med termerne: **referent** (= **referee**) bruger jeg om det, der refereres til, og **det refererende tegn** om det, der refereres med. Tegnet kan både være simplekst og komplekst.

Ved referens er der to grundproblemer at forholde sig til: det første er, hvordan referens fungerer, og det andet, hvad der refereres til med de sproglige tegn.

Ud fra en instruktionssemantisk opfattelse må enhver opfattelse af referens, der indebærer en umiddelbar relation mellem genstanden selv i den ikke-sproglige verden og den sproglige størrelse, uden om kommunikationspartnerne, være udelukket. En sådan opfattelse ville ellers have gjort spørgsmålet om referens mere enkelt: genstanden i den ikke-sproglige verden ville i så fald være referenten, og det benyttede sproglige tegn ville være det refererende. En sådan referensopfattelse har været gjort gældende siden oldtiden (**nominalismen**) i forskellige grader af „naivitet“. Den knyttes for det meste sammen med, at ordenes indhold står for almene karakteristika ved de individuelle genstande i verden, som der refereres til. Ofte er antagelsen også, at der kun kan refereres til genstande med nominer. Der kan ikke refereres til sådanne entiteter, som prædikater kunne tænkes at stå for, idet der ikke svarer genstande i verden til sådanne ord, man kunne anvende: der findes ikke 'rødhed' eller 'det røde' i verden, kun røde genstande. Den tanke vil volde vanskeligheder for den alment anerkendte opfattelse af sprogs opbygning, f.eks. opfattelsen af anaforiske størrelsers funktion, eftersom der tydeligt kan refereres til entiteter, som har i hvert fald sproglig form af prædikater, men som også i indholdssubstansen må opfattes som „ikke-genstande“:

- (1) (om forskellen i arbejdsmåde mellem en forsker og en konsulent:)

Ulrik Jørgensen: „*Konsulenten afleverer til tiden¹, koste hvad **det¹** vil. **Det¹** kan medføre, at resultatet bliver for dårligt², men **det¹** behøver ikke at betyde **det²**.*“

*Hvis universitetsforskeren afleverer for sent³, kan **det³** skyldes omsorg for kvaliteten af arbejdet – nogle resultater måtte måske kontrolleres nok en gang⁴, og **det⁴** blev altså efter sidste øjeblik⁵. Men **sådan⁵** behøver forklaringen ikke at være. (Universitetslæreren, aug.95:10)*

(referent: understregning + indeksnummer)

refererende tegn: fed + samme indeksnummer)

En konkurrerende retning inden for referens er **realismen**. Ordene er her ikke blot navne, der hæftes på de individuelle genstande via et abstrakt træk, der således tillægges genstanden; nu refereres der til faktiske træk, som er iboende genstanden. Samtidig antages, at også egenskaber og handlinger har en eksistens i verden, og at man følgelig kan referere til sådanne størrelser også. Dette bringer os et stykke nærmere til problematikken i eks. (1), referensen til ikke-genstandsagtige entiteter.

I nyeste tid, senest med taleaktteorien, er kommunikationsakten blevet knyttet sammen med spørgsmålet om referens: det er den talende, der med sit tegn refererer til noget ikke-sprogligt, en genstand eller et sagsforhold. Den del af ytringen, der refererer, er propositionsdelen, altså sætningsindholdet minus illokutionen. En anden fjernelse fra den naive referensopfattelse bliver, at man i filosofien efterhånden også tillader, at man kan regne ikke kun med *verden*, men med mulige *verdener* som referenter. Et betydeligt fremskridt, når man betænker, hvilke forskellige sagsforhold tekster fremstiller, hvoraf ikke nær alle prætenderer at repræsentere, hvad der opfattes som den virkelige verden.

Med indregningen af kommunikationspartnerne i referensrelationerne er en nyttig relativiserende faktor sat ind i forholdet tekst og verden. Der resterer dog stadigvæk det problem, hvilken realitet der skal tillægges referenten: er der en ligefrem relation mellem tegn og verdens gen-

stande og forhold, eller er der en indskudt instans, således at tegnene refererer umiddelbart til denne instans? Dette spørgsmål rørte nominalismen allerede lidt ved, og over århundreders indsats på det erkendelsesteoretiske område, hvor mennesket sættes mere og mere i centrum, og verden mere og mere får karakter af 'das Ding für uns', har **konceptualismen** (repræsenteret f.eks. ved Jackendoff 1983), som er knyttet sammen med kognitivismen, vundet frem. Jackendoffs these er, at vores, menneskenes, opfattelse af verden er kognitivt (herunder psykologisk) betinget. Vores verdensopfattelse består af en række koncepter; referenterne for sprogtegnene bliver således koncepter, ikke den rå verden. Koncepterne er mangelunde, ikke blot #TING#³, men f.eks. også #STED#, #HANDLING#, #BEGIVENHED#, #MODALITET# (i forståelsen MANNER), #KVANTITET# osv., hvilket vil sige, at der kan refereres også til sådanne typer af begrebsdannelse. Sproglig evidens for sådanne kategorier ser Jackendorf i den række af forskellige spørgeord, de fleste sprog stiller til rådighed herindenfor. Det viser, at den spørgende ønsker at fylde huller ud i sin information; hullerne baseres på konceptstrukturen og må ses som afgrænsede enheder.

Også en hjemlig koryfæ, Hjelmslev, har bragt et relativistisk synspunkt ind i den sproglige opfattelse af referens. Hans skelnen mellem indholdssubstans som det oversproglige indhold og ordenes indholdsform som de enkeltsproglige indholdsudformninger gør, at man får vanskeligt ved at se sprogtegn som umiddelbare afspejlinger af træk ved de ikke-sproglige genstande eller forhold. For en umiddelbar betragtning er konceptualismen således den retning inden for referensforståelsen, som bedst kan forbindes med en funktionalistisk og Hjelmslevinspireret sprogforståelse. Jackendoff står for den nødvendige relativisering af den fysiske verden i retning af verden, som vi forstår den; den klarer nominalisternes problem, om 'rødhed' har eksistens i verden. Det er jo så ligemeget for konceptualismen – bare vi mennesker er i stand til at danne dette koncept. Og det må vi jo være, ellers havde det aldrig kunnet blive en diskussionsgenstand. Og den forklarer vel også, hvorfor koncepter, som i naiv forstand kun er koncepter og ikke i sidste ende kognitive transformationer af menneskeuafhængige ting og forhold i verden, – altå koncepter som er skabt af mennesker selv som f.eks. alskens institutioner som 'familien', eller begreber som 'frihed' eller 'demokrati', er underlagt betydelige kulturskabte forskelligheder eller

nuanceringer. Hjelmlev og strukturalismen relativiserer med sin skelnen mellem indholdssubstans og indholdsform en mulig opfattelse af, at kognitive strukturer, koncepter, overtages direkte i de sproglige tegns indhold. Dette er ikke tilfældet; de enkeltsproglige tegn har forskellige indholdsformer i forhold til en indholdssubstans, som nok mere er lig vores „konceptmængde“.

Jeg vil således melde mig som moderat konceptualist; moderat, fordi der skal en større forståelsesramme til, hvis man skal beskrive den faktiske referens i de partikulære tilfælde.

2.2 Typer af refereren

Det hidtil omtalte beskæftiger sig nærmest kun med relationen sproglige tegn og de ikke-sproglige referenter, af hvad art de så måtte være. Altså: sprogtegnene peger direkte ud af sproget til verden omkring os, eller vores bevidsthed om den. Denne verden, eller et udsnit af den, en situation, opleves således på stedet sproguafhængigt, men afhængigt af koncepterne. I dette tilfælde er det ikke noget problem, hvad referenterne er. De er forekomsterne i den ikke-sproglige verden, som de tager sig ud i vores bevidsthed, og der refereres umiddelbart til dem med sprogtegnene.

Men vi må skelne mellem den ikke-sproglige verden og tekstverdenen, dvs. det verdensudsnit, der er rummet i en enkelt tekst. Sådanne tekstverdener er sproglige repræsentationer af ikke-sproglige verdensudsnit. På de allerfleste basisområder er det repræsentationer af vores forestillinger om den rigtige verden; normalt er grundkoncepterne de samme, især de, der relaterer sig til fysiske ting og forhold. Selv i stærke sciencefictionromaner pilles der kun ganske lidt ved disse grundkoncepter; ellers ville den fiktive verden blive totalt uforståelig for os. Men det er vigtigt, at der her skelnes mellem repræsentationer af generelle forestillinger om ting og forhold i verden, og så de sagsforhold og sammenhænge mellem disse, som fremstilles igennem en partikulær tekst. Hvor de førstnævnte som sagt er relativt faste, er de sidstnævnte anderledes varierende. Det er ikke givet, at tekstverdensudsnittet repræsenterer et udsnit af den faktiske verden. Men det, at tekstverdensudsnit efterhånden bygges op af ytringernes sagsforhold på basis af de grund-

koncepter, som vi normalt akcepterer som tilhørende „verden“, gør, at vi akcepterer et tekstverdensudsnit som en repræsentation af et verdensudsnit. I den forstand er der en vidtstrakt analogi mellem verden og tekstverden. Det springende punkt i relationen teksverdensudsnit – ægte verdensudsnit ligger således ikke i repræsentationen af de enkelte sagsforhold, men i, om modtageren akcepterer hele tekstverdensudsnittet som en repræsentation af faktiske sagsforhold i verden, som afsender forstår dem, eller om der kun prætenderes. Jeg henviser her til afsnit 3, Mental Spaces.

I det næste drejer det sig om **tekstverdenudsnittet** i den enkelte tekst. Man må her skelne mellem de tekster, hvor der under faktisk eller prætenderet tilstedeværelse af modtager refereres umiddelbart ud i den ikke-sproglige kommunikationssituation, og tekster, typisk skriftligt formulerede tekster, i hvilke der ikke er en umiddelbar relation til den ikke-sproglige situation. Her er referensrelationerne ikke evidente i sig selv, især ikke, hvis man fastholder, at der ikke er inspektion ind i afsenderens hoved. Det vil så sige, at et tekstverdensudsnit skal bygge sig selv op undervejs igennem teksten; den skal så at sige sprogligt „møblere“ sig selv, idet der med sprogtegn indsættes genstande og begivenheder i denne verden. Kort sagt, et sådant tekstverdensudsnit består af en ordnet række af sagsforhold, hvori der optræder en række genstande og handlinger (begge i videste forstand). Ordningen består i, at der **sættes** genstande og en handling i første ytring; de samme genstande indgår derefter i nye handlinger; nye genstande indgår i den gamle handling osv.; nogle genstande forsvinder fra tekstverdenen undervejs; nye kommer til. Denne sætten af sagsforhold og herigennem sætten af genstande og handlinger vil jeg nu kalde **ponering** (for at undgå ordet 'sætning').

Min pointe er, at i de fra kommunikationssituationens umiddelbarhed løste tekster kan en genstand eller handling ikke være referent i det øjeblik, den sættes i tekstverdenen, altså instantieres første gang. Der eksisterer nemlig ikke noget ud over tegnenes indholdsformer selv, som modtageren kan relaterere den givne instruktion til. Ergo kan instruktionen kun gå ud på at indsætte en genstand/handling i tekstverdenen. Først anden gang, et sprogtegn bruges henvisende til en allerede poneret genstand eller handling, er der tale om referens: den tidligere

satte størrelse er nu **referenten**, og det i anden omgang brugte tegn er **det refererende tegn**.

Ponering må skelnes fra spørgsmålet, om der tillægges den ponerede størrelse eksistensværdi i sagsforholdet/tekstverdenen. Ved selve poneringen nævnes blot genstande/handlinger i tekstverdenen; det nævnte bliver så muligvis ved referens fra en senere størrelse til en referent. Selve poneringen er imidlertid koblet med en grammatisk kodning, der skal vise, hvilken „ontologisk“ status det ponerede har i sagsforholdet; således vil en definit artikel i egenskab af individualisering normalt, men ikke altid, give en størrelse status af eksistens, cf. eks. (14) med kommentarer. Men der kan refereres til poneringer af enhver eksistenskategori; således kombinerer størrelser, der er kvalificeret med ordet *manglende* ofte referentstatus med status af noneksistens i sagsforholdet. Med denne skelnen mellem ponering og eksistensangivelse løses problemet med, om *den unge rige enke i John leder efter en ung, rig enke; hende vil han giftes med* refererer til en eksisterende person eller ej: *den unge rige enke* er poneret og refererer ikke; *hun* refererer til *den unge rige enke*, men der er ikke sagt noget om *enkens* eksistensmodus i tekstverdenen. – Paradigmet +GIVET/NY synes heller ikke at spille nogen rolle for referensmulighederne.

2.3 Det refererende tegn

I det følgende vil jeg fortrinsvis holde mig til den sidstnævnte type skriftlig fikseret tekstverden, fordi den er mindre afhængig af pragmatiske faktorer og således lettere at håndtere under aspektet grammatiske regulariteter. Der rejser sig to spørgsmål:

- 1) Hvad kan der refereres til i en tekst?
- 2) Hvad kan der refereres med i en tekst?

Jeg vil tage det sidste først.

Det er klart, at referens er et indholdsfænomen, eftersom mange forskellige tegnudtrykstyper opfattes som refererende på lige basis. Tegn har en indholdsform, et **designat**, en intension, en indholdsform. De har også et **denotat**, en extension, som er den klasse af ikke-sproglige størrelser, der korrekt kan refereres til med det givne tegn (Lyons, 1977:207)⁴. Denotatet som begreb tilhører tegn som leksikonenheder, uanset deres

mulige status som konstituent i en ytring, og omhandler relationen mellem en given indholdsform og et koncept i den ikke-sproglige verden. Vi ved allesammen, hvilken klasse af størrelser ordet 'papegøje' qua indholdsform kan relateres til. Af definitionen følger, at denotat er et begreb, der omhandler *individualiserede* entiteter, nemlig entiteter, der endnu ikke er bundet ind i et sprogligt formuleret sagsforhold. Leksikonstørrelsens indholdsform denoterer altså et element i klassen af *ens* elementer. På en måde er der her tilknytning til nominalisternes forestilling om, at et ord **betegner** det abstraheret væsentlige ved en ting. Bedre er det nok at sige, at et ord (et tegn) **beskriver** det abstraheret væsentlige. Det vil igen sige, at et sprogtegn på leksikonniveau instruerer en modtager om at forestille sig noget prototypisk. „Linguistic meaning can only come into being in the form of types; and no token can be semantically prior to the type which makes the token accessible to linguistic categorization in the first place“ (Harder, 1990:56).

Nu handler vores tekstverdener jo kun i mindre grad om typer i verden; de handler for det meste om individuelle sagsforhold og begivenheder, hvilket er analogt med vores oplevelser af den ikke-sproglige verden. „Ontologically, however, types exist only as we meet them in the form of spatio-temporally located tokens of the type“ (Harder 1990:56, i umiddelbar fortsættelse af det forrige citat). Repræsentationen af dette i tekstverdener er, at genstande og handlinger i individualiseret ikklædning (ved f.eks. artikelbrug, tempus/numerus/personbrug) sættes i relation til hinanden og kombineres med et individuelt tids- og stedsforhold. Dette er ytringens måde at ontologisere og herved individualisere sagsforholdet på. Det er her, referensen kommer i stand. Harder-citatet skal dog ikke misforstås derhen, at man ikke kan tale om typer i sagsforhold: „The most common reference – and definite descriptions – in human language indeed pertains to members of the **universe of tokens**. But reference and definite description may on occasion pertain also to members of the **universe of types**, within which each type behaves, referentially, like tokens do within their universe of tokens. As we shall see later, many languages mark generic subjects systematically as definite, and in others it is one coding option. And this option is too widespread cross-linguistically to be a mere accident“ (Givón 1984:406)⁵. Se her eks. (2) og (21).

Tekstverdensreferens sker normalt i hele ytringer, kun sjældent ved enkelte ord (Lyons 1977:176). Referens er under alle omstændigheder ytringsafhængig. Det er en afsender, der i kraft af ytringsaktens giver en instruktion om at opfatte et givet tegn som refererende til noget andet. Det er en handling, der bringer referens i stand; referens er ikke noget statisk ved tegnene uanset deres brug i det enkelte øjeblik. Hvis ikke der lige refereres direkte med et tegn ud i en ikke-sproglige verden, vil det sige, at referenten normalt er sat ind i et sagsforhold, og det er det referende tegn også. Det er i kraft af indbindingen i disse to sagsforhold, at det refererende tegn får en relation til referenten. Det vil igen sige, at både referent og refererende tegnindhold nu står i individualiserede og individualiserende sammenhænge. En tegnstørrelse har på samme tid qua leksem et denotat og qua konstituent i en ytring en mulig referens ('mulig', fordi mange sprogtegn, specielt substantiver, i hvert fald i de germanske sprog, jeg har hentet mine eksempler fra, som netop anført, skal have tilføjlet et grammatisk tegn for at gøre dem refererende.) Referens og denotat er forskellige, og dette gør, at de i det enkelte individualiserede tilfælde undertiden kan synes at være langt fra hinanden i indhold. Faktisk kan man ret ofte se, at en refererende størrelses denotat ikke er afgørende for den refererende værdi, den får i tekstverdenen:

(2) VM-mestre i damejagt

Rom ligger på en klar førsteplads, når det gælder unge herrer på evig jagt efter blonde kvindelige turister¹. Det fastslår den engelske avis Sunday Times. Fire af bladets kvindelige journalister har – let påklædt – været på grundig research i New York, Paris, London og Rom. Resultatet af mini-undersøgelsen: **De romerske latin-lovers**¹ var klart de bedste til at jagte damer. **Don Giovanni**^{er} holder til ved kendte turist-seværdigheder som Den Spanske Trappe, Trevi-fontænen og Forum Romanum. **De såkaldte pappagalli – papegøjer, som de kaldes i Italien**¹ – nøjes ikke bare med at fløjte efter 'offeret'. Et yndet trick er at give et kompliment til pigens mor. Mange hævder, at udenlandske piger er lette på tråden, men det holder ifølge den 22-årige Massimo² ikke stik. 'Der skal meget til. De udenlandske piger er bange for AIDS, de er bange for at blive voldtaget', fortæller **den unge pappagallo**² og

tilføjer, at **han**² ikke er så god til at score udlændinge, fordi **han**² ikke kan tale andet end italiensk. (Pol.7.9.1995:I,22)

I (2) ser I, at *de romerske latin-lovers, Don Giovanni'er* og *såkaldte pappagalli – papegøjer, som de kaldes i Italien* via nævnelser af Rom refererer til en delmængde af *unge herrer på evig jagt efter blonde kvindelige turister*. Uden indregning af modtageren i kommunikationsøjeblikket (i læseøjeblikket) i forståelsen af referens, bliver den vanskelig at gøre rede for. *Latin-lovers* som en sammensætning var for mig et ukendt tegn, dvs. det havde ikke noget fastlagt denotat; men man lærer jo igennem en tekstverden, så jeg forstod godt, at der blev refereret til en bestemt klasse unge herrer i Middelhavsområdet. Men jeg blev hjulpet på vej, dels af min opfattelse af, at der bliver talt om en klasse af individer (a type); og syntaktisk er det normalt sådan på dansk, at man markerer en type første gang, man nævner den, ved at stille leddet, hvis det er subjekt, på fundamentpladsen. Dels bliver man selvfølgelig hjulpet af sin almindelige dannelse, der sætter *Rom, romersk* og *latin* sammen i én isotopi. En gammeldags borgerlige dannelse kommer også en til gode ved *Don Giovanni'er*, men selv hos læsere, som ikke ved, hvem Don Giovanni er, lykkes referensinstruktionen sikkert, dels af de nævnte syntaktiske grunde: parallellismen i endnu et subjekt på fundamentpladsen, dels af den tekstverden, der allerede er bygget op. Helt vanskeligt er jo ordet *pappagalli*, som for ikke-italienskkyndige næppe har noget denotat overhovedet; her bliver man dog advaret om, at forståelsen måske vil svigte, idet der siges *såkaldte* og dernæst gives forklaringen *papegøjer*. Men i hvert fald her er der overhovedet ikke nogen denotatoverlappning mellem *de unge herrer på evig jagt efter blonde kvindelige turister* og *papegøjer*. De rette referensrelationer kommer alligevel i stand; det ses af, at man godtager, at *den 22-årige Massimo* uden videre bliver referent for *den unge pappagallo*.

Man siger undertiden (Steinitz 1968), at en referent og et refererende tegn tilsammen skal have en ikke-tom fællesmængde af træk. Det har dog sine vanskeligheder, som det er demonstreret i (2). Men en endnu større vanskelighed ligger i, at de grammatiske størrelser, der er de prototypiske refererende tegn, har så få egne indholdstræk, at de kan bruges som den ene af de to træk-mængder sammen med alt for mange andre træk-mængder til, at denne lingvistiske anskuelse er rimelig. Et eksempel på referens fra pronomen til NP:

- (3) Peter put the package on the table. Because it wasn't level, it slid off. (cit. efter Vater 1986:141).

It har i begge tilfælde et par fællestræk med både *table* og *package*, nemlig i hvert fald +GENSTAND og +SINGULARIS. Det vil sige, at en entydig referensopfattelse på grundlag af sproglige midler alene er udelukket. Referensen kommer kun i stand med kommunikationspartnernes verdensforståelse som formidlende instans. Til vanskeligheden med at akceptere fællesmængden af træk som en forklaring kommer det forhold, at det er vanskeligt at se, hvilket eller hvilke fællestræk et neutralt pronomen som *det* og et helt sagsforhold som *de* i (1) viste kunne have.

Anaforisk brugte pronominer nævnes ofte som et meget vigtigt tekstkohæsiionskabende middel (Heinemann og Viehweger 1991:29-30, og Falster Jakobsen og Olsen 1978:2). Det kan det dog umuligt være, eftersom der er så få pronominer, der kan bruges til at referere til så uendeligt mange andre størrelser, at chancen for at få en gal opfattelse af referenserne er meget stor, hvis det skulle hænge på pronominerne kraft alene:

- (4) Nicht berücksichtigt sind Autoren, die nur beiläufig etwas Essayartiges verfaßt haben. Schon hervorragende essayistische Schriftstellertemperaturen wie Lessing, Herder, Schopenhauer und Nietzsche, also die Erzväter der deutschen Essayistik, haben weniger regelrechte, in sich geschlossene Essays geschrieben, als **man**¹ erwartete. **Man**² kann ein wirkungsvoller Essayist sein, ohne die literarische Form streng zu handhaben. **Man**³ behalf sich in solchen Fällen mit kleinen Stücken, sehr selten mit Ausschnitten, denen am ehesten Essaycharakter zukommt. (Rohner: Deutsche Essays, Rechenschaft, 1972:297)

Det mest sandsynlige er, at det første *man* har forfatteren til denne tekst, die Rechenschaft, som referent; det er i så fald den implicite AGENS fra 1.1: passiven *nicht berücksichtigt sind*. Det andet *man* har mængden af essayister, og det tredje *man* har tidligere udgivere af essaysamlinger (Falster Jakobsen og Olsen 1978:3). – Referens ved hjælp af pronominer er faktisk et skrøbeligt foretagende og meget afhængigt af kommunikationspartnernes verdensforståelse. Især selvfølgelig modtagerens – man

må formode, at afsenderen normalt ved, hvad han/hun intenderer at referere til. Anaforik er faktisk kun et signal om intenderet referens i en tekst, det kan ikke være konstituerende for den rette referensrelation.

Af disse grunde forekommer det mig, at den opfattelse af referens og tekstverdenssammenhæng er egnet, som går ud på, at der igennem teksten oprettes nogle referensadresser „files“ (Givón 1990:919), nemlig ved førstegangsnævnelser eller poneringen af de enkelte entiteter, og at der derefter ved referens fra nye tegn med disses indhold igennem teksten tilføjes træk til disse adresser, således at der efterhånden opstår et detaljeret billede af de forskellige entiteter i den pågældende tekstverden. At der kan tilføjes nye træk er foreneligt med den anskuelse, at leksikonelementer grundlæggende har en beskrivende funktion, men ved grammatiske kodningsmidler kan tillægges også en refererende funktion. „The point in distilling this content element out of a referring phrase is to make possible a clear analytical separation between that characteristic of referring phrases which is responsible for the whole procedure of linking the expression to a referent in the universe-of-discourse, and all other characteristics that referring phrases may have“ (Harder 1990:68). Selve referensfunktionen er altså at skabe en identifikation mellem en entitet, givet ved et tegnindhold og en forudgående entitet, som oftest også givet ved et eksplicit tegn. Det er grammatiske kodningsmidler, der instruerer modtageren om at søge en passende identifikationsstørrelse for et tegn, uanset tegnets beskrivende indhold. Selve styringen af søgningen sker ved forskellige, også sproglige midler (cf. Givón 1990:kap. 20); dette er et spørgsmål om informationsopbygning og perspektivering i de enkelte sætningers sagsforhold og har mindre at gøre med selve referensrelationen.

Jævnfør her eks. (2). Efter at *de unge herrer på evig jagt efter blonde kvindelige turister* er poneret som en i tekstverdenen individuel størrelse, træder de grammatiske kodningsmidler ind ved de følgende refererende tegn: bestemt artikel, parallelposition i de enkelte sætninger. Jo mere fast detaljeret en entitet står i en tekstverden, des mere utraditionelt kan man vælge sine refererende tegn. Utraditionelt brugte tegn vil som regel rent indholdsmæssigt være mere trækkrige end pronominer, og vil derfor tilføje yderligere træk til entiteten, der blev poneret i den oprindelige referensadresse. I (2) tilføjer *romerske latin-lovers* trækket +ROMRELA-

TERET og +MIDDELHAVSOMRÅDERELATERET til *unge herrer på evig jagt efter blonde kvindelige turister* og indskrænker derved *de unge herrer* som referensadresse til en delmængde; samtidig forstærker det via vores kulturelle stereotyper opfattelsen af målet for *den evige jagt*. *Don Giovanni*'er slutter sig til isotopien om Italien og forstærker i øvrigt isotopien +KVINDEJAGT, medens *pappagalli*, *papegøjerne* for min forståelse mere tilføjer trækket +SPRAGLET. Under diskussionen af dette eksempel blev det anført, at det træk, der tillægges, nok snarere er +STEREOTYP. Det er vel muligt; diskussionen viser, at i det øjeblik, der bruges utraditionelle refererende tegn, således at dette skræver langt bort fra tegnets denotat, åbner man i virkeligheden for en metaforisk forståelse med alt, hvad dette indebærer i retning af at finde det rette tertium comparationis og dermed de rette beskrivende træk at tillægge til den oprindelige referensadresse.

Referens er således et spørgsmål om en stadig vekselvirkning mellem tegnindhold, der ved integreringen i større tegnsyntagmer får individualiseret, og sommetider deformeret, deres normale denotatsrelationer⁶, og så kommunikationspartnernes verdensforståelse, der gør, at de refererende tegn relateres til de rette referenter. Den individualiserede verdensforståelse, som den enkelte kommunikant har, skal kaldes **bevidsthedsverdenen**. Bevidsthedsverdenen er individuel og kun delvis overlappende hos forskellige individer. Netop ved valg af refererende størrelser tager afsenderen næsten altid hensyn til hans/hendes formodninger om udstrækningen af modtagerens bevidsthedsverden i forhold til den tekstverden, der skal bygges op. I situationsafhængige tekster, hvor der uden poneringer refereres direkte ud i den ikke-sproglige verden, forventes modtageren at scanne sin bevidsthedsverden for en rimelig referent til det refererende tegn. Det samme er tilfældet i situationsafhængige tekster:

- (5) (om en dame, der afslår en telefonsælgers abonnementsstilbud på Jyllandsposten:)
 Hvad jeg ikke fortalte ham, var, at jeg som den yngste af fire børn var den eneste ikke-jyde, og at jeg hele min barndom havde måttet høre på 'Jylland mellem tvende have' og 'Jyden han er stærk og sej'. Mine søskende blev desværre ikke så gamle, men **den lille** bliver 80 år næste gang. (Pol.7.9.1995:II,2)⁷

Af mangel på andre rimelige referenter identificeres *den lille* med den foregående jeg-person.

Selvom sprogtegn er meget abstraherede i forhold til de individuelle ting og forhold i den ikke-sproglige verden, og selvom sætningssyntagmerne på indholdssiden gør noget for at individualisere referenterne, så kan et med ord skabt sagsforhold kun være en svag afglans af et ikke-sprogligt sagsforhold. Det vil igen sige, at de tekstuelle sagsforhold kun kan være instruktioner til modtageren om at addere indholdet i det sagte og forestille sig noget mere og rigere. Der er således risiko for, at modtageren forestiller sig noget andet end det intenderede, som f.eks. med *pappagalli* i (2).

Det siger sig selv, at en grammatik først og fremmest skal behandle de prototypiske refererende størrelser og blot omtale restpartiet, især nogle refererende standardsubstantiver som *et spørgsmål, et problem, en ting* osv.; brugen af sådanne substantiver er ikke altid den samme på forskellige sprog. Det er ret betegnende, at hvilken indholdsmæssig form: som person/ting, som handling, egenskab, helt eller halvt sagsforhold, referenten end har, så synes det refererende tegn altid at være af indholdsformen person/ting, handling (ved *verbum vicarium*) eller egenskab. Især hele og halve sagsforhold får via det refererende tegn en ny indholdsform, et forandret koncept, som en genstand eller en egenskab; som eksempel kan ses (9).

Et eksempel på et problem, der typisk skal behandles i en grammatik, er paradigmerne, f.eks. inden for personlige pronominer. Da disse ikke behøver at være ens på forskellige sprog, kan det skabe forskelligheder i omgangen med referens på dette område. På dansk har vi som bekendt et paradigme på 4 led inden for de personlige pronominer: *han, hun, den, det*. Her tager man groft sagt først *han, hun* ud til at referere til referenter med sexus, som forekommer den talende relevant; for byboere vil det normalt sige mennesker og husstandens egne kæledyr, især højerestående pattedyr. *Den, det* fordeles så efter referentens genus; ved manglende genus hos referenten bliver defaulten *det*. Det danske paradigme falder derfor i 2 adskilte underafdelinger: plus/minus sexus.

På tysk er paradigmet treleddet: *er, sie, es*. Det har kun én afdeling, og hovedprincippet er, at man vælger efter referentens genus. I enkelte tilfælde kan dette princip krydses af et sexsprincip, men det er underordnet. Derfor er (6) en vittighed, som ikke ville være meget værd, hvis den skulle oversættes til dansk:

- (6) Das Tierheim ruft bei Frau Bummel an: „Ihr Mann ist mit dem Hund da und bittet uns, **ihn** hierzubehalten. Ist das denn auch in Ordnung?“ „Klar, und den Hund können Sie raussetzen, er findet den Heimweg.“ (Schwarz/Chur 1993:94)

Omvendt er det min overbevisning, at hvis man har et paradigme af tegn, og derfor af udtryksformer, så finder man normalt også på en anvendelse for alle leddenes udtryksformer i alle tilfælde, også der, hvor defaulten meget stærkt ligger på et af leddene, og det andet således skulle være uanvendeligt. Hvis man altså i underparadigmet *den, det* på dansk ved referens til størrelser uden eget genus, som f.eks. sætninger eller andet, der udtrykker sagsforhold, bruger leddet *det* fra paradigmet som det helt dominerende led, burde *den* stå ubenyttet hen. Dvs., det gør paradigmeleddet så ikke alligevel, for man kan godt bruge *den*, som i (7) og (8):

- (7) Nå, så han synes, du skulle bure en eller anden inde for at tilfredsstille hoben og politireporterne. **Den** skal du ikke hoppe på ... (Winge, Novemberlys: 87)
- (8) Og min lærde kollega, hr. Møller, har fået den ide, at et menneske med Kiels intelligens ikke er en eller anden tosse, der bare slår folk ihjel for sin fornøjelses skyld.
– Orson Kiel er alvorligt syg.
– **Den** er lissom feset ind, men hvorfor bliver han pludselig kriminel? (Pol. 17.7. 1995:I,12)

Hvis man bruger *den* i stedet for, bliver sagsforholdet ligesom tingsliggjort i retning af *et nummer, en fidus* eller noget andet i den retning, med en emotional sideværdi, for det meste, men ikke altid, af negativ art. Dette træk bliver så tillagt sagsforholdets referentadresse. Det samme er

ikke muligt på tysk, hvor der ikke kan vælges andet end *es*, som derfor ganske neutralt refererer til ikke-genusbærende størrelser.

Der kan naturligvis også siges en del om ægte deiktisk, det vil sige ikke-anaforisk referens, referens direkte ud i den ikke-sproglige situation; men som sagt vil dette sandsynligvis medføre et større pragmatisk beskrivelsesapparat, hvis det skal gøres i detaljer. Det er et evigt uafklaret spørgsmål, hvor mange ikke-sproglige, pragmatiske faktorer en grammatik skal inkludere i sit apparat; derfor skal jeg ikke komme ind på denne problematik her.

2.4 Referenten

2.4.1 Explicit referent

Hvilke sproglige tegn kan så tjene som referent? Fraset sådanne tegn, som tjener til at regulere opbygningerne af sagsforhold, altså tekstregulerende størrelser (typisk konjunktioner), vil jeg mene, at de fleste indhold på forskellige niveauer kan det. Ikke blot kan genstande i videste forstand være referenter, men også handlinger og egenskaber, hele og halve dele af sagsforhold. Undertiden kan det være vanskeligt at afgøre referentens udstrækning i det enkelte tilfælde (9):

- (9) Programforskning af enhver slags lægger bindinger på forskeres måde at tænke og arbejde på. Sådan må det være, og sådan er det.
(Universitetslæreren, aug.95:11)

Både *sådan* og *det* refererer til større eller mindre dele af sagsforholdet i ytring 1. Men hvor meget i de to tilfælde, er ret utydeligt. Muligvis refererer begge udtryk til hele sagsforholdet, men således, at de to refererende tegn udtager to forskellige aspekter eller koncepter ved hele sagsforholdet: *det* ser sagsforholdet som en global størrelse uden specifikationer; *sådan* ser det som en kvalitet.

Et andet eksempel på, at der kun refereres til en del af sagsforholdet er (10):

- (10) (Om fangeflugten fra fængslet i Vridsløselille)
 Er Kim Folke indblandet er han dummere end loven tillader, og
det bliver man straffet for. (Pol.31.8.1995:II,2)

Man bliver straffet for, at man er dummere, end loven tillader, ikke for at Kim Folke er dummere, end loven tillader.

2.4.2 *Implicit referent*

En referent behøver imidlertid ikke at være en explicit nævnt størrelse, det kan også være en implicit størrelse, en størrelse, som får eksistens i tekstverdenen på basis af en eller anden slutteregel ud fra noget eksplicit sagt.

En type slutninger sker på basis af et ords valens, typisk et verbums valens. Valens er et verbums generelle subkategoriserende syntagmatiske egenskaber, dvs. egenskaber, som de fremtræder på leksikonniveau, inden verbet er instantieret i en sætning. Se igen (4), 1. linje: *Nicht berücksichtigt sind Autoren, die...* Explicit er kun nævnt *Autoren*, men da verbet *berücksichtigen* her står i passiv, skaber dets valens plads for endnu en (implicit) størrelse, nemlig agenten, med alle de overførselstræk, vedkommende kan få fra verbets indhold: en størrelse med mentale funktioner, prototypisk et menneske. Denne størrelse er nu en del af tekstverdenen, og er muligvis referent for *man*' i den senere tekst. Alle en verbalstammes ikke-instantierede (implicitte) aktanter kan tjene som referenter, i hvilken ordform verbets stamme end indgår; det vil altså sige, at man som afsender/modtager så at sige på paradigmatiske basis kan trække på de mulige implicitte aktanter, cf. (11), hvor et nomen actionis giver anledning til flere forskellige aktualiseringer:

- (11) Gestern fand die Verleihung statt. **Das Komitee** hat eine gute Wahl getroffen. (aktant 1 = subjekt i aktiv sætningsrealisation)
 Gestern fand eine Verleihung statt. **Der Künstler** bekam 10.000 Mark. (3.aktant = indirekte objekt i aktivsætning)
 Gestern fand eine Verleihung statt. **Der Preis** betrug 10.000 Mark. (2.aktant = direkte objekt i aktivsætning)
 (cit. efter Falster Jakobsen & Olsen 1978:10)

Det vil igen sige, at et ord implicit kan åbne for en potentiel referent, eller flere potentielle referenter, men at tekstverdenen ikke behøver at udnytte muligheden for referens; og ved muligheden for flere forskellige referenter udnyttes, hvis overhovedet, så som regel kun én referentmulighed.

Her skal jeg ikke omtale ret mange typer og muligheder for implicit referentialitet; andre typer kan ses i Falster Jakobsen og Olsen (1978). I overskriften har jeg angivet præsupposition og implikatur; jeg vil gerne slå det hele sammen under betegnelsen **involvering**.

Præsupposition skal her forstås i den strenge forstand som involvering af en størrelse i en tekstverden, hvad enten ytringens sagsforhold er benægtet eller ej. (4) og (11) er begge eksempler herpå: hvad enten noget bliver *berücksichtigt* eller ej, så involveres agenten:

- (4') Berücksichtigt sind Autoren, die nur ...
Nicht berücksichtigt sind Autoren, die ...

Her har vi en form for syntagmepræsupposition. Der findes også præsuppositioner, der knytter sig til ordstammeindholdet alene: visse verber præsupponerer en yderligere instans end de aktanter, der kan instantieres i selve sagsforholdet, f.eks. *dürfen*, *sollen*, *müssen*:

- (12) Heute abend darf Peter mit ins Kino gehen. **Seine Mutter** hat es ihm erlaubt.
Peter soll die Hausarbeit am Nachmittag machen. **Der Lehrer** hat es so verordnet.
Peter muß heute abend mit ins Kino. **Der Vater** will seine Ruhe.
(Falster Jakobsen og Olsen 1978:12)

Implikaturer er muligvis lidt vanskeligere at få hold på; det drejer sig om størrelser, der involveres i en og samme mulige verden, hvis sagsforholdet er positivt, men ikke involveres i den samme verden, hvis sagsforholdet er negativt. Typisk drejer det sig om sagsforhold, der handler om at fremstille noget eller på en anden måde realisere noget:

- (13) Ich habe einen Roman geschrieben. **Er** kostet 68 Mark.
 Ich habe keinen Roman geschrieben. ***Er** kostet 68 Mark.

I (14) er forholdet lidt anderledes. Bolig er som inkorporeret størrelse med nulartikel og enhedstryk ikke en angivelse af en i tekstverdenen eksisterende størrelse. Men den blotte nævnelse af størrelsen gør den til en potentiel referent; *boligen* med definit artikel et par ytringer senere viser, at entiteten nu opfattes som en singular størrelse eksisterende i tekstverdenen og som en refererende størrelse (se her videre i afsnit 3. Mental Spaces):

- (14) Netop nu er det fordelagtigt at sælge bolig. Overvejer I at sælge, så er markedet med jer. Efterspørgslen er stor, og priserne er i top. Har I haft **boligen** i flere år, er der sikkert også opsparet en attraktiv friværdi. (Brochure fra Real-gruppen 1995)

Grunden til, at sådanne forhold bør nævnes i en grammatik, er, at de bidrager til beskrivelsen af valget mellem definitive og indefinite syntagmer; i de her anførte eksempler er det refererende tegn definit; det vil sige, at referenten selv figurerer med en eller anden status som en velafgrænset, omend måske noget trækbleg størrelse i tekstverdenen.

Endelig kan nævnes de involveringer, der ikke stammer fra regelmæssige sproglige sluttegrer, men stammer fra andre dele af bevidsthedsverdenen: når man i vores kulturkreds nævner eller hører om *et hus*, så er potentielle referenter *døre* og *vinduer* etc. Men vores bevidsthedsverden er jo stærkt kulturbundet, og i en anden kultur er sådanne involveringer måske ikke mulige. Den grammatiske interesse ligger stadigvæk på de regelbundne refererende syntagmer.

De referenter, jeg har omtalt indtil nu, har tilhørt det repræsentative eller ideationelle område af ytringsindholdet, dvs. selve sagsforholdet. Men der ligger jo andre ting i det samlede ytringsindhold, bl.a. det interpersonelle, det der regulerer relationen mellem kommunikationspartnerne. Der kan også refereres til f.eks. en ytrings talehandling, eller i hvert fald sagsforhold (hvis et sådant foreligger) + talehandling:

- (15) A: Du kunne jo også tage sort arbejde!
 B: **Den opfordring** vil jeg lade være uhørt.

A: Skal det være os to, søster?

B: **Den slags spørgsmål fra fremmede herrer** svarer jeg aldrig på.

A: Alle citroner er gule.

B: **Et udsagn af svært filosofisk karakter.**

3. Mental spaces

Endelig er der hele problematikken om modalitet. Tilhører modaliteten selve sagsforholdet eller er det en størrelse, man kan referere til specielt? Det har jeg ikke fundet ud af.

Men jeg har tænkt lidt over, om man ikke kunne nyttiggøre en ide som Fauconniers 'mental spaces', altså mentale rum, i en grammatik, både til bedre forståelse af referensproblematikken, og til en bedre samlet forståelse af referens + modalitet (specielt nok epistemisk modalitet i videste forstand). Et mentalt rum er et domæne, der sættes op i en tekstverden, og som de angivne sagsforhold skal relateres til. Tekstens basisrum er realiteten, d.v.s. det rum, som teksten sætter som realiteten; men der kan være andre rum. Og det er betegnende, at én tekstverden, forstået som én teksts verden, ofte bevæger sig ud og ind af forskellige mentale rum:

- (16) (Om forskningsprogrammer)

Ud fra en ideel betragtning kan et offentligt forskningsprogram give forskere chance for at få indflydelse på samfundets håndtering af netop de emner, som de selv finder allervæsentligst. I praksis skal der imidlertid en helt særegen styrke til at se sådan på det. Programmet sidder jo på pengene. (Universitetslæreren, aug.95:10)

(det understregede: det, der sætter det mentale rum)

I (16) går vi fra et idealt defineret rum til realitetens rum. Inden for hvert rum sættes et eller flere sagsforhold med sine gældende entiteter, re-

ferenser og modaliteter. Det gælder i det pågældende rum. Men det er klart, at det, der gælder i ét rum, ikke nødvendigvis behøver at gælde i et andet rum. I (14) er den først nævnte *bolig* uden individuel eksistens i sagsforhold 1, der ligger i realitetens rum. Senere skiftes der ved ordet *hvis* til et forestillet rum, i hvilket *boligen* er en individuel realitet.

Det interessante er at studere „rumsætterne“: det eller de tegn, som viser, enten i hvilket rum vi er, eller at vi skifter rum. I (16) er det tydeligt de to adverbialled *ud fra en ideel betragtning* og *i praksis*, som også er sat parallelt op i de to syntagmer.

Mentale rum som beskrivelsesmodel har ikke i sig selv noget at gøre med spørgsmålet om sandhedsværdier i udsagn; slet ikke som et filosofisk spørgsmål: „The construction of spaces represents a way in which we think and talk but does not in itself say anything about the real objects of this thinking and talking“ (Fauconnier 1985:152). Således er det filosofiske spørgsmål om referensidentitet i forskellige verdener (f.eks. hos Kripke) ikke relevant for de mentale rum: „The construction of mental spaces is epistemic or doxastic⁸; it is linked to successive conceptions of reality for the speaker and for those he speaks of“ (Fauconnier 1985:154). Et eksempel på doxastisk anvendelse af forskellige rum ses i (17):

- (17) (om striden om medlemskab af det tyske Ost-PEN hvv. West-PEN:)
 Erst einmal, sagt Schädlich im Gespräch, müsse der Ost-PEN seine eigene Geschichte aufklären und erklären. Wenn er die Liste der Mitglieder betrachte, fielen ihm „eine Menge Leute“ auf, die mitgewirkt hätten. Namen will er nicht nennen. „Wir sind kein Gericht oder keine Ankläger, ich bin auch kein Staatsanwalt und Denunziant.“ Die Namen müsse der Ost-PEN schon selber suchen ... (Die Zeit, 29.9.1995:3)

(basisrummet, realitetsrummet = det understregede)

Læg mærke til, at det „doxale“ rum sprogligt udformes på to måder, dels som indirekte, dels som direkte referat (Sanders 1994:44-52). Et afledt rum kan i sig selv danne basisrum for et andet afledt rum; se (18), hvor et doxalt rum bliver basisrum for et andet doxalt rum (Sanders 1994:63):

- (18) **Selbstverständlich gilt gleiches Recht für alle, sagt¹ Schädlich. Auch Monika Maron müsse den West-PEN verlassen, das hat er der Präsidentin, Ingrid Bachér, schon geschrieben². Auch Frau Maron hat (für kürzere Zeit, vor vielen Jahren) der Stasi zuarbeitet, hat es nicht von sich aus erzählt, sagt³, es sei eher aufrührerisch gemeint gewesen und geschadet habe sie niemand. (Die Zeit, 29.9.1995:3)**

(det grundlæggende basisrum, realitetsrummet = det understregede

det doxale rum 1 = fed; rumskaber hertil = indeksnummer 1

det doxale rum 2 = kursiv; rumskaber hertil = indeksnummer 2

det doxale rum 3 = dobbelt understreget; rumskaber hertil = indeksnummer 3)

Mentale rum kan heller ikke umiddelbart bringe orden i spørgsmålet om referens på filosofisk basis, men Fauconniers holdning passer meget godt til den lingvistiske opfattelse af referens, som jeg gør mig til talsmand for her:

I emphasized at the outset that the study of mental spaces did not, per se, constitute a theory of reference. The space elements are not referred to by expressions of language; they are set up, identified, etc., and may then be used for purposes of reference⁹ (or possibly purported reference). However, this distinction has an obvious and yet nontrivial consequence: theories of reference based on the use of language cannot bypass mental spaces; they will have to forsake the idea of a direct link between linguistic structures and referents and take into account the important intermediate process of space construction. (Fauconnier 1985:158)

Undertiden kan det være ret utydeligt eller dårligt markeret, i hvilket rum vi er. Det er egentlig ret typisk for tekster, der drejer sig om film eller teater, hvor der er et fiktivt rum, som handlingen foregår i, og nogle personer fra realitetens rum, som spiller nogle personer i det fiktive rum:

(19) Social-krimi.

Operation Cobra er en realistisk dansk samtidsgyser efter en roman af Anders Bodelsen, men med internationalt tilsnit og handlingen henlagt til forsommerens afvikling af FN's sociale topmøde i København.

Filmen er stunt- og sprængstofeksperten Lasse Spang Olsens debut som spillefilminstruktør, så den avancerede teknik og action omkring *Operation Cobra's* internationale terrorister og deres attentatplaner mod en række statsoverhoveder på besøg i den danske hovedstad er i hvert fald styret af den højeste sagkundskab på feltet. Opklaringsarbejdet i filmen lægges til gengæld i hænderne på fire unge mennesker (Kasper Andersen, Robert Hansen, Anders Schoubye og Line Kruse) fra Nærumkanten. (Pol.6.9.1995:II,1)

Der er to rum: realiteten og filmen. Der sættes sagsforhold og størrelser ind i begge rum, ofte inden for samme ytring, jvnf. 1. afsnit: *samtidsgyseren* er dels en størrelse i realitetens rum; det ses af oplysninger som genre, handlingens herkomst, forfatter, handling. Men samtidig sætter ordet *handlingstørrelser* ind i det fiktionale rum: *forsommerens afvikling af FN-s sociale topmøde i København*. I 2. afsnit er vi først tilbage i realitetens rum, men fra *Operation Cobra* sættes der igen størrelser ind i det fiktionale rum. Sidste ytring er noget forvirret: vi har først det fiktionale rum med de fire unge mennesker fra Nærumkanten, der skal opklare, – må man formode. Men hvad med de 4 navne: er det de fiktive personers eller aktørernes navne?

3.1 Referensen i mentale rum

Hvordan forholder det sig i praksis med referens inden for forskellige mentale rum i én tekstverden. Det synes, som om man ubesværet kan gå fra et rum til et andet og opretholde referensen til samme individuelle størrelse, uanset dennes øvrige „ontologiske“ status i de forskellige rum. I (16) refererer *programmet* fra 'praksisverdenen' til *et offentligt forskningsprogram* 'i det ideelle betragtningsrum'. I begge rum har programmet eksistensstatus. I (18) refereres der fra rum til rum med personlige pronominer til personer, der poneres ved hjælp af deres navne. I (14) refereres der med en størrelse, der har eksistensværdi i et rum til en

størrelse uden eksistensværdi i et andet rum. I (20) giver ytring 1 anledning til at tro, at sagsforholdet, det ideationelle forhold, her er basisrummet, men i ytring 2 springes der til et kommunikationsrum, altså et rum med hovedvægt på det interpersonelle, de kommunikerende partnere, hvis personlige pronominer *De* og *Deres* kun kan finde referenter i den pragmatiske situation. Kommunikationsrummet må således betragtes som basisrummet. Dette bringer dog ikke *han's* referensrelation i urede:

(20) **O.J.'s frifindelse.**

Ugens suveræne mediebegivenhed var frikendelsen af O.J.Simpson¹ (hvis *De* ikke ved, hvem **han**¹ er, så opsig *Deres* abonnement). Kriminalsagen, der til forveksling lignede en soap-opera, men som viste sig at være en politisk sprængladning ... (Pol.8.10.1995:I,10)

3.2 Konsekvenser for en grammatik

Jeg mener selvfølgelig ikke, at man skal skildre de forvirrede tekstkonstruktioner som i (19) i en grammatik. Men der åbner sig dog muligheder for nogle principielle grammatiske udsagn inden for modellen *mental spaces*. I (16) står de to rumsættere på fundamentpladsen. Det mener jeg rumsættere ofte gør, hvad enten det drejer sig om adverbialled som disse, adverbielle ledsætninger som f.eks. konditionelle (14), NP som subjekt (4), eller andet:

- (21) ... Og de gange i løbet af 50'erne, hvor min far brød sammen psykisk og måtte tage på lange rekreationsophold, bevarede jeg det som en dyb hemmelighed, hvor han var. En mand brød jo ikke sammen på den måde, rystede og græd og gemte sig i huset, hvis der kom besøg. (citater fra *Fodboldenglen* i Behrendt, Bissen og Dullen:30)

En mand indleder en generisk sætning, altså et udsagn om en type, og sætter altså et nyt rum i forhold til den omtalte partikulære (token) *mand* i det forrige. Det er tydeligt, at det sagsforhold, der nævnes som ikke findende sted, nemlig hvad en mand ikke gjorde, er inkompatibelt

med gangen i sagsforholdene i den del af tekstverdenen, som skal forestille realitetens rum.

Der må kunne formuleres noget her inden for ordstillingen på baggrund af de mentale rum. Og på tysk har vi jo så også et andet grammatisk middel, som enten alene eller i samarbejde med andet sætter et rum, nemlig konjunktiv (jvnf. eks. (17) og (18)). Et yderligere eksempel (22) kan lige illustrere dette:

(22) (fra et interview; om nedbringelse af bilernes forurening)

Troge: ... Und da stecken auch im Benzin noch enorme Reserven.

ZEIT: Die aber bei Benzinpreisen von 1,50 Mark niemand nutzt.

Troge: Deshalb wäre es wichtig, wenn wenigstens die Kosten transparent würden. Ein morgenlicher Kaltstart kostet rund zehn Mark. Trotzdem unterliegen viele Menschen der Illusion, Autofahren sei billiger, als 3,50 Mark für eine U-Bahn-Fahrkarte auszugeben. (Zeit, 8.9.1995:25)

Grunden til, at jeg nævner mental spaces her, er, at hvis man vil forsøge at skrive en funktionsbaseret grammatik, er det vigtigt at finde nogle overordnede funktionskategorier, som kan samle muligvis disparate fænomener under samme forståelsesramme. Det er vel i øvrigt vigtig for enhver type grammatik; der findes intet værre en en samling atomistiske oplysninger.

4. Konklusion

Referens er en indholdsrelation mellem indholdsentiteter. Det er et helt lokalt fænomen, som muliggøres af de to sagsforhold, som referent og refererende tegn befinder sig i, hvad enten referenten er en sproglig konstituent eller en „konstituent“ i den ikke-sproglige situation. Da tekstverdener normalt består af en ordnet række af sagsforhold, vil mulighederne for at fastholde bestemte referenter (topics, Givón 1990:kap.20) være en delmængde af referensproblematikken. Referens skal ikke forveksles med grammatiske kodninger, der kvalificerer konstituenten m.h.t. deres ontologiske status i tekstverdenen: der kan også refereres til i tekstverdenen imaginære entiteter. Referens skal heller ikke forveksles med kodninger, der vedrører informationsopbygning i

de enkelte sætninger (grounding, perspektivering). Disse kodninger har større relation til fastholdelsen af bestemte referenter over et længere tekststræk. Endelig skal referens på grund af sin lokale karakter ikke forveksles med den retoriske opbygning af et tekst. Således har eks. (2) den for avisartikler (og for tekstafsnit) meget almindelige opbygning: først kommer det generelle udsagn og dernæst en partikulær belysning af det generelle. Gængse refererende tegn, som her *det*, relaterer sig til den lokalt forudgående mest rimelige størrelse som referent, uanset den retoriske gang i teksten. Kataforik som en sjælden variant af anaforik tjener ofte retoriske formål (Beaugrande og Dressler, 1981:66); den omvendte lineære relation mellem referent og refererende tegn rokker ikke ved referens' lokale karakter.

Henvisninger

- de Beaugrande, Alain og Wolfgang Ulrich Dressler. 1981. *Einführung in die Textlinguistik*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Bußmann, Hadumod. 1990. *Lexikon der Sprachwissenschaft*. Stuttgart: Kröner.
- Fauconnier, Giles. 1985. *Mental Spaces: Aspects of Meaning Construction in Natural Language*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Harder, Peter. 1990. The Pragmatics and Semantics of Reference. I Lita Lundquist og Lone Schack Rasmussen (eds): *Pragmatics and its Manifestations in Language. Copenhagen Studies in Language 13*. København: Handelshøjskolens Forlag. Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck.
- Givón, T. 1984 og 1990. *Syntax. A Functional-Typological Introduction. Vol I og II*. Amsterdam: John Benjamins.
- Hjelmslev, Louis. 1966. *Omkring Sprogteoriens Grundlæggelse*. København: Akademisk Forlag.
- Klaus, Georg. 1972. *Marxistisch-leninistisches Wörterbuch der Philosophie. I-III*. Handbuch rororo 6155-6157. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt Taschenbuchverlag.
- Jackendoff, Ray. 1983. *Semantics and Cognition*. Cambridge, Mass: MIT Press.
- Jakobsen, Lisbeth Falster og Jørgen Olsen. 1978. Textkohärenz und Involvierungen. *Deutsche Sprache 1*, s. 1-20.
- Lyons, John. 1977. *Semantics. I*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Schwarz, Monika og Jeannette Chur. 1993. *Semantik. Ein Arbeitsbuch*. Narr Studienbücher. Tübingen: Gunter Narr.
- Sanders, José. 1994. *Perspective in Narrative Discourse*. Proefschrift Katholieke Universiteit Brabant, Tilburg.
- Steinitz, Renate. 1968, Ms. Nominale Proformen. I Kallmeyer, Klein, Meyer-Hermann, Netzer, Siebert. 1974. *Lektürekolleg zur Textlinguistik, Band 2: Reader*. Frankfurt a.M.: Athenäum Fischer Taschenbuch Verlag.
- Vater, Heinz. 1986. *Einführung in die Referenzsemantik. KLAGÉ 11 (= Kölner Linguistische Arbeiten Germanistik)*. Universität Köln, Institut für Deutsche Sprache und Literatur.
- Vater, Heinz. 1992. *Einführung in die Textlinguistik. Struktur, Thema und Referenz in Texten*. München: Wilhelm Fink.

Noter

- 1: Den samlede grammatikgruppe har ydet bidrag til denne artikel i form af diskussionsindlæg. Tak.
- 2: Jvnf. mange ordvekslinger af typen:
  - A: Ja, **de** kommer jo i aften.
  - B: Hvem kommer?
  - A. Ja, altså *min tante og onkel*, **de** kommer jo i aften.
- 3: '# ...#' er Jackendoffs markering af et koncept.
- 4: 'Denotat' har diverse definitioner; jeg holder mig her til Lyons, der, som han selv siger, forsøger at holde definitionen neutral over for forskellige filosofiske opfattelser heraf. Han understreger, at man må skelne mellem denotation og referens (1977: 207-208).
- 5: Jeg bringer dette citat p.g.a. problemet type-token i partikulære tekster. Jeg deler ikke nødvendigvis Givóns opfattelse af den særdeles nære sammenknytning mellem referens og definit artikel.
- 6: Ret beset bliver selve denotatet ikke individualiseret eller deformeret; det forbliver, hvad det er. Af den grund er det nødvendigt at skelne mellem et tegns denotat som det stabile leksikonindhold og tegnets referensværdi, som er „oblikt“, dvs. retter sig efter de lokale forhold på indholdssiden i teksten.
- 7: Citatet er rettet for en komma- og en trykfejl.
- 8: *Doxastisk* har at gøre med meninger og forestillinger.
- 9: Referens skal her forstås som referens til den ikke-sproglige verden.

Lingvistik og fremmedsprog

Engelsk

Carl Bache, Institut for Sprog og Kommunikation, Odense Universitet, Campusvej 55, 5230 Odense M

Niels Davidsen-Nielsen, Institut for Engelsk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Fransk

Michael Herslund, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Finn Sørensen, Institut for Datalingvistik, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Hanne Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Henning Nølke, Fransk Institut, Handelshøjskolen i Århus, Fuglesangs Allé 4, 8210 Aarhus V

Italiensk

Gunver Skytte, Romansk Institut, Københavns Universitet, Njalsgade 78, 2300 København S

Bente Lihn Jensen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Iørn Korzen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Russisk

Jens Nørgård-Sørensen, Østeuropainstituttet, Københavns Universitet, Njalsgade 78, 2300 København S

Per Durst-Andersen, Institut for Fransk, Italiensk og Russisk, Handelshøjskolen i København, Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

Tysk

Lisbeth Falster Jakobsen, Institut for Germansk Filologi, Københavns Universitet, Njalsgade 78, 2300 København S

Peter Colliander, Institut for Tysk, Handelshøjskolen i København,
Dalgas Have 15, 2000 Frederiksberg

GRAMMATIK OVER DET DANSKE SPROG

Lars Heltoft, Roskilde Universitetscenter, RUC 0324, Postboks 260,
4000 Roskilde

Erik Hansen, Institut for Nordisk Filologi, Københavns Universitet,
Njalsgade 80, 2300 København S